

HOLMI

XVI. évfolyam 1. szám

2000. január

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő), Domokos Mátyás (széppróza),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Závada Pál

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter, Göncz Árpád,
Kocsis Zoltán, Lator László, Ludassy Mária, Petri György,
Rakovszky Zsuzsa, Vásárhelyi Júlia.

Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

---

TARTALOM

- Jeles András*: József és testvérei (Jelenetek egy parasztbibliából) • 3
- Rába György*: Kakasszó múltán • 28
Minden nap cirkusz • 28
- Gergely Ágnes*: Immanuel Kanttal,
egy régi pénteken • 30
- Kemény István*: Keresztény és közép • 30
Térey János: Végakarat • 33
- Bogdán László*: Átiratok múzeuma – A holló • 34
Lackfi János: Egy nagyigényű kismesterről • 36
- Antoine-Pierre-Augustin de Piüs*: A francia nyelv mimelő tökélye
(*Lackfi János fordítása*) • 40
- Tordai Zádor*: Tanulágkereső ismertetés • 44
Jász Attila: egy szertartás nehézségei • 56
- Mecseki Rita Eszter*: Tatjana leveleiből • 57
A tenger felől futottak • 58
- Payer Imre*: Moszkva tér, ezredforduló,
csúcsforgalom • 59
Füstbe ment terv • 59
- Korompay H. János*: Arany László zárójelei (Arany János
levelezésének textológiájához) • 60
- Zságot András*: Az öngyilkosságról • 64
Pósfai György: Alig hihető történetek • 66
Antonio Tabucchi: Álmodások (Lukácsi Margit
fordítása) • 70

- Fehér Béla*: Nekromantia • 74
Lázár Balázs: Hexameter • 78
összeérnek a viszonyok • 78
Varga Mátyás: Lassú tétel • 79
Fakéreg • 80
Békés Pál: Az Ibolyán túl • 80
Ferdinandy György: Magyar költők az ebenfurti
szárnyvonalon • 83

FIGYELŐ

- Radnóti Zsuzsa*: Szelíd író lázadó dramaturgiával
(Kárpáti Péter: Világvevő) • 86
Farkas Katalin: Elrontott regényeink (Kálnay Adél:
Örökség) • 92
Havasréti József: Ady költészete – lélekbeszéd, rendszer
vagy olvasat? (Kenyeres Zoltán:
Ady Endre) • 95
Standeisky Éva: Luciferi publicisztika
(Nyerges András: Senkiföldje: irodalom.
Szűrőpróbák) • 102
Weiss János: Újraolvastam két könyvet (Fehér István:
A magyarországi németek kitelepítése
1945–1950; 300 éves együttélés.
A magyarországi németek
történetéből) • 107
- A *Holmi* postájából
Bartócz Ágnes: „Ez ideránt, az odahúz, mind fogdos,
vartyog, taszigál” • 113
Tar Sándor levele • 116

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt., a regionális részvénytársaságok
és a Sziget Rehabilitációs Szövetkezet
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 960, egy évre 1920 forint, külföldön \$35.00, illetve \$70.00
Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

Jeles András

JÓZSEF ÉS TESTVÉREI

Jelenetek egy parasztbibliából

Abba z időbe, hogy a világ még elejibe vót, mikor Ádány apánk s az Éva csórén jártak a Paradicsom kertyebe, s mind vakoskodtak – isz csak az álom volt a látások nekijek, avva láttak, az álmok képeivel –, tehát még nő férfit nem ösmert, avagy férjfiú szinte nőt, tiszta gyermeksigbe éltek, azonba egy kis kégyó támadott, ki az alma erejével felkatténtotta a szemeket, s mingyárást egy a másik szeme közé csapta, hogyszongya:

Mi az ott a lábad közt, ageb, ami csilingel tenéked...

Né, megfogd a szájad, aszongya, isz ahon ibolyákat avagy tátikát reméllettem, imé, sörtvékkel bénótt nyiladékot tapasztalok...

Jaj né, nem szégyelled, minő szőrös-bogas...

Coki ahon meg mohos, sombékos, permetes...

Né csak, alkalmas, ám kéméletlen ültetőbot...

Ihol, reves húsnyelő kancsó, bokáj!

Így csudálkoztak egymás ellenibe, té-s-tova kapdostak, osztán végire menvén mégis elbúttak a kerítés mögé, s mingyárást közösködtek.

E vót elejibe, ártatlanság, békesség, de rittig ugyanez következik az üdők végén, mert elcsapja a Teremtő tőlünk a halált, azontúl senki meg nem hal, s méz-izűjek lesznek a napok, a bánatok leomlanak mirőlünk, mint a szakadt ruha, minden temetőbe egy angyal kimenyen, s megfúj egy kicsi sárga trombitát, és a népek szót fogadnak a szavára, mind elé gyönnék, kik már éltek, s megkóstolták a halált, elé hömbörödnék a földből – de csak ojjan erős föltétel alatt, hogy elsőbb vér foly elé a fákból, és elszarad a víz, és a mennynek firmamentoma összehajol, mint az égő papír, tehát elmúlik, elmenyen ez a világ, s csakis annak utánna leszünk olyak, akár a gyerekcsék, elsőbb meglátogat münköt Antikrisztus. És ez akkor leszen, mikor látszik mindenfele széjjel, hogy a világ meg akar égni.

De addig eztet a vétkes, nehéz üdőt éljük, azért magik csak jól vigyázzanak, mert elbeszélgetem itt, meglássák oda elé, aztot, ami ide, a mastani időkre pászol, hogy a keserves napok vasfazokába bévagdalt eleveny kollégák mint bírtak élődni a bűnök forráságiban, amint az ottan-ottan feltámadó kegyelem ideig-való híves szellőcskéje körbejárt felettük. Azért csak hallják, s értsék meg kegyelmetek, ha van érkezésök, fogadják jó szível, amit úgy kaptam magam is azoktól, kik a test abroncsaitól s avult donga-bongáitól immá megszabadultak, s poraikat az elődök porával elkeverték, hallgassák kegyesen Józsefnek és testvérjeinek igaz történetét.

..Vót egy botos ember, nem éppen sűrű bélű, olyan – hogyan mondják – gyövő-menő forma, hát ez egyszer ücsörög vala, s fityerészik így maga-magának az útfelen egy te-rebintus, vagy tudja a rossebb, figefa alatt a jó árnyékba, de nem tom, hiszik e vagy se, az arca ennek az illetőnek tekélletes tökmaghéj-szinű volt, s ragyogott, mint a viasz

a nagy erős melegbe, s olyatén negédes formán pislogott arra elfele, ahon ezek a töviskes köszméte-szabású bokrok rebegnek, mer onnét gyött József egy hóka számaron.

Gyött, gyövégetett, de még messzi volt, mégis ez a viaszkos bőri már csudálatossan somolgott az üres légbe, akár a szűzmáriás bádóg a temetőkapunál.

A József még messzi járt, odalent a falu szélibe: a zsidónék künn ültek a lócán a házok elejbe, a csecseken éhes klapecek csingolódtak, s amiként ezen csecsevők, más-vallású küsdedek kapdostak, göcögtek, nyiladoztak rózsás ajkaikkal fönt, s csurdé al-felükkal alant a langyos tejecskén, azonképpen a mondott zsidónék a Józsefke erősen ügyes szömélyén, csinosságán: sirva sivalkodtak, kacagva örvendtek s tíz körömmel hagyigálták egy a másra József után az áldást, és a nevit suhajtották, rekegték, gyors fohászokat tökéltettek a személye eránt, hogy bár csak egy gyenge évezredecskét töl-tenének véle szembe s csak a pusza köntöse alját érintve, annak idején a Paradicsom-ba. Tehát-tehát oly igen megvidámította lelköket, hogy ime, láthassák a himes fátyol-köntösbe öltözött gyenyerúséges Josepkét a Hulda nevű nóstényszámaron.

Né, csak lássuk meg, az üdönék mely borázdájába kell térjünk, hogy megkapjuk a fátyol-ruha nevezetes istóriáját!

Eleibe a szent Jákob, a Josepke aptya földön futó vót, s a Lábámná szógált, megvótak egyezkedve, hogyha kitölti az idejit, a hét esztendőt, nem bánom, nőszülhet!

Mer tudnillik a Lábámnak két szép leánygyereke vót, a Leja és a Rákel, de a Jákob-nak a vót az elkézelése, hogy a küsebb leánkát veszi el, a Rákelt, mivel e volt néki szimpatikus, ütet látta meg a kútnál, ez adott nekije e kicsi mázas csuorba friss vizet, mikor szomjús volt mint vándor, aki ímé, a pusza forróságából érkezett. Hát ő ugyi ezt a kicsi leánt szerette meg, isz úgy tanálta gondolni, hogy ezen töredéken gyermek a párás két szömivel olyan ösmerős, mint akie elejítől a szüvében és minden belei közt visel s hordoz az ember, s ha egyszer elé áll, mögismeri.

Na, jóvan, hogy a szent Jakab kiszógálta az idejit, kihirdették a népek közt az örömhírt, mán övé a jány, mához két hétre lesz az esküvés, lakadalom és – mivel annak is meg köll lenni – hát a nász.

Csakhat itt, ezekné a zsidóknál a vót szokásba, hogy a vőfények jövésitől végestelen végig az esküvésen, elhálásan az első ébredésig mind szigorújan béborították valami-csudás himzett kendőcskével, csipkével, gyenge irattas vászonnyal a főkontyolt fejér-népet, a fejit letakarták nekije, hogy ő bátor nem ment tüle a kredencnek, pitvarajtó-nak, hanem az ő orcáját mégse lássa senki. Nem tom, ugyi, ez mitő volt jó nekijek, de már csak így vót.

Azonba vala a Lábámnak egy igen delikát, derága, sistergő planétákkal, csillagok-kal, szép ábrázolatokkal, istóriákkal megírt fátyol-ruhája, hát aztot burította a leánkára, hogy fénlett, mint a szakromentom. A násznép pediglen csak pislogott, a szemit veresre dörgölte, s elhitte, hogy ezen lucidus legén s a repeső, himes leánka a földi nehézséget, istrángot immá eltávoztatta magától, s valamint a selemfabrikáló bogár elhagyva s feledve elébbeni ocsmán állapotját, káprázdó lillévé változik, tehát ezek is a mennyei férgecskék rendjibe innét el-kiszöktek vót.

Noiszen, azt má nem láttam akkurát, így vót-e, nem-e, azontúl, hogy a gyenge pároc-ska a lakodalom éccakáján a nászházba hivatalossan bébocsátatott, s vaj az izgatott bo-gárkák himes szárnyaikat elhagyva és tapodva merő tetemekké aljasodtak-e ismét, mert tudnillik ott vastagon volt rakva a setét, hogy a kés megállott benne, oszťük odabé semmi lámpást velök nem vihettek, csak mindössze az magok személyét, ifjú erejét és

kévénságát, hogy immár űk is Paradisum-beli állapotjukba álmodozva jólesően vakoskodjanak s közösködjenek, a testi tagok gerjedezési közt szaporodjanak, illetve sokasodjanak.

No, ezeket megcselekedvén, eltött a násznak éccakája, olyan igen unalmas tán nem vala, isz a pásztorok, akik az ilyet elébb-utóbb kitudják, azt beszéllették, hogy ama farkos féreg az éccaka hét izbe rontott bé erős bégetés és nyegések közt az alsó kicsi kertbe. Mégis, hogy a rózsaujjú hajnal a maga színével megírta s jegyzette az olaj s terebintus fák homlokát, valamint az ablakok setétjét, a kokasok pediglen – mintha az ű vezényletek alá tartozna mindez – büszke kiáltásokba kezdtek, szédülten támada elé Jákob, megfejeředve, mint az öreg lepedő, a fejit viszi, fogja vala, mint egy követ, jődögel elé az éccakai mulatozás házából, rekegése az összes ganyédombocskák urait leblamálja, minden tehetségivel magát szagatva, oltári sívó hangon mongya:

Rákel, Rákel, édös kisanyám! Hát nem te vótál, angyalom, nem te?!

Hát né, a vót neki a kifogássza azon nászéccakával szembe, hogy ű a hét nehéz esztendőt úgy gondúttá, a kedves, homályos szemű Rákelér mögszógálta, ezér magából szerintem mindent kihozott, úgy a gazdasági életibe – isz erősen szaporodott a jószág –, mint a magánéletibe, már abbó a részbü, hogy böcsületessen teljesítette a házastársi kötelességet mint ember, sajnos azomba az apósa, a Lábám nem volt böcsületes, pardon, böcsületes vót, csak épp a valaga volt nekije dísznó, mert a leánkát a himes fátyol alatt a Lejára kicserélte vót, de viszont ű meg odabé, a Jákob, azon paradicsomi setétbe kellett ügyekezék a családalapításra, amijér a szerződés végett ű hét esztendőt végeredménybe lenyomott, de ű aztot már nem investígálta, ideje se volt, hogy vizsgálódjék, hogy Leja vagy Rákel, mert menni kellett előrefele derekassan hét izben, ahogy illik, s fente oda a kacrát, ahon annak többé avagy kevésbé alkalmas hejje vót.

No, ez eltött, má nem lehetett vót visszazíni, mint a taknyot, osztán az üdő is béborította, a hibát megigazították. Isz elejibe, nem mondom, kárinkodott, magyarázott az apósának szegén Jákob, hebegett, mint akit a nyavalya pusztít, az orcáját kézzel befedezte, a lébbe hadart a kezivel, hol-mit mutogatott, a hüvelykjit ütte a Lábám orra elejbe, s innét odaverte magát, mint az ürdüng a komédiába, de hóhérnak panaszolgott, isz egynéhány mafla cselédek akkor megfogák csendesen, s a Lábám mondá: csitujj, mert ezen gonosz, egykedvű pribékek még a végin az ujjaidot az ajtó sarkában csiptetik, isz látod né a hejjit a forgóvasnál, ahon a sok vér már megaludott.

Annak okáért szegény megcsalódott szerelmes indulattya, sova elállott, rágondolván magát, hogy az élet nem egynapi munka, oszt eszében vette, hogy lám, tárt kaput dönget, isz a sajnálatos éccakai vakondmunka és a böcsület sérelmire tett, de mégiscsak böcsületes hétszeri roham a Rákel nevit suhajtva, de viszont a Leja hatalmas erőssége ellen – megigazítható, mer a vót a szerencse, hogy ezeknél a zsidóknál elejibe terek szokás vót, az ember fíja annyi nejet vett, ahányt nem szégyellett, avagy akit a bukszája s a természetje elbírt és kévánt.

Annak okáért a Jákob tette magát – isz ha arrúl vót szó, kihazudta a bornyút az anyja hasából –, hogy kárinkodván csak megcsúsított a szája, isz ű aztot a csorbát a Rákel végett maj kikalapálja s -csiszolja, megújra szógálván emberül azt a nyomorú hét esztendőt, mert kell végbemenjen a muszáj, hogy a maga választotta kedvessel tagjaikat főtől-lábtól össze tegyék, s az ő magvaik a kévánkozás mértéke és kótája szerint a Vénus kamoráiból elé ügyekezvén, egyesüljenek.

No ha muszáj, tehát ne röstelljük, inté magát Jákob, isz elhitte magáról – olyanformán, mint aki álmodik –, hogy híres és erős szaporaság lesz az ő magvából, aló tehát!

Azzal egy megújított s a megkévánt helbe erányozott éccakai attak hévségibe – mán Rákel a hímes ruhát erős mazzagokkal, olyatén tudja fene, valamicsudás cifra pántlikákkal szorgalmatosan rejá kötözte, így e, környes körül a testyire, mint a füstölnivaló gömböcöt szokják – egybeszerkesztették a gyermeket. No, vigyázzunk, mert akkorára össze vótak űk esketve! Tehát egybe-eszkábálták űt úgymondva, jóerössen ügyekezvén, hogy abba hiba ne légyen. Annak okáért támada jövevén igyenes lineán, nem bitang módra, s József nevűnek köröszölték, pedig – nem kő asse tagadni! – zsidó vót az ártatlan.

Osztánnék az üdő amint gyött – elment, egykedvűen, mer nem nézi, mit renget a válán, csak mindössze kókadit fővel a tökeit lesi, avagy a porba tekint. A József ügyes, erőssen okos legénke lett, csak a hiba az én vékony ítéletem szerint a vót, hogy a Lejától fijalt testvérgyei nemigen szenvedhették ütet, nem kultiválták, mint rátarti, maga-hányóforma illetőt, akit az Ősatya a kebliben hordozott, úgymondva, s az anyja még az évókalánt is megnyalta nékie, tehát-tehát a szülék úgy nézték ezt az egy puját, mint kódis a kövér pizes acskót, csak épp eszüket nem vesztették tüle. De a rossz vért e hozta ki a Leja-fiakból szerintem, a kínyeztetés, mert látták űk, hogy végeredménybe ezt a Josepkét se templomba csinálták, ez is az anyja valagából bukott ki satöbbi, így mint akik egy kérget rágnak, összebeszélték magok közt, hogy mi a kifogások a Józsepkával szembe.

Hát, bocsánat a szóért, mondjuk meg úgy, amint van: az a gyűlölség is megjárta a lelköket, hogy amint az Ősatya nem kívánkozásból, ellenbe szapora termő méhe eránt tett kedvezésből, rövideden: politikából, az Ígéretre való tekintettel húsolja Leját, az ő anyjokat az ő budoárgyába, azonképpen űk is elég mellékesek az atya előtt, s tám Jákov ítéletiben nem hágnak fentebb a böcsületbe az oktan berbécsnél, améknek sokasága és gypja koronként elé számláltatik.

No de, apropó, úgy nézem, van itt egy kicsi hija a beszédnek, menjünk csak, igazítsuk meg, hogy pászolja.

No, csak vigyázzunk erőssen, mert akár a csurdé gyereknek a borázdába, itt is ugor-ni kell ám az üdőbe egy más lineán, ugorgyunk tehát münk is odareá, hogy a Jákov már egy kissé előrefele vót az életibe, megtollasodott a Lábámná, megszedte magát az apósa zsírján, sok marhát, szógát, szekeret, nejet s pujákat gyűjtött, oszt egy éjcaka rágondúta magát s főpakolta minden takarományát s egyetmásocskáit, oszt aló! hajtotta csendbe az egész eklézsiját a Lábám házatól elfele, de közbe meg reszketett a bele erőssen, hogy né, utójára még vedérből cseberbe lépik, isz rablók jártak az útjok mentibe, ezért jó lesz, gondúta, valami gyenge báránkát a Jehovának megreszkírozni, hogy a báránka füstye – ha a Magosságos mérges tanálna lenni – a szakállát kellemesen birizgálja és cicerézze, avval a Jákov dógát s futását úgyvalahogy elébb s elébb vigye és protezsálja.

No, mán valami ebbű tám sükeredett, tudnillik alighogy megcselekedte a Jákov ezeket a vallásos csiribákat, tudja fene, ami nálok divatba vót, mongyuk példáuléhozott egy jóképű velős báránkát, oszt gyönyörűjen dirib-darab aszú venyikékre állította űket, egy dikiccsel elmetszette az életit a torkán, a pözsgő vérire s husának tetemire szagos fűszerszámokat burigatott, tán éneket is mondott satöbbi. Elég az, hogy ű ottan maga vót a pusztába a tűznél, odaát túl a folyón ült a családja nékije, nem avatkozhattak űk az ilyesmibe.

A Jákov pediglen csak leste ott a kicsi báránt a reves izikek, venyikék közt, kiknek lángjok elsökvén immá egybe romlottak, s olyanná lettek, mint a hamuhodó város, tehát ü már elhitte, hogy a parázs közt Ninivét lássa, s akkor megfogta az ajkát, hallván ezen szót, akit az ü szája szólott:

„Ne főzd meg a gödölyét anyja tejében!”

Hát, ugyi, ő eztet csak mondta, de úgy ízlett, mintha más beszéltene, nem is értette, hogy mire mén ki, és akkor megtanálta őtet, így-e a kötőjén s a gatyája korcán elfogta, s meg-emelinté egy bizonyos Valaki, akit tűzből-gyüttnek érzett, egy nagy erős mahomet-szabású illető, oszt a Jákov meg viszonyosan: ahon érte, taglotta, gyötörte mindenhogyan, belécsimpolygott, s nem erisztett békességet neki, tám mintha sodomai asszon-ember formán gyenyerúséget nyerne tőle. Osztán – így spekulált magának-érdekes, hogy az erőm megvan, s nem fogyatkozik, avagy lankadoz, pedig ott van né, a vizen pattogzik, hasad elfele a feketeség, ejsze elrendezem ezt az illetőt, kinyomom túle a ganéjt reggelig.

De mán ebbe beleszólt az Isten Angyala: mastan léccives erisszél, aszongya, mer úgy nézem, atyafi, nem bírok meg veled, pedig a früstökig bé kell fejezzük a veszekedést, isz a kokasok rikoltoznak, azeránt, hogy meg-újra sikerrel jártak, fölhasgatóván az unalmas éccakát, s ahol né, ráncibálják eléfele a fénes hajnalt. A Jákob azonba feszt szuszogott, s rákapcsolta tagjait erőssen. Ejsze, ha nem megyen a szépszóval, sükeredik másként, oszt ez az illető sarkát fölemelte s megrúgta, itt ne, a csipején, hogy elég vót. Nem vót mese tehát, el vót engedve az Angyal, de né, nem haragudott egy szikrát se, és elé állította, s mondá az arcának: idefigyeljé, aszongya, most má vigyázz a bőrödre, mert Izráel leszél, nem Jákov, és elég sajnós, de izraeliták lesznek a maradékaid, megértted?

Né, ez eltött, de amég a koporsó tetejét reászögezték, emlegette aztot a nagy erős illetőt, isz az öreg csont, aki a derekába fordul, kivásott, s ottan-ottan sajgott néki a rúgástól. És annak okáér onnant elé a járása bicegős lett, mint aki a kaszát húzza feszt.

Vigyázzunk csak, elfeledtem mondani: ahogy mán megvót köztük a békesség, oszt egy küssé sétálgattak föl s alább a vizecske martján, jó, gyönyörű hódvilág volt, hát elértek egy lúganét, s az Isten Angyala belérúgott a lúganéba, akkor né, kiugrott belőle egy félreccapott kalapú magyar, egyet kárinkodott, s azt kérdezte az Isten Angyalától, hogy hol van az igazolvánnya. Ácsi, aszongya akkor ez az Illető, ne ugrájj, koma, mer hon vagy te még, azzal egy ilyet tett, mint aki előtt homályos az ablak, oszt letörüli magának. Tehát egyelőre le volt törülve a magyar a napirendről.

Ihol e, el ne tévedjünk, mint egér a zsákba, kell megkössük az elhagyott szálát: lássam, kitanálnáék magik, minek ment József túl a hegynek, nem ösmert legelőknék, körösz-tül a világon a testvérgyei után?

Nem bánom, elmondom, nehogy magosra hagyigálván eltörjék az eszüket! Félték egyszerűen a Leja-fiak, persze enmaguktól félték, hogy egykor életroppan a Józsepké, s ük rejázúdulnak, bőribe a csontyát mezergetvén abba a hejbe agyonütik. E pedig nem hiányzott nekijek, isz tudták, hogy attól elkezdve annyit érnek az aptyok előtt, mint svábnak a nixdájcs, annak okáért elhajtották az Isten háta mögé a nyáját, nem volt maradások a Jösep-testvér közelibe.

„Menyünk, atyánk, kedves Pátriárka, túl a hegyen, amint beszélük, erőssen jó vizű, kövér rétek vagynak.” Azzal fordultak, s mentek. De aztat nem kötötték a Jákov orrára, hogy ők végeredménybe csak úgy kultiválták a Josepkét, valamint a számártövissét a körmük alatt, s avégett nincs maradások a háznál.

„Arra Székem felé vastag legelők vagynak”, zúgták, de immár a hátok látszott. Értik-e magik? A testvérgyei a hegyek közé elfutottak, hogy dühösségükbe ne kellessen kezüket kivessék a selem-báránka életire, s már hogy tölt az idő, elhitték, hogy megszabadultak a késértettől, de né, milyen a sors: akár a süket kutya, erre hívják, s arra tér, mentül inkább kiszakadtak a fiak az ezeridegen legelőkre, az ő apjok úgy kívánkozott erőssen hírt venni felőlek, isz kellett a körmökre nézzen, nem-e grasszál a jószágban a métely, isznak-e valami dögletes vizekben, és ők tesznek-e kárt a zsengek közt, avagy a magok ifjúságán. Annak okáért küldte reájok inspekcijózni a Rákel-gyermeket, bár nyugodalma is avval kiméne belőle.

Hát jó hódvilág volt, megyen a faluból kifele, egy hitván utolsó hely volt különben, hát eltót az üdő, aszongya, aluttunk egy verset, minék a hévségbe vergődni, aszongya. Így megyen József frissen, igyenesen az éccakának.

A figefánál – vagy terebintus, tudja a rosseb – megkapta a botos ember, aki spórolt mán revá, hogy egybetanálkoznak. József pediglen veszi észbe, hogy Hulda örvend a híves, innét-odaforgó szelecskén, örvendett maga is, de nem alitá, hogy vaj egyvalaki is szinte nem aludott – a mező vadjait, a bűregért s a kerek hódat ebből kivéve.

Mi dologba jársz, testvér, kérdé a Valaki, de mán akkor ott állt közel, s hosszúkás volt, mint a megszopott süvegcsukor, az orcája pediglen nevetésre állt, de hideg s meszes volt. És né, a Hulda fülébe volt lehajolva, avval boszorkánkodott, mutatta, hogy a számmárral beszélgetik meg a dógot.

József nem bánta, isz örvendett erőssen, hogy kapott vaj egy embert az idegen világba.

Adj Isten, jóember, a testvérgyeimet keresem. Nem-e láttál erre barompásztorokat s egy nagyocska nyáját?

No, erre biza nincsenek, de tán a közelbe se!

(Mán ez a kovásképű el volt hajolva a Hulda fülétől, s figyelt srégen, tudja fene, a sötétbe.)

Ejsze, elég szomorkás reám nézve, aszongya, most hogy kapom meg őket, itt az ezeridegenbe, hová és merre induljak immá.

Nézz oda, testvér, aszongya, ha oly erőssen viszketel, hogy tanálkozzál vélek, nem bánom, segíthetek, ha kívánkozol...

Né, hát kívánkozni nem kívánkozok, de meg kell kapnom őket, azeránt, hogy az én atyám elküldött inspekcióni utánok, s ehol van, hoztam velem tiszta szagató gúnyát, a más nyílva mán elvászott, esik le róllok, oszt hol-mit, pakkot, egyetmást vüszünk nekijek, itt libeg, né, kétfelől a számaron.

A botos csak állt, és világitott az orcája, mint a meszelt kő. Akkor József ütött egyvalamit a homlokán: no, ájj meg, világ, most hová a hagymázba térjek, isz errefelé még a ptücsök is más nótát szól!

Ha véletlenségből neked lennék, aszongya, fordulnák oda fel, Dotánnak, mer egy pár napja Ruben, Júda s a többi beszéllették, hogy indulnak Dotánba. Egyet se félj,

aszongya, tudom hezzájuk a direkcijót, én tégedet elvezetlek, csak előbb megegyezünk.

Hát az egyezés a vót, hogy ez a szopott fejű megyen úriassan a számaron, a József pediglen a száján fogja, s vezetgeti. Na, jóvan, ez eltölt, akkor aszongya ez a Valaki, harapjunk előbb, hogy az ember el ne fossa magát.

Akkó löktek a jószágnak a zsákbó egy marok csetmet kórót, zódséget, ük is megterültek és kosztotak, de viszont szigorújan csak a Josepke zsákjából.

Hát amennyi vót, annyi volt, az ű hasuk érzette.

Né, hát amég ezek itt kosztotnak, menjünk reá frissen, lássuk, a testvérgyei miccsinálnak.

Hát mit, hát odaföl ülnek Dotánba, épp egy terebintus, vagy tudja rossebb, figefa alatt karikába a gyenge tűznél, a Hold pediglen éles, erős, mint a só.

Mán ük vacsoráltak, jóvan. Eltöltek, hogy a szájukat erővel kell bécsukni, annak okáér szuszognak, s hallgassák a szép beszélgetést a régi időkbül, eztet a Júda mondja:

Osztán Izsák nevedekett nékijek szépen, Ábrahán meg a neje, Sára, örvendtek, hogy né, az Angyal nem hazudott.

No de aztán egykor leszólt a hang Ábrahánnak:

Hallod, Ábrahán! Imhol vagyok, tessék parancsolni, aszongya. Hát arró lenne szó, aszongya, vedd ezt a fíjad, s áldozzad nékem, égessed meg a tiszteletemre! Hallod? Hallom, de né, gyermek még, s üt ígérted, akkor az mitül volt jó?

Vonyakodott, ugyi, mer erőssen sajnálta Izsákot, e volt néki a selembáránka. Ejsze vót nékije más fíja is, de aztot elcsapta a háztól, mert izmáelita vót. Na, jóvan, ez eltölt, erős vót a szó, csak meg köllött tenni. Másnap megin fővirradott, hát má jókor reggel elkészülősködtek: vette a fát, gyútóst, akire az Izsák térgyepüljön, s kötöte a számarra. Osztán a gyermek ment az aptya után, vitte a fejszét, így e a karján.

Na, elérkeznek egy helbe, akkor az aptya főpakolta Izsákra a tüzelőt, mer ott má ojjan köves, meredek vót, hogy a jószág se ment el. Megin mennek, eccer aszongya az Ábrahán: ájjunk meg, mer itt jó lesz!

Akkor egybeálligatták aztat a kis oltárformát, keresztbe-kasba csinálták a fákat.

Jaj, édesapám, aszongya a gyermek. Mondjad, fiam! Hát, aszongya – de úgy nevetett! Aszongya: ihol a fa s a fejsze, de hon a bárán? Elfeledte, édesapám a lényeket, az égő áldozatho! Ne bánd, aszongya, nem a te dógod! Oszt köllött főtérgyepüljön a izére, hogy a máriába mondják, a körösztfák tetejibe, a vót nekijek az oltár, jó kender-spárgával egybekötöte a keze – s a lába bokáját, az ölfákon áthurkolta, s görcsöt csinált, tehát a gyermek a nyakát mán hajtogatta lefele, hogy az aptya vágja el, hát né, akkor ott valahol a gazba megjelent egy angyalforma illető...

Mihenst a Júda eztet a szájából kiejtette, hát lássanak magik csodát, abba a helbe a botos ember, mán ez a szopottfejű, ott termett előttök.

Alászolgája, testvérek, aszongya, oszt meghajliccsa magát, s cifrán hadar a kezivel, mint egy komornyí.

Má messziről beszédet hallottam, annak okáér a tűz ugyan pislog, de tik nem alszotok, aszongya. Nem-e zavarok, jóemberek, mer ekkis segítség elkéne. Mer odalenn a völgy közt, hon az útra imide-amoda bókóló árnyékok hajolnak, valami hóka számaron egy ember riadoz, aszongya. S nem tom, tán a hideg veri a gyöngé, himes gúnyába, mint a pillét, aki télen a kamra falában dermedez. A testvérgyeit köll inspekciózni neki, aszongya...

No, ezek ódalrul hallgassák ötet egykorig, osztán egy a másra kezdi ez is, az is a farát innét s túl nyiszálni – vélnéd most Ruben, majd Lévi, Isakár, ehol Áser, ott túl Júda kapott nyüvet a seggiben, s megyen félre angolossan, hogy rendet tegyen valami szerrel az alfelin.

No, hát a végire se ment a beszédnek ez az illető, ük meg asse mondták, vótam is, nem is – né, elfogytak, mint a borralaló. Ű meg ugyi kacagott, az égő izikek sercegve jártak rajt körösztü, mint füstön a sziporkák, aki a kéménből megyen. Gyött-ment a szél, sakál nyikkant, ásétozott, s egybecsappant a pofája, ü megbúsult, s kiáltott valamit utánok, olyat, hogy sok eszek vagyon, csak elég sajnos, hogy a zsidónál kamatozik, annak utána morgott, hogy a mesét, aki elkezdte, fejezze bé, tudnillik a visszalökött áldozatról, a gyermek helyibe állított báránkáról, mer a még hátravót. Satöbbi.

No, innét már, úgy nézem, megyen a dolog a maga súlyán, mint az elszabadult vedér a kútba, csereg a láncon, hajcsa a nehézség, vagy mint a lepedőre mikó mozit főstenek: ehon a grófné, rázza a keblit, rí, sivalkodik valamijé, nyalja a bajszát az édes kapitánnak, na oszt ha pislantol véletlenbű, ancvaj, erántották valahová, s mán ahon van, vagdalja egymást összefele egy kártyapiller s a kapitán, a mezőn ünnepeyessen, rendbe, mint az ámen, meredeznek a funerátorok s a főpincérek, a séfjök pediglen aszongya egy cuppogó menyecskének, hogy: oi, Madam, oi.

Né, hát akkó ezek a gyermekek a bókoló árnyékok alatt egy kövecses úton rejászkadtak a Josepkére, e pedig vidáman pont űköt kereste, de hogy mán zuhogtak reá, ü aztot gondúta eccerűen, hogy mastan esik ki a majom a taligábó, mán űneki fűjtak. Isz kövekkel, botokkal ütöttek hezzá és taglották szótalán a testvérgyei, csak mindössze nyíva, nyegések s fogaik csikorgási közt, tehát-tehát, mint az erdő vadjai rontották egybe, s valami pálcával a Hulda szemének ablakát béverték.

Hát osztán a többi má mi vót, semmise: leráncibálták rúla azt a cifra gúnyát a himes planétákkal, húzkodták-vonták, s fogokkal csikarták, szaggatták. Repedt a Sárkán, ahány feje vót, elszabódott, alábukott a Nagy Medve, eltört az Északi Korona, elhibbant a Pásztor, suhogva foszlott a Hattyú, a Persa, kiből kitépték a Gorgó fejit, megesett a Szűzleán, a Szárnyas Csitkóból, Küsgyerekből mindössze e kis fénes szálacska lett, s valamint a kérészek sokasága, rösztettek brillantossan a bolyongó csillagokkal megírt fátyolkák – setét ágakon.

Né, mán haladjunk, ne röstelljük, isz nem a mü szalonánk ez – mán ott lobog a nyáluk, ahon caplatnak a mély szurdikba vélle, tölgyekkel bénótt, görbe suvásba, ráncibájják megkötve, szűzanyameztelen, csak mindössze hol-mi cafrang libeg rúla a planétás ruhából, kemén sarkuktól zubog alá a kő, s ott az aljba romlott, egyenetlen garádics megyen a kútho.

De immá vigyázatossak, billentik-emelintik egyszuszra, ügyesen, hogy a Josepke vére ki ne találjon fakadni, kiáltván az égbe – mer akkor az Űristen esetleg le tanál izenni, hogy né, mit cselekesztek má megint, ejsze a Josepke vére kopogtat énnálam, most mit tegyek néktek.

Annak okáért ük a vérit ingyen se vették, s még a tompora alá a magok tagjait bocsátották, még ük sebesedtek cincogva, majd szöttek föl, nyitott véres tenyérrel, s gyomorból kacagva, kiáltozván a Holdnak: „Tiszták vagyunk ez ember vérértől!” De csak bécsútkák a kútba.

No, egybehajoltak osztán, s megbeszélgették, hogy immár meg kellesz mejjeszteni egy valamilyen hitván, csonka-bonga báránkát a szükséges vérré nézve, abba az ártatlan planétás gúnyának darabocskáit megfertőzik s -mocskolják, aztat elvégezvén kap-

nak tán egy mezőben kóringyáló embert, avval szerződvn, himi-humi elrendezik a vérrel jegyzett irattas ruha dógát.

Kaptak is hamar egy Csuma nevezetű illetőt, mán a neve is stinkes volt, mer dögöt jegyez, de ü maga is köztünk szólva, heában szarta a gyöpöt, azeránt, hogy erős, szijas legény volt, de más háta megett élt, a madarakat hajtotta feszt, azokkal vót ú egybe-háborodva. Állt az életbe örökké, a csicse se látott ki a rozsbó, így-e, a karját ódalt terjegette csórén, csak a szömérme fölött fityegett valamely moly vesztegette borzbőr, s a madárt várta, hogy megszállja, avval reáragadjon, isz kenyte magát valamicsudás undoksággal, mint a lépvesszőt, ragadovánnyal. E pedig azé volt, mer kicsin gyermekkorába csóka vágta ki a fél szemit, annak okáért ü még a szárnyas majorságot is macerálta s vegzáta.

Eztet a Csumát elállították a testvérek, fölmutatván nékije a vérrel jegyzett s megszagatott planétákat: idefigyeljé, jóember, aszongya. Eltanáloed-é, vajjon, mit ábrázol ez, mitet mutatok tenéked?

Hát – hnn. A Csuma nem tud szóllani, csak áll, mint halottban a fécesz. Jóvan, akkó figyejé, aszongya. Eccer, má jódarabacska ideje, a mi atyánk kiment vót a mezőbe, hát lássa, hogy a jó, tapaszos ódalú, ágasokra csinált csűr elromladozott, bédült a jószágra, s azok nyegnek, fulladnak megfele.

Reméllem, aszongya, nem kifogásolod, aszongya, hogy szombat lévén az atya mégis indult s ügyekezett, hogy reparájja s álligassa főfele. Nna, azé! Jóvan, kezdi ott csinálni, fődbe erigetni az ágast, sövént igazít, hát akkó hertelen hidegséget érez – most vigyázzá, jóember, aszongya –, mer azon helbe leszállt a bókoló zsupra egy gyöngyös, ivegestollú, karmos nöstén madár, csak mindössze bihal nagyságú, s a mi atyánkot emberi nyelven szóléccsa:

Hát mit helytelenkedel sabeszkor, Jákov? Nem ösmered-e a Törvént, avagy másvallású vagy? Illent hogy tehetél? Hát most amijé megszegted a Törvént, se szó, se beszéd, told le a gagyád, ezé a tettedé tegyel meg éngem. Nem vót mese, szegén atyánknak meg köllött tenni... Érted má, Csuma, aszongya.

A kegyetlen nöstén madár reákényszerítette az ártatlan atyát, hogy hezzá izéjjen, közösködjön véle. No és ő hezzázélt, meggyakta osztán, megtette, mer nem volt kibúvó, muszájt vót a dolog. S akkó annak idején kinyomta szegén Josepkét, a mi derága testvérünköt, ü meg csinossan hizott, nöökedett, a mi atyánk zsírján, de né, egykor elgyött érette hatalmassan a nöstén madár, hogy az ü sziklás hazájába vigye a csibéjét, de ugyi, a Josepke mán nem ahó volt mint ember szokva, s összekülönbözött avval a tojóval. Megháborodott véle, csúfoskodtak, s né, a végén a tyúk egyben rontotta idegességibe a tojományát, vágta, szaggatta – ehon van kedves testvérünköl s az ő himes ruhájából az, mi nekünk megmaradt.

Erre a szóra megrázódik a Csuma, mint a parti sás, ha a róka madárt fogott, s lépörög szeméből a könnye. És mondá akkor egy a testvérek közül:

Azé most ebbe a helbe indujjá tehát léccives a mü atyánkho, aszongya, s vidd teveled e vérrel jegyzett maradvánt, add át szegén öregnek, s beszéld el, amint a te madárvelődből tellik, hogy aztot a kevés caprangot te magad lelted e terebintus vagy tudja rosseb, figefa ágon s a vért könnyűző számár patája alatt, az ki mint hibás szömű kollegáját elvezet tégedet a mü atyánkho, de attól egyet se féj, mert a te hebegő beszéded végire se menyen, mán a mü atyánk a hertelen szomorúságtól azon helbe elesik hanyatt, akkor osztán má semmi dolgod ottan, fordulj sarkadon, s itt kapol sok nyuvasztani való madarat, úgy mint három vad pávát, egy kalongya császármadárt, számos

görlicéket, papfilemilét, kövirigót, hat füzér seregélyt, sárgyókát, pirókot, egy kedrec aranymálnkót, az ezüst píról most nem beszélve.

No, ez megint eltölt, akkor elévezették a Huldát, ü mint nyomorult, csak a fél szeme után haladt srégen, úgy valahogy félrehúzott, mint föltámadáskor a harangozó, de haddjárjon, isz a Csuma egy szeme meg amoda erányzott, evégett utóbb osztán csak az útra vergődtek, s haladtak.

József pediglen mondá a verembe:

Né, hékám, elrúgtad az utóját, most leshetel, pont mint az életbe, mikó gyöttél, s élémolyogtál az anyád seggiből. Innét tova mán asszonyunk-anyánk a halál, ü hordoz, s renget gyenge patyolatba, nem köll úton vergődni, ételt-italt bévenni, ganéjt, torhát, betegséget, vétket cipekedni, a népek színes orcája előtt mintegy figurát magadat billegetni, mer szépségessen megszív a sárga föld, oszt a tavaszon kihajlik rajtad a tányérvirág s a krumpli.

Mán direkt erre köllött gondoljon József, meugyi megcsudálkozott, olyan hertelenséggel elsinkófálták a föld színéről ütet a testvérgyei, mint búcsúban a peracet szokják avagy a cukorfütyölöt.

Meg se járta az eszit, hogy illesmi támad az inspekciónból, csak ment neki az életinek, mint vak a kőfalnak.

Elég sajnós, aszongya, hogy csak gyenge suhanckoromig élődtem, utoljára édes lenne tudni, vaj ki lehettem. Mastan – úgy teccik – a maszatos köldökzsinórról igyenest a halál vermébe estem, s mint a szédült barom, mán ezzel a próbálatlan vékon értelmemmel foghatok vergődni té-s-tova végig az örökkévalóságon.

Na, erre olyan kacagás támadt, hogy esdeklett lefele a kút faláról egynémely nyálas csigabiga, csibor, százlábújak, a páncélos férgesckék pediglen a tócsák színén kopogtak, mint a szakromentom. Azután még odacsattant egy jó tángyerra való sárga, agyagos föld.

Akkó felüti fejét a József, mer odáig leszegve volt, szeme is mind bészárva. Ugyi, az ő puci teteme csak úgy ledobva fére, mellékessen, a szömérmes teste bēfedetlen csinológódik – mit nézgelőgyön.

Akkó lássa, hogy az ő szopottfejű kollegája ott ül velle szembe, nevetgél, s a bottyával játszódik, s főnrúti valamennyi töredék holdfény megyen a viaszkos fejibe. De ott mán allú a kút téres, hejjes vót, megszelesedett, valami barlang is láttatott, mán úgy értve: a setétje, ojjan kazalformán, ahogy a kévét egybecsinájják, s állong az éccakába. Ennek a tövibe vót az ő kacagó utitársa. Látom, aszongya, hosszú hidegség lesz, mer mán bégubóztál, bétékeredtél.

Mer keresztbe-kasba a József egybe vót kötözve, úgy feküdt, mint a pille bubája, kukacformán.

Osztán bárcsak, aszongya, tésis levedlenéd elébbeni avult gunyád, s kiröpülnél. Mán most mit van mit tenni, remélkedjünk.

Mondjad, jóember, ha ember vagy magadér, aszongya, de csak lassan teszi a szót, mint aki nem jut életire, hon vagyok, innét vagy túl a világon.

Tésis jót kérdezel, aszongya.

Mán mér, nyegi, de erőssen sziszegve, ugyi vágta a bőrit el a sok zsinór, a husza kővéreje a mazzag mentibe kétfelől reáhajolt s egybeért.

Fáj-e? Majd nem fáj, ha megszáradol, aszongya, s elfakad nevetve ismét.

Mán ebbő azt veszem ki, hogy megvagyok, kissé élegetek a szerencse rendelésibő, az kivel elfeledtek szerződni az én megőő testvérgyeim, aszongya.

Azonba abba vótam ezkorig, hogy elég az embernek egy halál, immá Őkelme, úgy nézem, csapatba jár ellenem. Mer amék az ember nyakát szakasztya, valamijé mellényült, mastan eléállt más, aki veszi éhhel.

Jó derék, faggyas vagy, aszongya, megélsz még.

Meg – a nyívek pediglen szinte rajtam.

Hát – aszongya, oszt súhajt egyet is, mást is, ammán igaz, a sok érszékenységekkel, szenvedelemmel le vattok cövekelve a világho, pedig, aszongya, sohult nincs annyi nyomorúság, mint ezen a világon.

Avva fordul el, s röhög, mint a ló.

József pediglen ott hever vala gyengén a homályosságba, szeme bogara fénlík, akit a magasságba, a kút bejárásához erányzott vót, ahon a szűk, asszonyi szömérem-szabású hasadékon a Holdnak hives fénye szivárog.

És mondá a Kisértő, hogy megpróbájja őt:

Né, mondok itt neked valamennyit, hogy ne unalmaskodjál, isz reméllem, ösmersz mán, hogy csekél és vékonka vagyok az ilyen testi munkáho, a néked rendelt nagy, erős gúzsóbó, mazzagokbó téged, hogy fölsegéjjelek, osztán a fővilágba bocsássalak, mer ezeket nem a testvérgyeid szabták a te tetemidre, hanem Az, aki a szerencsét igazgassa és a mesét, mán úgy értve: a nagy hatalmas Világistóriát a maga tetszése szerint fösti és meséli. Azért mastan csendesedjél, hagyd el a zergést, vergődést, ne izéjj a te vermedbe olyatén mérgessen, mer tán megtojol, midőn nem akarod. Aki rendelte a bajt, idő múltával elveszi rúlad, s ha nem – mongyuk reá: a növendék felnő, a veszendő elvész.

S hezzá fogott ekkor magyarázni, hogy s mint lesz.

Próbájjuk csak kiábrázolni egy a másra, aszongya, mi lészen eljövendő:

Eccer vót, honnét vót, vót egy csinos elméjű, derék, bálván-hitű avagy pogán özvegyasszon, Támárnak hitták. Nohát ez a Támár özvegységbe azér vót, mer az ő embere, Júda elsőszülöttje, a fodri-bodri hajú, sikosszájú Hér vala, aki sok gonozságot tett az Úr előtt, tehát kivétetett az élők közül, osztán...

Megállj, barát, egy szóra – suhajt a József, hát mán hogy a máriába esett, ne is haraguggyál, a Támár szomorú özvegységbe, hászén ahogy jövék hazulról elfele, még csak készülőködtek a népek kézfogóra, Júdát várták ippeg, Hérnek, Onánnak s a kicsi Selának aptyokat, hogy megtérne Dotán magasából, a szomszidságból pediglen a Moáb-gyermekek eriszkedtek a dombokról lefele, sípokat fúttak, s fekete körmű, bálványos némberek mentek vélek, akik így szólnak a fának: te vagy az atyám! a kőnek pedig: te szültél engem! Né, ezek jövögettek hezzánk vizitába.

Mastan egy cseppet megfogd a szájad, aszongya, ne tanétsd apád gyereket csinálni, hát mikó hallottál olyant, hogy: „Eccer lesz, honnét lesz?”

Né, „lesz egy erőssen csinos özvegyasszon, aki elkészíti magát, hogy mán ha vas tüvek esnek is reá az ég folyhőibő, az ő méhit megnyissa mindenhogyan Izráél magvának, hogy tülle fiadzzon igyenes lineán az Ígért Gyermekek, aki elveszi a világ bűneit” satöbbi. Ládd-e, nehézkes így beszélteni, magam se veszem bé az ilyen gyanos málét. Me csak a réges rég, csak az kedves nekünk, tehát eztán is ezen szóval mondom, „egyszer volt, honnét volt”, de te tudjad, mastan arra fordulok, s vetem a pányvát, azki csak eztán lesz eljövendő.

Különben pedig ehon e tengeri csiga-biga, kagyló, vagy mi a rosseb: né, a fülemben nyomom, s hallgatózom. Hát iszen tudtam: odabe reng, forog az örök óceán! Így tecik nékem jelen-múlt-jövendő, csak mindössze zúgás a kagyló híves forgóiban.

Azzal mán most igazéccsuk magunk oda, ahon elhagytuk a beszédet... „akkor úgy esett, hogy Támár, aki mint kopó a sebhett vadat, érzette a jövendőt...”

...Mit érdekel engem Támár, az én atyámról, Jóbról beszélj, aszongya (Jákobot akart mondani, de elcsúszott a szája).

Né má, félek, tekintetes úr! A cigán fél, mer rá tetszett derrenni a cigánra, amiért csak ámolygott, oszt más nótát fogott a száraz fája. (Ugyi így tréfálózott.)

Ami pedig a te atyádat illeti, aszongya, Jákov a vérbe dermedt fátyol darabcskát kezében vette, s elesett hanyatt. Úgy feküdt, mint merő tetem, s dermedett hús maga is, osztán egykor megelédvén, egy valami hajnalon főfogta magát, s vitte félre az életit. Ráült egy hulladék-dombocskára, s akkor tekéltessen leöltözött, elszagगतott rúlla minden fölső s alsó gúnyát, utójára még vót az a gyenge vászongatyácska, aki az ő szemérmes tagját befedezte, aztot is megtépvén, elvetette. Ott himbázta magát, valamint egy fejér, töredéken szakállos bábót, és sivalkodott, mint a görény, akit a két kezinel a kamraajtóhoz szegeztek. És amint ott dülöngött-rívott a te atyád, tanált ott az undokság közt, akibe reszketve nyúkált, tanált hol-mi reves fákat, cserepet, s avva a gyenge bőrit kaparta, osztán hamvakat vont elé, az kibe görbe szegek aludtak, a fejit s a válla bérceit avval béhavazta s hintette, avagy ha mást tanált a ganyé mélyiben – úgy mint juhbelit, tollut, madárkoponyát, száraz zuzát, gubacsot, féreg-bábokat, mandola tokját, avval örökké magát megszórtá s -alázta, s hogy az esteli sötétség reászállt, avval még végire nem ért a nyilvános pönitenciának, tudnillik az ég állatai eléjöttek, s fényökkel szolgáltak körötte, megvilágosítván az ő mezitelenségét. De mást mondok: ha reászállott volna a te atyádra az irdalatlan tohuva-bohu, a teremtetlen mélység, avval még el nem ment volna Jákob házáról a szégyen, mer tudnillik az atya a hódvilág tiszteletire hezzáfogott bégetni erőssen – mint kos, aki az ő népeit vezérli.

Arra föl osztán szigorú némaság kezdett terjengeni Jákov birtokán, pedig akkora vót mán az, hogy a szem bé nem lephette, de azon mind csendesség vót, ottan-ottan csak gyengén lélegezve kushadt, s a béle reszketett Izráel gyermekeinek.

No, Jákob, a te atyád ezzel a bégetéssel eccer odahajnalodott az ü keserűségének dombocskáján, s mikor mán revá s az ő dombocskájára terült a pirosság, fájaldalmiban megcsöndesült. (Né csak, ha komisz is, tellik-múlik az élet.)

Egykor osztán fölteként az ő mélységiből Jákov, hát lássa az ő menyit, Támárt merő gyászba. De mán akkor el vót küldve hezzá, a Támárho a második fíjű, az Onán nevű, hogy támasszon, aszongya, mint sógor, magot az új fivérinek, mintha amaz csinálta lenne, aki meghótt, mer az mán nemigen ágaskodhat, tehát végeredménybe csak az élőnek muszáj azt a bizonyos dógot megcselekedni. De az Onán – én nem tom, miféle volt – röstellte böcsületessen a dógát alávágni a Támárnak, hanem az ő magját a földbe erigette. Odaizélte magának, né, a padmajra vesztegette. Csinált volna új klapacet magának, aszongya, a saját szerszámjával, inkább menjék pocskékba, aszongya. És ez gonoszásznak tetszék az Úr előtt, annak okáért egy alkalmatossággal, hogy újfent a maga szerszámját húzkodja-vonja s nyúvi vala szorgalmatosan, a vér esék habosan elé a torkán, és megölé őt, hogy ezen magja a nyomorultnak benne szakadt.

Tehát immá etet a másikat gyászoló Támár – az ő erős szándéka szerint. S Júdának mán csak egy kicsi fia maradt.

És Támár setét csős csebriből megitatá akkor Jákobot, mint egy idéetlen ősz gyermeket, akit a nap hevessége vörösre pergelt, s né, a csicse szőrín leffegett, csapongott – valamint pille a deróton – cafrangossan a gyenge, fejtő bőri, akit azon reves fákkal, törmelék cseréppel kapart s húzkodott. Osztán – minthogy erővel se vonhatták el a cselédek ama gyeheña halomról – az idegen asszony holmi ágasokra árnyékvető tetőcskét állított, hogy mán a siralommal s panaszolkodással telhetetlen ősatya az elevenen való süttetést avagy flambérozást eltávoztassa magától.

És mondá Jákob maga magának avagy a pogán Támárnak:

...Mikor Káin megölte Ábeltot, csak hárman maradtak az egész emberségbe. Káin az annyával nem közösködhetett, mer az Ádány rajta tartotta a szemit, osztán asszon több mégse volt, de neki mégis köllött. Akkó főfogta magát, s elbúdosott egyvalamijen tartománba, ahon csak majmok vótak. Ott osztán mán szabad vót a vásár, vót kisleán, menyecske, asszon, mindenféle. Fejtő, fekete, sárga, ami köll. Ott bucskáztak, süvöltöttek reá, erre is, arra is, egy a másnak csimbókját húzkodta, rázta, s amék a veres, kopac alfelit reá fordétotta, avva osztán prütyöghetett szakadásig – amit osztán megcselekedvén, összeközösködtek az emberséget, mer abbúl lettünk mi szépségessen, más módja nem volt, aszongya.

Avval a paszmatdombocskából alábukskázott, és fölmutatá ottan keszeg alfelit azon hezzátartozó csengő-lengő szemérmes testivel, mint aki a komédiába pátriarkából egy valamilyen majommá transzfigurált.

Akkor a pogán Támár gyász-köntösit magáról leoldozván, az öregnek mezítelenségit avva befedezte. De né, lássa, hogy mozog ott a sáros földön gyászos jelmezibe Jákob, aki az ígélet szerént mán Izráel volt. Innét s túl billeg, mint az esztevátá, valami csudás tetemeket, figurát dömöcköl a sárba, s nyeszereg:

Hogy a mi urunk a népséget teremtette, kiszólt az angyalokho, eriggyetek csak, hozzatok agyagot! Mely buta vótam, gyermekem, hát itt az agyag, jó, finom matéria, mán régestelen rég nekifoghattam vón, hogy egybecsinájjam az én szétzagatott gyermekemet, hiszen minden vonása a lelkembe van örökké!

És gyúrta, dömöckölte ott a sárga földbe azt a gölem-figurát, s hogy mán ember formája lett, reáfeküdt hasmánt, hogy belé lehelje gyermeke képibe az élet levegőjét – de utóbb ríva fordútt le róla.

És szóla akkor Támár: Ne búsulj, szívem, semmit, mert tégedet megvígasztallak!

Hát ki hallott ilyent? Nézzenek oda! Elcsudálkozták magok erőssen az errű-arrú körben járó, leskelő alja népek, házicselédek, fíjak, mik – mer ezek is ott tekeregtek az Ősatya körrű, avégett, hogy hire ment: ott eszi őtet a fene csórén a ganyé közt hátul a paszmatdombba, és Júda gyilkos menyével társalkodik. Mer tudnillik arra ment a szavok, hogy Támár füvekkel, csontokkal, egyetmással boszorkánkodik, a Hért ugyi példáol meglövalogolta, s a vérit vette, Onánt meglövalogolta, s a szömérmes testin át a vérrel a lelkét is kihúzta satóbbi.

Egyvalamilyen ázott bucipofájú zsidóné pediglen a Jehuda házából reáment, mondván: Heában szorgalmatoskodol a mi atyánk körrű, ageb szukája! Mer tudom, hogy tejem, vajam, téfelem kopó képiben főnyaltad, de megemlékeznek róllam a te csontyaid, mert a fedeles szekrényből, mikó kivontalak, ahon nyalakodtál, a köpülőfával eleget taglottalak, bizony, annyi pézzel megelégedném, ha fele lógané vóna is, te mégiscsak nyihhoggá vót, tehát valóságos kopó nem lehettél...

Na, te meg eleget kikiriltél, aszongya, már csiklik a vérem belé, hess! Azzal elhajtotta azt a némbert. A te atyádot pedig felfogá Támár, tagjait egyben szedegeté, gyengén megmosta, s az anyajuh tejének sűrűiből egy darabacskát ennie adott. Osztán ölébe vette, s kisdud mozgatással valami éneket mondott csendessen:

Téli bú s halotti lárva
lehull rólad, ha köszönt,
termetére, ajakára
bájját Isten szórt, özönt.

Nézd, szemében kacaj éled:
Isten tréfált csak veled.
S kései gyönyörűséggel
majd szivedre öleled!

Isteni léptének hódol
hímes tollú sok madár,
amint káprázó távolból
kilép és elődbe áll.

Lelkem, lantom, most zenélj még
mélységes-szép éneket!
Mert nem fogja már a mélység:
szívem, feltámad neked!

Mindörökre csengő szép szó,
mi játékomban zenél,
az ének díszére méltó
mind e hang: a gyermek él!*

Az a kicsi bácsi bészárt szemmel feküdt a Támár kötényibe, mint egy bálván-kép, nem lehetett azon elmenni, hogy micsinál, mi éri, mer nem rezonált, az az igazság, csak éppen úgy, mint a földbe az a sárga gölem, akit ajnározott, hogy mán az új melegítőből kiizélné magát a sárból, az új gyenge szikrájától kikelne, mint eleven gyermek, és lenne második József. Mégis mán ettől elé, ők örökké összehajtották fejeket, ez is mondott valamit, az is, erre-arra, édegettek. A Támár csúfoskodott például, hogy ő milyen nagy boszorkán:

Éccaka az emberek kinn háltak a mezőn, az ég alatt, beszélgettek. Közbe egy nagy kutya odaállt hezzájok, aszongya. Ott álltam, s ők meg se bírtak mozogni, aszongya, mintha fogtam volna kezeket. Kiabáltak, fogd meg, verd agyon, de meg nem mozdulhattak, még az a kutya el nem ment, el nem mentem.

Akkó aztán reá került a sor, tehát ű is elkezdte, az öreg:

Mikó az Ádány és Éva melléfogtak, ugryi megtörték a parancsot, vett az Úristen egy nagy mérges angyalt, hát ezt úgy hitták, herr Svarc. No ez gyött a Paradi-

* Átvétel Thomas Mann: JÓZSEF ÉS TESTVÉREI című regényéből.

csomba egy kis úton befele, s má messziről kikereste a két paráznát, s kiáltozott: Himmelherrgott! Mars maga kifele a Paradicsomból!

Muszájt vót szót fogadni, köllött pakolják fölfele azt a kis cókókjokat, ami vót, s mentek. Az Éva meg sajnálta a virágoskertjét, s az út közt hajolgatott erre-arra, kitépett a föld virágjábó szuvonírt, hogy oda túl emlékezzék: szép vót az élet, hogy álmodták vagy mi. Egykor aztán elfáradtak, lefeküdtek, mán ott a kerítésen küel, a kopasz, rossz földbe. És akkó az Éva meglátta álmába, hogy most má mi fog történelni, hogy testvér a testvérgye ellenibe támad, fijú az aptya ellen, meglátta, hogy milyen fejlett lesz a nép, eszkabálnak minden rossebet, mehani-kát, aki röpül s az ekét húzza, osztán píszmékert, vasfogat, a világot derótba húz-zák, mán a gyereket is üvegebe csinájják, a népnek javullása nem lesz.

Osztán hogy felébredt, megsíratta a világot, jobb lett volna, aszongya, ha még ű se lett volna, hogy eztet végigéri a nép.

Na, ezen is elfakadtak, ki kacagva, ki ríva. Osztánnék abba megegyeztek, hogy aki eztet vélük kicsinálta, kissé melléfogott, mint vak a pohárnak, mert űk ugyan szépsé-gessen egybetanálkoztak, csakúgy azonba, mint fagolyó a kuglival – emez dül, s az elmenyen.

Ugye még evvel is viccezték, hogy nem-e lehetne megpróbálni mégis azt a dógot, hogy megtegyék, úgy a kellemetes foglatatosság, mint azon Gyermekek végett, aki biz-onnyal a Fölkenyt, azaz a Szabadétó leend. De akkor az Atya kezdé az ő férfiaságát lesajnálni, bátor nem köllött aztot a Támárnak immár bémutatni – mondván: A sok idegességtől, szomorúságtól sajnos mostanába csak lebeg az, mint kanóc a zsírba. Ha-nem ha a Seregek Ura, Saddáj, Jehova s a Kimondhatatlan nevű kívánja, majd az a rossz kanóc is életre kap, aszongya.

Ám elég sajnos, aszongya, ha a lelkembe nézek, nem látom meg, vajjon az Ígéret Gyermekeit óhajtanám e Támártól, az én onokáim gyászos asszonyától, ha midőn – ahogy elképzelem – teste hullámaira emel, mint nagy víz a nyikorgó bárkát, avagy mégis és ezerszer az én gyermekemet, a leölt báránt csinálnám vissza. S kezdé ojjan görbén nevetni. Na ez ennyi.

Támár ősmerte mán enmagát, hogy kicsoda ő, gyött-ment rendelés szerint, mint ama égbefüggő állatok, planéták s társaik, az kik hallkal járnak körbe, mint a zsebóra kerekéi.

Ügyekeztem, fűvészkedtem, bűvészkedtem, aszongya, odaföl a zsengek közt az új jövevénnél, mégis leszáradt. Akkó mást próbáltam, ez is hibás vót, lekonyútt, kapartam le a földbe, a gyökér elbútt, az ő éccakájába előllem – mán most csak a derekát ölelhetem.

És akkor jött a hír, hogy meghala az asszony, Júda felesége, mely úgy ízlett a boszorkános Támárnak, mint szemfájósnak a napverte mezőben, midőn letészi a sallót, szólván: A szemem kiesik a fényesség erejétől, és el nem hordom magam, ha a napocska estélig kitart. És akkor a Hold a Nap tüze elé megyen, és mintegy süvöltésre setéség támad és szél, hívség jár a tarlón és a lihegő barmok között.

Nocsak, aszongya a Júda özvegyiségére Támár, egybestimmelünk a Magasság Urá-
val, aki mint gyermek az ostáblán, élet és halál kockáival játszik. Egyet gondoltunk Ófelségivel, aszongya. No de itt megtévesztettem a dógot, nem emlékszek, mondtam-e, nem-e, hogy ű mán elejibe, mikor az Onán a decka közt vicsgorogt, abba a helbe felkérte a harmadik klapacet Júdától, hogy bár kiskorú is, haddjárjon, majd ű elsen-

vedi még a mozsárba is azt az időt, amég a legénke fakardot lenget, és ficfa csitkón lovagol, mer az ű termékenségének háza, aszongya, a Szabadétó végett kiválasztatott, hogy éppég abbó támadjék világra Őfensége, igyenes lineán.

Csak sajnos a Júda eléggé ideges lett, mer mán ő is féltette a halálos asszontól ezt a kicsi maradékát, aki hon vót még attól, hogy ottan-ottan egy néember hasán vitézkegyék s lovagojjon – hiszen az ad embernek is elég dógot.

No, aszongya a boszorkános, pogán asszon, nem akarásnak úgyis szarás a vége, oszt ettől elé mán ment igyenesen, mint a kés. És hírül adák nékije az ő bálványos atyafiai, hogy né, a te ipad, Júda megyen a hegy közzé a juhok nyírésire.

Leveté azér magáró azt a özvegyi kacabajkát, és ezeknek a jóféléknek, frajoknak, céda, nna! uccanő, hogymongyák, tudja fene! annak a csiricsaré gúnyájába öltözött, kikente-fente mindenét, mint a fazekot, a gönceibe bécsavarodott, és leült az útfélre, várt.

Hát, ugyi tutta ő, hogy a nyírést odaföl megünneplik, járják a bolongyát feszt, oszt a Júda se szereti a bort a szájába tartani, majd mikó megyen hazafele, lesz valami – meglássuk.

Mer hétszentség, hogy ott köllött keresztül menjen az úton, aki tartott a házak közé, a hegyró odatért egy kis kanyargós mi a fene, ösvény.

Addig ű ott ücsörgött, fityerészett magának, mert kitanúttá, hogy az a mesterség, az ojjan fityerészik. Na jó. Egykor oszt indulnak meg a kövek, kocognak lefele, lássa, hogy jön a Júda, billeg, mint a ganéjos szekér. Akkor oszt amaz is felmeszelt, na, ez mi. Hát itt valami fityöl, fityeget. Tán nem egy kedesa. Mert így hjíták azokat, nem kurva, kedesa.

Akkor lássa, hogy ott ül a fődön egy tisztátalan, föstött szeméj, mert nem ösmerte vót meg, a ruhája a fejiben volt húzva, csak a szeme villogott.

Hát te, aszongya, honnét estél ide, máskor nem láttalak, mer mán isten bizon elgyöttem volna nálad, én szeretnék véled tükrös szobába tanálkozni, aszongya.

Hát ű a városból jött a sógornéja hejibe, mer annak szél fúttá el az ágya szalmáját, mán ű lesz itt a kedesa ezentúl, aszongya. Ha közösködni akarsz, lehet. Pézért, vagy valami egyetmásocskát is elfogadok. Mit adsz nekem.

Hát küldök egy kecskefijat, aszongya. Akkor oszt megvót a vásár böcsületessen, bémentek egy arravaló házba, oszt szépségessen fölizélte, teherbe csinálta tudatlanul az özvegyet. Igen, de ű elébb még zálogot vett az apósától, hagyd nálam, kérlek, aszongya, gyűrűdet és eztet az oroszánfejű pálcat, mer az vele vót örökké, a pálca.

No, ennyi vót, akkor ez ment erre, az arra, Támár primán visszaöltözött gyászba, ez el volt boronálva. Csakhát a diferencia a vót, hogy másnap viszi a Júda csicskása azt a báránt, vagy mi a rossebet, kecskét, a zálog végett, de a kurva – mán elnézést – nincs sehól. Kérdi ott a népeket erre-arra, nem tudja, kérem, azt a bizonyos szeméjt hon tanálom, aki itt szokott az út közt posztolni. Nem, ijent űk nem ismernek, nálók errefelé nincs parázna nő. Jó, rendbe van.

Megyen a jószággal vissza ez az illető, a csicskása. Hát kérem, uram, mán itt hiba van, aszongya. Erössen röstellem, de a kurva elpárolgott. Valami nem pásszol ebbe, nem gömböjü.

Ne töröggé velle, csapd a jószágot a többihön, aszongya, mán itt többet nem tehetünk. Na, ez idáig van.

Telik-múlik az élet, egykor jelentik a Júdának, hogy a Támár megéri a pénzét, mer úgy nézem, özvegy létire csont van a hasába. Ekkora lett a feje a Júdának. Hogy a

gyehennába súvadt bálványos istenit az anyádnak! – Vigyetek csak hamar eleven szemet a hasára! Indultak, égessék megfele.

Jó napot, Támár naccsága. Aggyisten, atyafiak. Mi járatba, mi járatba. Hát csak abba, hogy encvej, szeggyed föl magad, mer érted gyöttünk, vüszünk, égessünk meg. Igen? Osztán mér, te? Há, mer szar van véletlenből a palacsintába, isz siralmas özvegy létedre ojátén dógot tettél, mint tisztátalan. Mán én véletek nem menyek, a torkodból, aki bidesség elé gyön, az menjen oda. Mégiscsak fogaggyá szót, léccives, másképp a pulyádot tóled kimeccük, s a kődökzsinegén a nyakodba akasszuk.

Erre osztán abba a helbe elétroppan Júda, az orozslány. Add csak elé hamar, leánkám, mékkel francuskodtál, aszongya. Kivajjam szeretömet. Ki, mer mécc a tűzre. (Amúgy is mécc, hanem ha kezes leszó, nem mensz magad.)

Nem bánom, aszongya, ehól a kurafi pálcája, gyűrűje, a szömérmes testén pedigen – tisztesség ne essék –, ama zacskója redői közt, mint egy skarabeus férgecske, ojjan szabású lencse láttatik. Nem tom, aszongya, kegyelmeteknek nem-e ösmerős, tudnak-e ojjat.

No, ezzel megszégyenlette magát Júda, hogyne, isz ösmerték a népek az ő jelvényeit, osztán erőssen kacagták, mondván: ejsze, derék! Júda a maga szorgalmatosságából támaszt onokát magának!

De ú osztán, valamint az istennyila fővilágiccsa a setét bozótot, azonképpen elváltozott, s mondá Támárnak fejéren:

Tik a föld népe száján bálványosoknak, pogánnak neveztettek, s némellek köztetek a kurválkodást az Isten házába mívelik, mint szent örömlányok avagy cédák. Az én vékon értelmekkel elértem immá, hogy tésis azon nevezetet kivált megszógáltad, azeránt, hogy a te pogán fajod izráel törzsébe keresztelődjék, az kiből eléhajt az ágacska eccer, ki Szabadétónak s a népek örömének neveztetik. Azért ime, levészem a sarumat előtéd, s homlokomat a föld porába hajtom, mer ime áldott a te méhednek gyimilcse, aszongya. S ámen.

Szomjazom – suhajtá ekkor a verem alján József. El vagyok telve a meséiddel doszt, ehon van, a torkomon bukik elé a nyomorúságom, s te képek-szavak mannájával emtetsz.

Majd tám jódra válik, s mégse nyomja ki az ódalad, mondá a Hatalmas Küldöttje irgalmatlanul, azzal főfogja magát, hogy ottan-ottan bévilágiccsa az ő látásának szövnekivel azon pislákoló labirintot, azmelybe bódorog az Istória, hogy végre a Gyermekek kis kezit fogva a fővilágra vergődjék.

Emlékezzél, fíjú, mire tanét a kútnak mélye: A jó vastag életbe, s küel, a híg teremtetlenségbe, mint egy rigó fészkebe, minden egyszerre van örökké, pláne, hogy jobban halott vagy mán, mint eleven, azért lássál tésis az ő szemekkel – mint egy álomba. S rákezdí újfent, mesél Júda és Támár magjáról, aki az üdőben Dávid királ, szent Józsefnek, az ácsnak öregaptya leend, ü Szüzanyával a Jézuskát nevelgette, a Báránkát, aki elveszi a világ bűneit:

Vót egy próféta, Sámuel, gondviselője vót a népnek, de egy szép napon megöregedett sajnos. Eléjöttek a zsidók, kihúzták a házból. Áll meg itt, aszongya, és mastan figyelmezz, mert megöregedtél. Izmaid elszáradtak, erisztékeid recsegnek, szemed homályos, hangod, mint a betegé, ha szólsz, olyan az, mint az álmodó beszédje, s gondolataid is, mint a részeg, innét oda térnek.

De nagyobb baj, aszongya, hogy maradékaid, a két fiad, nem a Törvén útján járnak, istentelenek, s körmeik bűdössek a ragadomántól.

Annak okáért mastan kérünk és szólítunk, hogy adj nekünk királt, mielőtt meghalnál, mer nem igazít minket az istenfélelem, szigorúbb járom kell a népnek, aszongya. No jól van, de meglásátok, aszongya az öreg, hogy visszasírjátok az Egek Királát, ha midőn a tüközültek való királ megeszi a népet, mint a kinyeret – azzal megadá nekijek, amit kértek, az első uralkodót.

Hát epedig így lett, hogy egy Saul nevű illetőt elküldött a családja a jószág után. Hát a nőtén szamar elkóborított, egy Hulda nevű, elhitte magát erőssen ott a sok mekegő s bégető komunitás közt, gondútt egyet, s a sarat felcsapva elhagyta az eklézsiját, indútt a maga feje után, elbitangolt. Ez a Saul meg utána, ugyi e vót a fíjak közt a legifjabb, micsinájjon, muszáj vót. Ügyekezett egy szó-gával, ismerte mán a járást, isz nem először ment.

Na, eccer éléhültek s -szomjúskodtak, meg is fáradtak a sok hegyekbe, a csipkebokrok megszagatták őket, beléjük csimpogott a bogáncs, a kókéntövis. Nézték egymást, immá micsinájjanak.

Van itt a közelbe egy nagyöreg látó, aszongya a szolga, ne kóringyájjunk immá magunk is, mint a jószág, tán eligazít münköt az öregember.

Nem bánom, aszongya ez a Saul, és a fejit így elfordícsa a hegynek, mer nevetést hallott: a kövecses, partos úton lépígetve vízholdó leányok eriszkedtek közibük. Dültek té-s-tova, hajladoztak, s hol-mit kiáltozott egy a másnak, de elvitte a szavak értelmét a szél.

No, a leánkák megtalálván ezen férfiakat, körben állongták őket, csendessen suhajtoztak a porba erisztvén lassúcskán a vizes csebet, a gőzölő csecses kancsót, ottan-ottan elnyíllott cseresnye volt a szájok, azon lihegettek. A látót keressük, gyermekek, kérdék, azzal elragadák a csebek fogóját, s poros torkokat a forrás vizével jól előntözik.

Erre van, bácsi, föl a dombon, a falon túl, mondá egy ügyes barna gyermek, ki legelébb ébredt az ámolygásból, isz lesték, hallgatózták a csitrik az ivókat, avagy a torkukban zubogó elementumot, valamint búcsúba a komédiát. Ha ügyekeznek, tán megkapják, mer harangszóra nekije is menni kell, hogy megáldja az ünnepre való báránt.

No, oszt mentek. Odaföl pediglen láták, hogy békesség vagyon, a házak úgy álltak egyformán a hold fénye alatt, mint bukták a lapáton, akit a pék kivetett. Csak mindössze egy vénembert tanáltak a görbe falak közt, aztot Saul kérdé, hogy a látó embert ösmeri é.

Akkor kemén hangon az öreg fölfelelé, szemeit kicsukva – tudnillik bézárta elébb erőssen a Saul lehelletire.

A szamárkancádért ne bánkódj, mert előkerült. Most kísérj a kőhöz, azki az Úrnak kedves bárányok véréből sötét és izamos. Ma ünnep van, hát ünnepeljünk... Avagy nem te vagy é, aki egy szamar után indult s végre királságot kapott?

Ezeket jelenté ki a bácsi, kit látónak, avagy prófétának mondunk.

Ki vagy te, aszongya a Saul, hogy ezeket mondod nekem, aki a legkisebb törzs legfrissebb hajtása vagyok, habár termetem szégyellni valóan kiemelkedik a föld népe válla fölél, akárha egy szörny fattya, vagy idegen, jövevény lennék. Mán ebből is elértheted, ez a Saul is csak ment neki az életinek, mint vak a kőfalnak, s nem látott köröszkül azon sok szélbelibegő kulisszán, akik egy a másón átderengve az üdő teátrumába imbolygó jeleket, füstött ábrákat írnak, az kit didergőn olvasunk, nevezvén végzetnek avagy sorsnak.

Az vagyok, akit kerestél – mondá Sámuel, s bévitte Sault az ünnepi sokadalomba, főhelyre ülteté, enni s inni adatott nékijek, s az ünnepnek végire menvén, szállást csináltak a tetőn, hogy nyugodjanak.

Na, akkó megin megvirradott, Sámuel a torony aljából felkiálcsa a lapos tetőre: Kelj föl, Saul, aszongya, nézd, emelkedik a fény, a fecskék együtt járnak a széllel, azki leteríti elibénk a tenger ábráját, mint egy szőnyeget, halacskák, kagylók, moszatok, rákok s a kövek arabeszkejt – aromáját! Mán ezentúl nem fogol ezekben gyönyörködni, mivel királ leszöl!

Né, hát ez így is lett, mert vót az öregnek egy cifra kos-szarva, a hija ezüsttel kihánt fedelecskével bécsinálva, abban tartotta a szent olajat, eztet elévette, s ünnepélyesen mind reá burította azon aszúszarvból a kenyőolajat, s böcsületessen reámondta, amit hivatalosan köll, avva föl volt kenve a királ. És szólla akkor a Sámuel: ime az úr királt adott néktek!

De hogy eztet a Sault megkenyték, máris gyött mindenfelől a zsidókra az elenség, innét az amálék, túlról a filiszteus – nem hagytak békét nekije.

Na, ez a Saul persze hogy melléfogott, isz a sok hadakozás közt még a Sámuel is a nyakán ült és nyakgatta, hogy aszongya: ezt tedd – azt tedd, így-úgy, az Úr nevében. Szekálta, ugyi, ezekkel a vallásos csiribákkal. Hát persze hogy elcseszte, összekeverte, szerencsétlen. Végül még, isz a baj csapatba jár, mint a varnyú, aszongyák, az úr lelke is elhagyta Sault, s annak hegyibé egy gonosz lelket küldött, hogy nyomja éjjel-nappal ütet, aki – ládd – nem sokat tett a királságért, s hertelen esett ki a piksziszbó, mint verébkölök a fészkiából. Ebbű is kitetszik, úgy van, ahogy mondják: megtanál az Isten elébb utóbb mindönket!

Tégedet is, kérdé József gyengén, de amaz egy siklót dajkálván hertelen reámondta:

No, evvel térjünk csak Dávid királságára, mer ez a Saul mellényülés volt, akit helyesbiteni illett, és ez végett az Úr férenézett, tehát a Gonosz Saulnak a szívébe rondéthatott, oszt hamar-hamar citerás köllött, egy kedves hangú énekmondó, hogy megvigasztalja ütet, mert igen szorongatta a torkát, s térgyepölt itt né, a mejjin az a gonosz lélek, hogy utójára mán félremenvén sírdogált a nagy, erős királ, az Úr tetszése szerint.

Isai fiát, Dávidot elvezették a Saulhoz, aki egy setét kamorába ülve múlatta magát – ahány ablak vót a házon, azt külről jó erős palettákkal, bévül superláltal bécsinálták, annak okáért feketeség volt, hogy a szeg megállott benne. Ott buj-dokótt magába, homályosan a királ.

Akkó Dávid elértvén a Saul nyegéseit, a magános, sívó nyomorúságot, megpöngette a hürt, s énekelt:

„Az Úr az én pásztorom, nem szűkölködöm,
Füves legelőkön nyugtat engem, és csendes vizekhez terelget engem,
Még ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól...”

Na, ettől valamijé erőssen sírt a királ, de mindjárast meg is csöndesedett, és felnyitatta a palettákat, és akkó Dávid átadta ajándékait, a hazuró hozott bort, kalácsot és egy kecskegidát, és ű igen kedvire valónak tanálta a széphanjú legént, és azontúl, ha reáült az Isten setét lelke, Dávid ezen szép soltárokkal elhajtá rúla a gonoszt.

Persze nem citerásnak szerzé a Seregek Ura ezt a Dávidot, tehát fölségesen, cifrán sodorta-fonta előrefele a gyöngö életszálakat, melyek az üdők magassából

nézve el- s eltűnedeznek, egy a mással bogokba, szivárványas fonatokba fogódzva képeket írnak, azkik mondatnak Istóriának, de te mindenkor tuggyad, hogy ezen kárpit szépséges állatait, jelenéseit csakis ilyen magános, eleveny, fájós szá-lakból sodorja az Úr – tán hogy ezen mesterséggel töltsse ki a nem-szűnős időt, s hogy netán valami értelmet lásson az Egészben, az ki csak az ő végtelenségiből nézhető.

Annak okáért vette az Úr ismét a filiszteus népet, hogy gyűjjék föl Sokónál, a zsidók ijesztésire. Né, és akkor ezen a hegyen állottak, innét a filiszteusok, túlfelől az izráeliták, de teli vót, úgymondva, a zsidóknál a nadrág, annyian vótak a filisztesek.

És akkó lejött a hegyről egy nagy hatalmas ember, egy ólajtó filiszteus: a fején sisak, derekán pikkejes páncél, vállán, lábain mind csupa vass – ahogy lépett, zördült, rendült a föld. Ez volt a Gólját. De ojjan nagy erőss vót, hogy mondták a zsidók: na evve végünk. És csak hallgatóztak, mit szól tülle a föld, tám még nyegi az is, vagy mittudom én.

És a dárdája nyele, ehol, ni, mintegy zugojsa, a vassa neki, az is félmázsa vas, és a pajzsot előtte hordozta vala két erős szolga. És akkó megállt, mint egy hegy, és felszólt a zsidókhó:

Kedves zsidók! Ha háború, hát háború, nem bánom. De spórojjunk a vérel, jöjjön ide, szembe vélem tiközzületek is egy nagy erős vitéz, víjjon meg vélem, és akkor vaj egy zsidó, vaj egy filisztes, ittragad a völgybe Sokó és Azéka között, de mégse az a sok vér, ami szerintem nagy különbség. Tehát szerződjünk: ha zsidó győz, mink a ti szolgátok leszünk, s ha Gólját, akkó viszont tik nekünk szógáltok!

Hát ugyi, erre mán összvedugták a fejeket a zsidók, lengett, csilingolt a sok pajesz, cicesz, bóher, hogy most micsinájjanak, me nem vót nekikjez kéznél olyan nagy bálván vitézők, mint a Góliát. Hát amint ott gajdolnak, davenolnak, elégyün ez a Dávid csak egy görbe bottal, meg egy zúgattyú vót vele.

Uram, kiráalom, életem-halálom, aszongya Dávid, megyek, s fejire ütök a filiszteusnak, vagy valami. Ne bánca ez is a zsidókat.

Nem mégyc, dehogy mécc, isz zsenge ifjú vagy ahho, mán hogy engednélek.

De menek, de menek, s elhozom tölle azt a nagy páncélos fejit, avva úgyis csak kilóg a sorból.

Így osztoztak, s a vége csak a lett, hogy elment egy szál alkalmatlan pásztori gúnyába. Közbul meg vót egy kis víz, hegyi patak, abból vaj egy marok éles követ a zsebhibe gyugott, s ment danolva, mint akinek neve napja van – sétált legényes-sen a Gólját felé.

Adjisten, öcskös, hát minek szöszmötölnek azok a zsidók odaát, eriggy csak, légy szíves, mondjad nekikjez, hogy küldjék azt a kollegát, mert ma még nem ettem, itt a fölöstököm ideje.

Ugyi, így tréfálózott véle a Gólját, mert ú egy illedelmes úri ruhába öltözködött illetőre számított, ahhó volt mint bajnok szokva, nem illen gatyás, veresses hajú, danoló legényhő, aki a pálcával jobbra-balra rendet vág a búzavirág s a pipacs közt, mint egy csavargó.

Ja, és tán a híres párviadalbú semmi se lész, a Dávid s Gólját istóriájából, ha nem szól a Góljátnak az egyik komája, a fegyverhordozó, hogy te vigyázz má, isz eztet küldték éppen rejád a zsidók birokra.

Né, ez rettenetesen földegesítette a Góliátot, elsőbb rázódott fertelmessen a kacagás végett, osztán a feje setét lett, mint az érett padlizsány. Mert, ugyi minek nézte ő a Dávidot, csak mindössze egy taknyos zsidógyereknek. Menek, rálépek a szakramentomát, aszongya, azzal ment neki a Dávidnak, hogy zergett, csattogott, rettenetes vót. Meg vót sértve borzalmassan, hogy a zsidók így leblamálják. Mérges volt, ugyi, hogy csak egy pucérfaszú legénkét küldenek, úgymondva, a hatalmas Góliáttal szembe, ez idegesítette őtet. Ment, hogy eltegye láb alól. Az meg csak meglóbálta a parittyát, elhagyétott egy követ Isten nevébe, oszt a kő itt ne, ellő, beszakította a fejít a Góliátnak. S az eldűtt hosszába a bibliai harcmezőn, bément a velejébe a kő, oszt kiment belőle az élet. Mindegy vót annak, hogy zsidó vagy filisztes, osztánnék hejában volt ű olyan derék legén, mikor a leget előbb bényelte, mán nem bírta kipöfögni. Épp az a szikra élet hiányzott nékije, oszt ez hatta el fájdalmassan a homlokán. Hát csak hevert a Gólját akár a hegy, nem zsenirozta magát. Már röpködhettek fölötte az évek, nem foglalkozott ű avval. No de a Dávidnak meg köllött a bizonyítván, tehát kivonta a Góliát kardját – a fegyverhordozó-komák akkor már túljártak ungon-berken, elszaladtak, ugyi –, s főtűzte a szomorú óriásfőt, vitte bémutatni a zsidókho.

Eccer elérkezik a Jerusálembé, s megyen a girbe-görbe úton fölfele a föllegvárba. Nagy meleg vót, nyomta a púpját kegyetlenű a Góljátfő, má akkó nem a kardhegyén vitte, hanem így-e a púpján, a nyakába. A legyek is zavarogtak, ezek a brillantos, ződ dögevők, me szaga vót má a Góliátnak, fene tuggya, nem vót kellemes – de micsinájjon, hova tegye. Cipelte, me e vót a bizonyítván. Na jó, megyen tovább, oszt egykor éneklést hall. Lássá, hogy a sok nép jobbra is, balra is integet, s örvendezik. Citromágga, narancsfa ágával, mindenféle szagos ződ-séggel hajcsák a leget körüle, a fehérség pedig olyigen dalol, zöngedez. Hát akkor agnoszkájja, hogy pont nékije örvendeznek, ezek őt köszöntik, érdekes! Na, aszongya, érdemes vót a Góljátot megölni és a büdös fejít a szent városba etrógerolni, mert ojjan kedvesen néznek reám némejjek – me szabadétónak nevezték, és hezzászaladtak, röpöstek, ruháját illették, csókdosták, és nem fintorogtak.

Ez teccett néki, hogy ijjen velle a nép, pedig egy frissen vágott egyén szomorodik a púpján. Igen, de meg volt írva mán a kótája Dávid versének, az melybe belecsináltatott a Saul strófája is: ott nyugoszik vala tekéletes készen a Magaságos Karnagy orgonáján, ime, a sípok zöngése szerént fölfelelé mindenik a maga versét.

Ez a Saul, ő ugyi röstellette mán, hogy a népek nem őtet dicsérik, illendőbb volna, ha a sok néember inkább űtet simogatná s velle puszilózna, s nem amavval. Isz jól meglássuk, eddig elé még tán ű a királ, csak egy szellentésre is eltűnik muzsikájával s minden kellemetességivel egyetembe azon kos orrú birkacsős. Tehát még a vigaszt is elvévő ű enmagától – féltéken gyűhösségibe.

Hejában pöngött mán Dávid muzsikája, az Úr setét szolgálja bévette magát közibük, s virtuóz játékát ű is bémutatá. Egy alkalmatossággal, például, midőn éneklé Dávid, hogy aszongya: Álgvad lelkem az Urat, sat, és Saul igen vacog vala a setét kamrába, kérleli akkor röszkette Dávidot, billentené meg az ablak palettát, hogy hégúlna kissé a sötét, és Dávid midőn ezt megcselekedné, olyatén nyegést hall a királ felől, majd mintha eleven szén illetné, égést érez a vállán – annak okáért a rezező dárda szovából megérté, hogy mint fél marhát a sakter, a szomorú királ hovatovább űtet a falra szögezte.

Hát szóval ennyire el volt mérgesedve a viszony köztük, mer a Saul egyre csak legyíngtetett, irégykedett, s szomorkás volt, a Dávid pediglen tutta – mint az Úr-nak selembáránkája, hogy vigyáznak reá. Ezt érezte ő, s annál szebben énekelt s mosolgot emellett.

Iszen az asszonyok is ezért szerették, s mentek vélle, s ment vélle az áldás.

Na, mán ettől elé a Saul megszegeyellte magát, nem hagyigálá szemtül szembe a Dávidot, mivel mán direkt félt túle. Mán tejjessen ez a kis Dávid bozsogott a fejibe, mint darázs a katulába, nem hatta békit. De ű a kezeit ettólelé mégse vetette ki reá. Ellenbe bésúgták nékije, hogy a leánya, a Mikhál beléhabarodott a citerásba, énekőnek, járkálnak, madarásznak, kalickáznak örökké, szóval úgy néz ki, hogy valami mozog köztök.

Erre összedörzsölé tenyerét a királ – ha kalickáztok, majd készitek én ojjatén lépet, amékre reámegyen a kismadár, aszongya.

Avval béhivatá a főkomornyit, ez egy nagyöreg intézője vót neki, idefigyejjé, ez a Mikhál és a citerás szerelmesek! Uram kiráalom, életem-halálom, aszongya, tudom, mer tisztába vagyok az ilyesmivel, hogyne tudnám. Isz az állásommal jáccok, ha hírem nélkü mennek itt a dolgok. Jóvan akkó, idefigyejjé aszongya. Bésúgod ezeknek, hogy a királ áldását adja, ásó-kapa és a többi. De csak azzal az egy főtétellel, hogy idehozod elibém kétszáz hütetlen filiszesnek az előbúrit. De vigyázz, legyen ki a kétszáz, mer ha egy híjja van, má nincsen vásár!

Mer ezek a filiszesek nem meccik le aztot, mint a zsidók s a terek, megvan rendessen mindenök, mán eltekintve a betegesektű, vagy amék háremőr. Mer az is más lapra tartozik, aztat miskárojják. Azontú már arany élete van, csak fene tudja, hibás. Megvan a héjja, csak gyenge a tótelék.

Egyszóval mondd meg eztet nékije, hú komornyit, hogy békerúhatsz a királi familiába. Csak egy ára van, a harci vitézkedés.

Ámbátor ha pézen veszed, vagy amennyibe ha a szép szemedé lemondanak a búrkéjükrő, azok a filiszesek, aszongya, az má nekem secko jedno, a te dógod. Csak legyen itt előttem az asztalon a kétszáz fityula frissen. Nna. És akkó jót nevetek ezen, ű meg a hú komornyit. Mert kétszáz darab, gondoljuk meg, annyit leólni egyvégitibe! Rizikós.

No de azt is nézzük, hogy a Dávid má akkó hadnagy vót, főkapitán. Fogta, kicsapott portyázni a kontyos filiszesre, oszt hamar együtt vót a jegyajándék, azon szép somma előbőr, csurig lett avva a szakajtó. Ünnepeyessen bévonult avva a királho. Hát odagyütt látni azon kiseded skalpokat a tekintetes Szinhedri-on, a sok sakter-bakter, rabbi, bóher, főkomornyit – s a királ egyenként megolvasta a teméntelen filiszes fitymát, vaj nem hamissak é.

Hát, nem kérdezem, vaj ezeket harcba s magad erejibű szerzetted é, mondá savanyón a királ, amit mondtam, megmondtam. Itt a kezem, nem disznóláb! Tiéd a Mikhál, egye fene. Osz paroláztak, csokolóztak. De onnét elé a Saul már megint nem bírt magával, a rossz szellem sűgött nékie, és ő reszketett, mint a fázós agár. Félt, ugyi, hogy rossz vége lesz, s mindenhogyan ű vonja a rövidet. Má rágyött, hogy ez nékije a szerepe, ebbő nem bír kibújni sehogyse. Hogy amék lében megmárcsák, azt viszi mint a búrit mindhalálig, abbó nem bír kivedleni.

Annak okáért még akkor éjjel, hogy azok egyben keltek, máris nem hagyott békességet néki az a rossz angyal, tehát hivatá a fődarabontot, eriggyetek csak,

aszongya, őrizzétek a citerást, mer nemsokára megkellesz mejjeszteni, úgy érzem.

Hanem a Mihál nem aludt vala szerencsétlen! Dolog nem volt, ugyi, azmiben megfáradjon, mint kiráلكisasszon, tehát ellustútt. Hiszen még az évőkalánt is megnyalták nékije, ha nem-e forró, a piszkot is más szedegette alúla, tehát éccaka csak forgott, hánkolódott, mikó pirkad má, azt leste álmatlanúl. Hogy mikó hozzá a gyenge bécsináltat. De ez lőn a szerencsējük, hogy éccaka mindég spekulál vala, mint zsidóné az üres bótba, aki a kuncsaftot lesi, oszt előnti a kannábú a vizesnyócast, oszt a legyet hallgassa, hogy né, bészorútt a cukorkásüvegbe, ott eszi a fene. Tehát elég az, hogy ébren vót és hallá, hogy odakünn megjárják mind a házat a darabontok. Má ebbű rosszat gondútt, s bészólt a Dávidkáho a fedeles ágyba, hogy gyenyerúséges Dávidkám, aszongya, immá ne aluggy, édes mátkám, mer gyilkos darabontok megjárják mind a házat, mer ez a Saul hijába, hogy az apám, aszongya, már megint olyat gondútt, hogy meg akar mejjeszteni.

Hát azé má bocsásson meg a világ, aszongya a Dávidka, mely rabiátus királ lött mostanába a Saul, de elméri a farkát ökelme, aszongya, és káromkodik vala szaporán az álmoságtól, időkémelésből pediglen ásítgat vala hezzá. Eztán felöltözék, s úgy tevő be a titkos papérajtót, aztot a tapétássat, hogy a nejjének csak így inte szemmel: lö pá, aszongya, maj jelenkezek.

No, hajnalhasadtán béront az atya hozzá: ájj csak elé, leányom, beszéld csak meg, hogy s mint vót, hogy a sok derék trabant nem bír megmejjeszteni az ágyába azt a hitván citerást. Nem-e a te kezeckéd vagyon a dologba. Mer tudod, hogy az ijené megharagszok, ha beléütöd az orrod a politikába, országos dógokba, ugye. Egyé, igyá, pipiskeggyé szakadásig, azé nem haragszok, me tüllem származó, mint leányom, de ha ojjatén országdógába keveredöl, picsán rúglak...

No, itt a szavát mintha elvágták volna – semmise.

Hallgat, osztán csak úgy magának döngi a verem setét hijjába:

Né, most mennem kell, eltölt a halál három napja. Mán készülőködnek az egek, nemsokára tésis főszabadulsz, habár olyanná lettél, mint a megszedett szőlőkert – böngészni kell benned az életet. A mese is elakadt szintén, de te ősmered mán, mire mén ki.

No, viszontlátásra, álmodó, béavatódtál a halál álmába, innét elé a többi mán gyerekjáték. Servus!

Azzal elmenyen, mint a füst.

*

Nehézkes az ember fiának gyilkosságba esni, mer tudnillik avva még nincs letisztázva, hogy megétetem, nyakát szakétom, kútba vetem, me két dologra igazét a lelkem: ad egy: kell gondojjak azon hányódó tetemre, hogymint van meg, mi bozsog benne, amié a bubaformából oszlani indult, s ad kettő: onnételé az a megszakadt élet elejbem áll örökké, s olyanná leszek, mint az utas, aki úton van, s egyvalami árnyék kíséri, ottan ottan sühajt, és ijeszti.

Annak okáért földülának harmadnapon az ő testvérgyei, hogy mint marharépat és a pityókat elévonják az ő Josepkéjeket a veremből, de megkéstek velle, mer áros cigányok járták a vidéket, s azok kapták meg ütöt, az kik főszagolják örökké az elhagyott portékát, s mán egy rongyos, vak számár hátán húztuzták-vonták, hogy eladják

lenne faraó hoppmesterének, me avval azféle capcarázó s döngnyúzó árasokul seftőtek mint haverek.

De ezek a füstössek, hogy reátanáltak, még az éccaka derekán lehetett, me odahajnalodtak a kútnál, amég a felvilágra ráncibálták, s életire boszorkánkodták azon maga pizskába romladozó húst, s a gané öregjibő, vastagjábú kitakarétották, mint piarcon midőn a kofák a szennyes retket megköpik, s a színére dörgölik – me kell csinos legyen a haszna végett.

No, halaggyunk: egy domb-szoknya aljába kerül az út, a cigányok reátérnek, ahon kanyarognak, de né, ott az ódalba, mint a kövek meredeznek mán József testvérgyei valami fige- vagy olajfa alatt a homályosságba.

Akkor oszt odainték őket, lássuk csak, aszongya, mibe sántikáltok, mit hurcolkodtok, me tudnillik sokmindennek lába kélt itt mostanába. Mi az ott né, azon a figurás számaron, tán lú búre vagy lopott gyermek, nem tom, mire gondoljunk.

Hát oszt kételenítettek minden szőrzésüket, pakkot, egyetmásocskát szálanként eléadni. És akkor kibomla valami rossz gúnyábó a testvérkéjük. Megfejedtek, de mán látták, hogy a selembáránkának csak mindössze a csontja s a búri, s ű mint egy csónakba lebeg, gyön-megy két part között.

A száraz kút tündérje – aszongya a dádé, visszük faraóhoz, tán vet nekünk érette valamit.

Tündér, azt mondd. Én pipa-szutyoknak nézem, csakhogy aljasabb annál, mondá valamék, tán a Júda.

Akkor oszt reáfelelt a többi is: csak vigyék az aljas tündérkét dringent faraóhoz, olcsó pézen aggyák.

Úgy nézem, naccságos úr, ösmerős néktek ez az ember, vagy valami, aszongya.

Megnézd, hova fened a bajszod, dádé. Mármost elég, eriggy utadra, máskor beszélünk.

Hanem valamennyi pézmagot tegyél arra a kőre, minthogy a kút, amék a tündér fészke vót, a mü atyánké.

Nem tom, aszongya, mit kérsz ezé a pipa-szutyoké. Ehon van egy acskó vágatlan dohány, aszongya.

Né, hát ez vót a Josepke ára, egy acskó bagóé adták el űt a testvérgyei, pedig miniszter lett utóbb, s vice-faraó, abba a jó szittyós Egyiptom országba.

Epilógus

...Né, itt az utójján megtévedtem, mert – mit is akarok mondani – mikő űk mind egybenrontották a gyereket, a Ruben, a legöregebb köztük – abba a hejbe bémonta nékijek: kedves testvérgyeim, aszongya, a mi atyánknak már most bajos lesz élni, avva nem gondoltunk.

S ment, fordult világgá.

Mer ű nagy rabiátus ember vót tudnillik, ette a fene örökké, hogy koszpítájjon, s eccer a szent Jakab segédfeleségit is történetből megkoszpítálta vót, s arra a böcsülete lejárt, elvette rólla az aptya az áldást, erre föl osztán a Ruben hebegős lett, mekegett, mint a kecske, a markába kavicsot járatott, s csikorgott örökké.

Osztán, hogy a Josepkét eltették, mint testvérek, elbúdosott, de meggondolkozta magát, hogy ölében fogja, s letészi az aptya széke elejibé a selembáránkát, s azzal visz-

szamenyen reá az áldás. Annak okáért erős kötelekkel megtért harmadnapon a kútra, hogy életire tériccse, amég nem késő urusolni.

Igende lássa, hogy hiba van, mert azt a nagy repedt követ tovahengerétték, amékel le vót pecsétölve a verem szája. Ott hevert ódalt, s reája volt ülve egy esztevér valaki, fénes öltözetben.

Alászökék akkor Ruben, ahol a verem híjja cirklibe setétlik, s elkiálcsa magát ijedelmes szóval – ottan-ottan hebegve:

József, itt vagy-e, s élsz?

Szójjál, mert ehon van Ruben, a testvéred, hogy kihúzzon a fényre!

De csak terjegett némán odalent, s a csillagok környül az irgalmatlan mélység.

És mondá egy-kedvűen a derengő öltözetű árnyalak:

Minek kiáltozol, nincsen immár a holtaknál, mert feltámadott!

Elégülj meg evvel, s a szót kebledben rejcsed, valamint ha dajkálsz fészkiából alábukott kölök-rigót!

Ki vagy te, fénes öltözetű árnyék, aszongya, hisz szavaid vesémet ütök, s mint fegyver vassa, beleim közt forgódnak.

Vagyok, amicsodás vagyok, aszongya, és a héguló setétségbe bémcsolodék.

És mivégre múlatod magad az üres sír, a repedt kő fölött.

Hogy emlékezzél meg, aszongya, a titokról: szükség az ember fiának általadatni a gonoszok kezibe, megfeszéttetni és feltámadni harmadnapon.

Akkor intett, és szellőske kezdte mocoogni – vidám szóval mondá:

Ímé, ülj ide tésis e kőre, és vigyázz a szavaimra, mert immár nem mondok többet. Erössen vigyázz, mert csalimesét hallasz, aki fullánkot tartogat a hátujjába, de tám jódra válik, aszongya.

Egy bizonyos ember keresztet hurcolt a hegyre, elfáradt véle nagyon. Meg akart pihenni, Hasvérus portája elejibe a padra letette, oszt lihegett. Kiszalad a Hasvérus, elkergette egy szíjjal. Eredj innen, mert én igazhitű vagyok, aszongya, latrok számára hejjet nem tartok.

Akkor oszt felvette a keresztet, vitte tovább. Megátkozta Hasvérust, hogy kerengj a világba, de ne legyen benne nyugtod, ne fogaggyon be senki, csak szaladgájjá, aszongya. Úgy is vót. Ment Hasvérus, ment, mindég ment, de seholve fogadták be. Akárhova ment, avva kifüztették:

Nem fogadtad el egyszer azt a bizonyos embert, a kereszttyit a kispadra, elűzted onnan, hát most ládd, ez a tiéd, megkaptad, amér elkergetted!

Ment aztán Hasvérus örökké, mán a husa is szakadt le rúla, és az erdő vadjai is tudták, hogy ez az, aki nem adott hejjet a körösztnek. Mondta ő is:

Amért nem adtam hejjet az Idvezítőnek, azé így jártam én most! Bár adtam volna! Most má meg nem halhatok, kell élni örökké, mint bűnös zsidónak!

Hát élt, oszt lehet, hogy még most is él. Ki tudja. Hogy meghalt-e mán, nem tudom. Most hallgatózzunk!

Vége

Rába György

KAKASSZÓ MÚLTÁN

A vámszabad éjszakáknak vége szakad
eltűnnek az első kakasszóra
vetkőzésed bájtala
duruzsolásod fülemben
az a szirén-nóta
hajlongásod kígyóbűvölése
ostor a tengerárra
a felelet a férfitest dagálya
s a hatalmas jelen
ki hitte volna
hogyan valaha is múltra válna
mind eltűnnek a kakasszóra
de mikor fényét kígyújtja a reggel
nem a tegnapi tájára ébrednek fel
rázendít a szél
fuvolaszávára
láz zendül a lombban
hastáncukat járják a fák
erdő mező szagárijája
idegeimet fölcsigázza
nyálkahártyáim izgalomban
bár végszavát cserélve
jelen a múltban
amit boldogan megtanultam
múlt a jelenben
amit magamnak megszereztem

MINDEN NAP CIRKUSZ

Sátrat bontott a cirkusz elvonultak
elefántok majmocskák műlovárnők
bűvészek és keleti lángnyelők
bohócok a mesévé finomult had
táborhelyükön a fű újra nőtt

Vajon nyom se maradt volna utánuk
előcsoszognak ráncosbőrűek
emlékeik csípiak redőiket
s engesztelenen űrbe trombitálnak
virgonc csapat ricsajozik nyomukban
és egy-egy oktondi hátukra pattan
sivalkodik is ha a szörnyű ormány
odapaskol orcátlanságuk folytán
és villognak cikáznak tarka-barka
élő röppentyűk derűre-borúra
telhetetlen mézelők légiója
bűvész legyen talpán szelidítőjük
ki művészetét nem sajnálja tőlük
jön már bűgja érthetetlen ígét
szózatai az édent is ígérnek
tipeg utána aki még viháncolt
ott andalog ki mezsgyén túlra táncolt
a vastagbőr magába temetkezve
rá csak ő nem hederítene egy se
s a dobogón emberfölötti próba
egyszeriségének mutogatója
a fájó testnek fittyet hányva mester
csodálatodért vereslő tüzet nyel
s illeg aki magát csúfolja inkább
magánszámát csak el ne hanyagolnád
cirkusz néven szikrázott tűzijáték
itt emberi vagy akár állati
ki néző volt most bőréből kibújva
a mutatványost helyettesíti

Gergely Ágnes

IMMANUEL KANTTAL, EGY RÉGI PÉNTEKEN

A főlegyenesedő országutakon
(mintha volna a télben délibáb:
rászűkül a szemem, akár petróleum-
lámpa reszketeg fényére az üvegen át)
a vigasz lassan, aprózva érkezik,
nem a szférákból, csak az eperfa felől
hosszú, észrevétlen évtizedekig,
a fának szétrozsdállik a levele, és visszánól,
és emlékké hátrál mind, aki a fák közt elhaladt,
a múzeumi hős, akit egy szilárduló csizmanyom
őríz, miként ő kísérte volt az árnyakat,
s maguk az árnyak is, fönny, az országutakon.
És a bakancsomba, emlékszem, ahogy illik,
tisztá kapcát tettem. Feljött a csillag.

Kemény István

KERESZTÉNY ÉS KÖZÉP

Hideg. Hideg az egész család.
A Ráday utcai ág is hideg,
a Polgár utcai ág is hideg,
a budakalászi ág is hideg,
ugyanaz a hideg kézfogás.

Hideg már az első biztos ősnél,
a királynő testőrnél Bécsben,
és hideg a kétéves Luca Teréziánál
a bölcsődében, idefenn.
Hideg az egész tákolmány.

Sehol egy öngyilkos, sehol
egy betörő, sehol egy rohadt
szemét, mert hideg.

Becsülettel kielégített, de félig
megőrült feleségek, férjek
fel nem melegítik, mert hideg.

A szeretet neki hosszú,
de – mint a jég – nem is
lehetetlen, hideg.

A gyűlölet neki nehéz,
de – mint a gőz – nem is
lehetetlen, hideg.

Hideg, hideg az egész család.
A Ráday utcai ág lakása,
a Polgár utcai ág lakása,
a budakalászi ág lakása
előtt is ott a szürke korbát.

A barátok ezerszer látják,
mert vannak barátok, és van szemük,
de a barátok mindhárom ágnál mások,
nem járnak össze, nem ismerik egymást.
Az a korbát nem érhet körbe,
de ha körbeérne, akkor mi van?
drágább lesz a kenyér? Hideg.

Hideg az egész család.
Halakat, rákokat, skorpiókat
tart a fejében és vicceket,
mert a társalgás könnyen átcsap
beszélgetésbe, hideg.

El se hinnéd, ha elsorolnám,
milyen hősöket fojtott el egymaga.
Darwint és Freudot a szakálluknál
ragadta meg. Petőfit azzal,
hogy túl keveset élt, Bartók
Bélát meg egyetlen szóviccel
Dénes bácsi terítette le, húszban.

Hideg.

De nehogy valami tragikus, nagy nép
öntelt osztályát képzeld ám el,
ami a vesztébe rohan, és hiszi, hogy ő
csinálta a háborút, pedig csak
frontra megy, széthullik, elfújta a szél...
már hallom is a színészeidet!
jaj, nem! ez csak egyetlen család,
ami történetesen hideg.

Beleszületni egy pillanat műve,
szabadulni tőle csak gúnnyal lehet.
Együvé tartozás a többi.

Mert másfelől magát a sátánt
is felnevelné. Mert a gyerek az
gyerek. Ha már megvan, hát felnevelné,
vasárnap rántott húsrá várná,
mikor már felnőtt, akkor is,
családja helyett családja volna,
pedig tudná mindenki hallomásból,
hogy ő lett a Sátán, és senki más,
és a Sátán se tudná, sirjon vagy nevesse
az ebédnél, ha megkapná a kérdést:
ugye azért nem iszol túl sokat?

Hideg, hideg az egész család.
És felmelegszik és örökre sértett,
de megbocsátja, majd lehűl,
és ezt csinálja csendesen.
Kihajtasz rajta: húsz év,
elfonnyadsz rajta: hatvan.
Veled is meg van áldva és
nélküled is, te jó gyerek.
Előre emlékszik, előre tervez.
Ott lesz a végén és képvisel.
Misét mondat, mert mindenre gondol.

Mindenre gondol.

„Ne emeljük föl szívünket,
fölemelkedik az ügyis.”

Térey János

VÉGAKARAT

„Óraművek szorgos percegése,
okafogyott időszámítás.
Akiikkel tegeződtem, mégsem voltak sehol,
mikor én közel a kötélhez.
Pedig én meg tudok hatódni bárkin.
A sánta galambon is Friedrichshainban.
Néma és süket tanúk.
Recept hozzá, olyan nincsen, hajtogatták,
hogya volt is, elkallódott a fiók alján
az a bűvös fiola.
Áttetsző falú üvegcsé,
holléte életfogytiglan feladvány,
tartalma kétes.”

„Jobb eltévedni benne, mint unatkozni
a peremén. Maga a mélyföld.”

„Ott hordoztam őket a bőröm alatt.
Megkináltak az ezerjővel,
azt hittem, alanyi jogon jár
az a korty, és hozzá az ostya.
Az, fiam, csak a grátisz,
azért is összeteheted a két kezed.
Belebolondítottak az ezerjőba,
későn olvasták rám farkastörvényeiket.
A gyönyörök fája őmiattuk
maradt megszedetlen.
Ólomhadseregemet szekrénybe zárták,
tegeződtek velem, úgy hazudtak.”

„Jobb beléveszni, mint megszáritkozni
a partján. Ez az a mocsár.
Ebben lakik a vendégmarasztaló szörny,
oly igen ismerősek a csápjai.”

„Itt az idő, hogy kifüstöljem őket.
Mindenkit, aki miatt telefonom
néma volt a zordidőben,
ostorommal illetem.
Levegőzni indulok a zöldbe,
fürkészem az esti cirkulációt,

hátha fölbukkan valamelyik
hűtlen eb feje. Délben pedig, mikor
ruhát váltok és asztalomhoz ülök
megint ropogósan, megint jólvasaltan:
igazság által leszek erős.
Szép volt lenni páriának,
de most, hogy rám mosolyog a szerencse,
állom végtelenül
cinikus tekintetét.”

Bogdán László

ÁTIRATOK MÚZEUMA

A holló

Poe-hangulatok

Koszovóból jött a holló. Aknatútból, lángragyúló
házak közül, felrobbantott városokból véresen.
Ablakomon koppant csőre, mintha csőre volna töltve,
meredt reám elgyötörve, sebesülten, véresen.
Mit akarhat? – így tűnődtem. Gyere, egyél, kedvesem!
Kínálgattam kedvesen.

A csibehúst félretolta. Fölborzolódott a tolla.
A kölest csak csipegette, és vádolón rám meredt.
Hagyd abba az irodalmat!... Mögötte jöttek a holtak,
látatlan-fejetlen torzak, rángó törzsük rám meredt.
Mit akartok? – révedeztem. – Tálcán felszolgált fejek,
kosárban emberszemek?

Hagyd a verset – szólt a holló. – Rilke kinját, a leomló
termek mélyén Edgar Allant. Fuvolázhat Gadamer.
Semmit se tehet a szellem, gyilkolás és halál ellen,
legyőzhetetlen az ellen, menthetetlen leteper.
Nincs mit tenni, dac és remény verzlábakon illan el,
láthatatlan is perel.

Mindenütt csak nyomorultak. Rabok. Temetetlen holtak.
Elűzöttek. Üldözöttek. Ablakunkon jégvirág.
Mennyi kell még, hogy kitessék: ideákról hull a festék,
hullanak a hős, nagy eszmék. Hagyd Adyt és Pessoa-t.
Kimondták a mondhatatlant. Száz alakban élve át.
Változott-e a világ?

És a holló száz alakban, ismételte szakadatlan:
hidd el végre, nincs mit tenni! Roskad a világbazár.
Most már mindhiába lázad. El van átkozva a százoát.
A gonoszság egyre árad. Szájperemig ér a sár.
A határ is lángra gyullad. Vissza nem jó az a nyár!
Szólt a holló: soha már!...

Fúj már a semmirekellő, bús, olvatag, kósza szellő,
fény felé fordul, megrebben, szírmát tárja a virág.
Rá figyelj most – így a holló. – Csattog a mennyei olló.
Készül már a leporelló. Szél hangolja citerád.
Kópé szél, legyűrhetetlen. Határokon fújja át
a tépelt melódiát.

És a holló tovarebben. Lomhán szálldos, elveszetten,
a holdat is eltakarva szuroksötétségbe vész.
Mögüle tűnnek a holtak, lábatlan, fejetlen torzak,
éj gödrébe hull a korszak, ragya veri ki, penész.
Csak a dallam hallszik egyre. Magával cselez az ész.
Láthatatlan a zenész.

A nyomában lopva-félve, kegyelmet már nem remélve,
sötétségbe felszivódva lopóznak a vert hadak.
A dallamot menekítik. A hold elé kiterítik.
Alakítják. Kerekítik. A nyomukban kábulat.
Becézgetik. Szemük fénye. Beomló egek alatt
halálukig játszanak.

EGY NAGYIGÉNYŰ KISMESTERRŐL

1
Voltaire 1778-as halála után a francia költészetben (egészen a romantikusok 1820 körüli csapatos felbukásáig) egyfajta űr keletkezik. A francia XVIII. századnak talán egyetlen nagy költője André Chénier, akit klasszicista létére majd a romantikusok fedeznek fel. (Ennek miéртje talán nem is annyira műveiben, mint inkább életpéldájában, a vérpadra hurcolt költő legendájában keresendő.) Művei első kritikai kiadását pedig méltó módon egy neoklasszicista (parnasszista) költő, José-Maria de Heredia készíti el a századvégen. Kár lenne azonban könnyelműen átlépünk ezt a korszakot, mely valójában korántsem volt híjával a költőknek.

Ezek az alkotók dalnokok voltak inkább, szertelen és termékeny irányuk olykor mégis meglepően közvetlenül kapcsolódik ahhoz a költői nyelvhez, amelyen mások csak jóval később, a múlt század végén vagy századunk elején kezdtek el beszélni. Robert Sabatier elképesztően nagyívú, mégis eleven, sokszínű költészettörténetében (a legjobb ilyen jellegű munka az általam ismertek közül) plasztikusan írja le ezt a nyüzsgést. A párizsi kávéházakban szorgoskodó „groteszk és börlész” szerzők „tökéletes cserekereskedelmet” valósítottak meg a költészet terén, s mintegy „karbantartották a költői hangszerket”, „örizték a céhbeli hagyományt” az elkövetkező nemzedékek számára. Minthogy korábban a felvilágosodottak az Ész napvilága mellett katonásan rendbe tették a nagybetűs dolgokat, úgymint Haza, Haladás, Gondolkodás, Vallás és egyebek, megírták a nagy epikus költeményeket, összegezték a világminden mibenlétét, e kávéházi költőknek maradtak a komoly-

kodók által lekicsinyelt témák, műfajok (amelyekben ugyanakkor – kivételképpen – Voltaire maga nem röstellt megnyilvánulni). Minden, ami mulatságos vagy könnyfakasztó, ami egyedi és egyéni, ami a becses vevőnél tetszésre találhat, amit Boileau és társai *elhullattak* (az általam bemutatandó Piis írta így), megmozgatta a fantáziájukat s rögvést a pennájukat is. Ha eljött az ivás ideje (márpedig mikor ne volna itt ez idő), bőven termettek a bordalok, ha valakit bakának vittek vagy épp elesett a háborúban, készült a katonanóta és a sirató, ha a matróz tengerre szállt (a tengerészetnél ilyesmi gyakorta megesik), remekbe íródott a búcsúének, ha a mesteremberek ünnepeltek, volt, aki kipöngesse szakmájuk szépségeit, ha pedig – teszem azt – kitört a forradalom, csóstitül özönlöttek a bátorító, ajzó, dicsőítő vagy éppen satirikus zengemények. Aki forradalmár volt közöttük, a restauráció után sem unta el magát: kifigurázta az akkori politika vezető személyiségeit; aki royalista, a félmúltbéli revolúción köszörülte tollát, ilyesféle parafrázisokkal: „*Ma győzelem vár, hív az ágy.*”*

Antoine-Pierre-Augustin de Piis (1755–1832) HARMONIE IMITATIVE DE LA LANGUE FRANÇAISE című négyrészes tankölteményével emelkedik ki a rímfaragók hadából. Ontotta ő is a dalokat, neki köszönhetjük például az alighanem első francia fajgyűlölet-ellenes költeményt, a forradalom hevében született LA LIBERTÉ DES NÈGRES-t (A NÉGEREK SZABADSÁGA), mely így fejeződik be: „*A szím elhull,*

* Az eredeti persze másképpen hangzik: „*Le jour de boire est arrivé*”, vagyis nem a győzelem (gloire), hanem az ivás napja jött el.

s marad az ember.” Fő műve, az 1785-ben írott HARMONIE, tökéletesen illeszkedik a Sabatier által adott fejezetcímhez, az ítésez ugyanis NAGY BECSVÁGYAK, KIS MŰFAJOK „jeligével” tárgyalja többek között Piist is. Valóban, a mű nem kevesebbet tűz ki célul, mint hogy gyökeresen új esztétikát adjon a francia költészetnek. Mégpedig nem is akármilyet.

A kor rendkívül művelt fantasztáitól korántsem állt távol a színesztétikus gondolkodás. Louis-Bertrand Castel jezsuita atya felvázolta a színek és szagok hangjegyeknek való megfeleltetésével szerzendő muzsika kritériumait, az „illat-orgona”, illetve az „optikai csembaló” tervét. Hangrendszerében a *dó* kék, a *szí* lila, a *ré* zöld, a *szó* piros lett volna. Poncelet abbé az ízek felhasználásával fogott volna a komponáláshoz. Ezek az elképzelések – nem túlzás azt állítanom – csiráikban már magukban hordozták azt a racionalitás börtönéből kilépni szándékozó, anyagatlan teljességre vágyakozó szemléletet, melyet később a romantika, még inkább a szimbolizmus teljesít be. René Ghil 1886-ban meghirdetett instrumentalizmusa, a szó (*Verbe – Ige*), a hangzás és a szín összeolvasztását célzó elképzelései tehát itt-ott már egy századdal korábban felbukkantak.

Ezekhez a törekvésekhez csatlakozik Piis, amikor verses traktátusának első énekében létrehozza (s egyben illusztrálja is) az elsődlegesen zenei természetű költészet eszményét. „*Jaj a hidegfejű rímelőnek!*” – kiáltja, ugyanis a valódi francia vers szerinte felhasználja, kiteljesíti e nyelv eredendő (tehát a racionalitásnál előbbre való) funkcióját, és utánoz. Az általa elképzelt dikció együtt zeng-zsong-bong a szavak természetéből adódó ritmussal, hangzással, színnel, tapintással. „*Az ember, bármely nyelvet beszéljen is, a legérzékenyebb tárgyaknak magától értetődően olyan nevet ad, amely körülbelül megismétli az illető tárgy által kiadott hangot.*” Teóriája,

jóllehet a szerző alapvetően az Akadémián megisztított, a „*rút gót maradványok*” hordalékától megszabadított, makulátlan franciaság himnuszát dalolja, túllép a klasszicista eszményen, mégpedig éppen a megvalósítás pillanatában. Piis szertelen társításai, az ábécé egyes betűinek jellemzésekor alkalmazott (sokszor az öszszecsengés kedvéért tett) gondolati bakugrásai, hőkkentő képei egy jóval szabálytalanabb, mintegy a szövegen vízjelként áttűnő ars poeticát láttatnak. Nem véletlen, hogy Verlaine pontosan százegy évvel később publikált „*Zenét minékiünk, csak zenét*”-je, még inkább a Rimbaud-féle MAGÁNHANGZÓK SZONETTJE jut az eszünkbe. (A közvetlen hatás csaknem teljességgel kizárható, a gondolkodásbeli rokonság viszont annál kevésbé.)

Akad a költeményben természetesen százféle badarság, sületlenség, mulattató naivitás. Piis ámuldozik például a francia nyelv tömörségén, merthogy egy ember egész napja két sorban elfér („*Felbred, felkel és öltözik, útra kél, / Hazatér, jót eszik, iszik, aludni tér*”). Mintha csak igéink nem pontosan valamely (akár hosszan tartó) cselekvés rövid megragadására szolgálnának. Amíg valaki kimondja a „kapál” igét, jószerivel még egy kapavágást sem lehetne tenni. Ámde félre az efféle pedantériával, kusti, józan ész! Költőnk roppant szórakoztatóan szedi össze a jelenséget alátámasztó egy szótagos szavakat, s a megidézett görögöket, latinokat, spanyolokat, olaszokat, arabokat, angolokat tetemre híva kérdi: mondja-e valaki a gall nemzetnél kurtábban a semmit (*rien*, ejtve egyetlen szótag, körülbelül [rjen], amit az *i* és *e* diftongussá olvadása, illetve az *n* nazális ejtése tovább rövidít).

Hangja bombasztikusságát az egyik legrokonszenvesebb írói tulajdonság: egyfajta táblabírói jovialitás enyhíti, teszi zárójelbe állandóan. Piis ránk kacsint fontoskodó elméletének tudós lombikjai felett, s képtelen cigánykerekekkel, bűvész-

mutatványokkal jelzi: azért még sincs semmi baj, nem a (szerzőnk tagfelvételi kérelmét több ízben elutasító) Akadémia karzatán szundikálunk, hanem a Café Vaudeville mámorosan zakatoló versfaragóműhelyében vigadozunk, korántsem száraz gégevel. Piis tehát méltán elmondhatja Pál apostollal, hogy amiben gyöngesége, abban az ereje.

2

Fordításomban, melyet ezúttal talán célszerűbb lenne a francia területeken használatos adaptáció szóval jelölni, igyekeztem a magyar tradíció kijelölte „keskeny ösvényen” megmaradni, vagyis a *lehető* legszorosabb tartalmi-formai hűségre törekedtem. Ami már csak azért is istenkísértés, merthogy az eredetiben a szerző – vallott koncepciója szerint – a francia nyelvnek nem csupán szabályait, de képzeletmegmozgató önkényét is törvénné avatja. A franciában *kézenfekvően* meglévő, gyakran a leghasználatosabbak közül való, az ábécé adott betűjét reprezentatív tartalmazó kifejezések minél többjének összegereblyézését és egyfajta mulatságos „karakterizálás” jegyében való öszszegyúrását tűzi ki célul. A fordító tehát első pillantásra vert helyzetben van. A francia „amour” magyar megfelelői például „sz”-szel kezdődnek. Mit lehet itt tenni? Az asszociációs kört nem is túlságosan szélesre vonva rájöhethünk, hogy a magyar „anya” és „asszony” szavak nagyjából hozzák a várt tartalmi töltetet, s ugyanakkor a formai kritériumoknak is megfelelnek. Sokszor azonban a sorok értelme is a fonetikai elrendezésre vonatkozik, abból bomlik ki a kissé mindig groteszk karakterológia. A francia „père” („apa”) szó élén álló „p” a magyarban ha megfeszülünk, sem mozdul el a közepéről. A jelentést tehát részben módosítani kellett, mégpedig úgy, hogy az eredeti szelleme minél kevésbé sérüljön. A patriarkális tekintélyt talán éppúgy érzékeltetheti a szó közepén méltóságosan trónoló,

mint a szó elején kevélyen feszítő hangzó képeinek felidézése.

Jóval kényesebbek viszont azok a helyek, ahol a francia grammatika szabályai foglaltattak versbe. Válaszút előtt álltam: vagy konokul ragaszkodom az eredeti nyelvi jelenségek bemutatásához, és egyfajta népszerű, „könnyen, gyorsan franciául” stílusban bemutatom, mit és hogyan csinálna az illető betűvel egy francia (aki véletlenül ezúttal magyar szövegbe tévedt), esetleg meg is lábgyezetelem a problémát, s bemutatok néhány szemléltető példát klasszikusoktól vagy a francia napi sajtóból – vagy pedig valamelyest analóg szerkezetet keresek idiómánkban. Ha az E dicsérete esetében az első verziót választom, négy tizenkét szótagos sorban kellett volna elmagyaráznom a francia versbeli néma „e” (ö) ejtésének, illetve nem ejtésének ama szabályrendszerét, melyet egyetemi hallgatóim esetenként két-három évi „tréning” után is meglehetősen bátortalanul tudnak csak alkalmazni. Eszembe ötlött viszont, hogy igekötőink számos esetben (meg, fel, le, el, be) hordozzák az inkriminált E-t, s éppúgy elé, illetve mögé kerülnek igéinknek, amint a francia néma E kerülget egyes mássalhangzókat. A hamisítás ténye kétségtelen, mégis minden ilyen esetben igyekeztem követni még a szöveg fogalmazási, szerkesztési módját is, ha már a maradéktalan tartalmi azonosság eleve ki van zárva.

Hasonlóan zavarbaejtő jelenség, hogy a két rendelkezésre álló „latin” ábécé korántsem minden ponton egyezik, s az egyes hangok használatása is különböző: a magyarban gyakori K (különösen a korabeli franciában) mindössze egy-két, korántsem kézenfekvő kifejezésben jön elő, a Q esetében pedig fordított a helyzet. Ezért igyekeztem a francia ábécé hangbázisára koncentrálni, aminek következtében megint csak szűkült a lehetőségek száma. Az A helyett például, úgy ítélt meg, nemigen használhatom az Á-t, kivé-

ve persze szegény Ádám esetét, akit a világegyetem se kívántam volna megfosztani ékezetektől. Az egyes helyeken nem mindig ugyanazt a megoldást választottam, elsősorban a vers vers voltát tartva szem előtt. A francia C és S, illetve C és K kiejtésbeli „viaskodását” magyar példával illusztráltam, a meglehetősen gyakori francia Q előfordulásait fonetikus úton-módon érzékeltettem, máshol pedig (mint mondjuk a néma H vagy éppen a Q-val és C-vel helyettesített, szinte csak kiejtésben létező K esetében) a talán kivülálló számára is legismertebb francia nyelvi jelenségekre utaltam. Öszvér megoldások ezek, nem kétséges, mégis azt remélem, a sok csereberét a lényeg nem sínylette meg. Piis szellemében szólván: ha már öszvér, legalább ne legyen ösztövére – e sok keresztezés eredményeként talán teherbíró „állatfaj” állt elő.

Felmerülhet a kérdés, hogy a rengeteg mozzanatnyi áthangolás nem rajzolja-e át, netán egészen a felismerhetetlenségig, éppen az említett és óvni vágyott egészet. Épp ezért igyekeztem kordában tartani a szöveget, s ha valahol a szoros gúzs miatt kénytelen voltam fakítani rajta, igyekeztem másutt kiköszörölni a csorbát, s nem tartóztattam meg magamat, ha egy-egy a formába belesimuló és más lényeges elemet ki nem szorító ötlet jött a tollam hegyére. Itt ugyanis fokozottan igaznak érzem azt az általam amúgy is vallott interpretációs meggondolást, miszerint amit a réven veszítünk, nyugodtan visszanyerhetjük, mi több, vissza is kell nyernünk a vámon. Az O ókulája, az U-t huhogó uhu, az E lenge lepkéje és a Z zokogása például saját „találmányaim”, mégsem érzem őket a szövettől idegennek. Hiszen azt a bravúrt, mondjuk, amikor Piis pusztán A kezdőbetűs igék felhasználásával felsorakoztatja a várostrom teljes terminológiáját, természetesen nem tudtam eredeti formájában megismételni. A versnek tehát egy másik nyelvi vonatkozásrendszerbe kerülve szükségképpen át kellett alakulnia itt-ott.

A formai megvalósítás tekintetében igyekeztem szinte statisztikai hűségre törekedni, amit egy röp-számadással igazolhatok is. Piis első versszakában például 65 szó eleji és 37 szó belseji A-t számoltam össze (ezek némelyike ugyan nazális A-nak ejtetik, a kétszer alkalmazott „oi” diftongus az írásképet nem, de a kiejtett hangértéket reprodukálja, két ízben pedig a leírt A összeolvadva [ai] e-ként hangzik, de ezeket is beszámítottam), míg a magaméban előbbiből 69, utóbbiból 57 darabot találtam. Soron belüli legjobb átlagom, az öt szókezdő A, megegyezik francia eredetű „csúcsával”, legjobb szó belseji teljesítményem pedig (7 darab) felülmúlja Piis 4-es rekordját.

A zárszámadást nem folytatom, a költészetet nem (vagy nemcsak) dekára mérik, s nem is a magam érdemét kívántam növelni. Csupán arra szerettem volna rámutatni, hogy e hajmeresztő feladat megoldásában mekkora segítségemre volt nyelvünk már-már minden anyagszerűséget meghazudtoló formázhatósága és rugalmassága. Ha tehát Piis szövege főhajtás a francia nyelv és gazdagsága előtt, legyen az itt olvasható változat óda a magyarhoz, amelyre némi furmányoskodással le lehetett fordítani.

Végezetül egy filológiai megjegyzés: Piis, a nyughatatlan, egy későbbi kiadásban az eredeti formában írott verses lábjegyzetekkel látta el a már meglévő művet. Ezek a variációk hol átalakítva ismétlik az egyes betűkről mondottakat, hol újabb szálakat szőnek a szövegbe. A lábjegyzeteket, bár meglétük kétségkívül nagyon is jellemző a szerzőre, az olvasás zavaratlanná tétele érdekében elhagytam, az itt található változat tehát csupán a főszöveget (egyébként a MÍMELŐ TÖKÉLY első énekének zárlatát) tartalmazza.

És még valami: köszönet Ferenczi László barátomnak, aki egy beszélgetésünk alkalmával felhívta figyelmemet a versre.

Lackfi János

Antoine-Pierre-Augustin de Piis

A FRANCIA NYELV MÍMELŐ TÖKÉLYE

Lackfi János fordítása

...Amint az A-n a sor, jön ajtó- s ablakostól;
 Ábécé díszhelyén ő augur és apostol;
 Agilis, agyafűrt, ajzott, a rangra ad,
 Arisztokratikus, ha törik, ha szakad;
 Máskor egy ékezet abroncsa, akadály, a
 S lomhán lép, mint a rab, akárha alva járna,
 Aztán zavar, kavar, attakban járatos,
 Agresszív, arrogáns, aljas, akaratos,
 Armadát gyűjt, avat, agitál és acéloz,
 Aláaknáz, apaszt, aprít, így ér a célhoz,
 Aláz, aszal, arat, agyal, akasztat, ó!
 Azonban néha nem aljas, acsarkodó:
 Ajnároz, andalít, akárha angyal, altat,
 Ajándékoz, apol, alázattal abajgat,
 Asszonyt ő ad nekünk, aminthogy ő anyát,
 Csapda az alkata, alakja telt agát,
 Ő az artisztikum, az alkotásnak atyja,
 Ám annyi közt azért méltóbb a hódolatra,
 Mert Ádám hajdanán, látván a Fennvalót,
 Alighanem az A-n, Alfán kezdte a szót.

A bamba Bambino már B-t böngész büfögye,
 Butus ajkán betű bukik, bucskáz a zöngé,
 Bebiflázza hamar: bácsi, bonbon, baba,
 Búrkiflit és brióst bekebelez biza,
 Labda kell meg bohóc, dadust hív a betyárja,
 Butykosba inni kér, bilit bömbölve várja;
 Bolondoz vagy becéz: jó a Bé egyaránt,
 Bokáját beüti: bibi lesz, mama, bánt!
 Ám bajt hoz e beszéd, nyelve hebeg, bicsaklik,
 Bogozza ez a B, botlad miatta váltig,
 Bosszankodik, inog a kicsi, szívesen
 Billentné e botor bitangot ülepen.

A C legyőzi Z-t, ki hátulról cibálja,
 Száz szavunkban csacsog egy kósza S-hez állva,
 Üres tárgyak nevét cincogva kezdi ő;
 Cementkád, cinkveder, cuclisüveg, cipő,
 Célzórés, citera, cápa és cefrehordó,
 Caverna majd pedig, hogy ez legyen a végszó;
 Kőrcikkelyként cikáz, gömbölyded, mint cica,
 Csüggedt és czéltalan mindkét riválisa.

Dagadt D dallama ha késik, sose várd hát,
 Csak döfjed nyelvedet fogadhoz, mint a dárdát,
 S már döng, dong, dirigál, meggörbed dereka,
 Diktál, diszit, dohog, megyen a disputa.
 Előtörtet az E, emeltyűje lehellet,
 Lélegezzünk egyet, s már reppenhet, lebeghet;
 S merthogy nyelvünkben ő külön kegyelt, nem egy
 Szavunkban szertelen ismételtgetheted.
 De nemcsak főnevek hangzójaként jön egyre,
 Leskel és festeget igekötőkbe rejtve,
 És ha eltekereg egy-egy lenge ige,
 Felzeng s megéterem ő, avagy elibe.
 Fenyeegető fia fújtató fergetegnek,
 Az F firtat, feszít, fullaszt, forgatva kerget,
 Felidézi a szél füttyét, s már fut, szalad,
 Ő a fém ereje, fűrészel, fúr, farag,
 Forral, főz, füstölög, a felhőt ő fialta,
 S fehér, foszló ködöt; friss fagy formálta nagyra;
 Mint a frivol, finom fátylak, neszez, fecseg,
 S félelmesen suhog, mint fejszék, fegyverek.
 A G gáláns, az R fut utána hiába:
 Rangra gróf, grádicson lépeget gráciával;
 Rugékony gurgula szüli gégen a G-t,
 Olykor gémberedett, máskor meg gúnyos épp,
 S ha elnyomja egy N (elébe lép a ronda),
 Gorombán kong csupán, busongva és borongva;
 Ám generálisi gőgje és gazdai
 Grandezzája amúgy gond és gáncs nélküli.
 Szájpadlat hajlatán születve épp hogy él még
 A H, hápog, habár a hatalma elég szép,
 Hőkken, happol, hebeg, háborog, halogat,
 Néha meg túl szerény, némán, hoppon marad.
 Ím karót nyelt az I, ő birtoka királya,
 Invokálja az N-t, ki őt beinvitálja;
 Hihihí, így nevet igyekvő sok kis I,
 Ínség ha sír, ha rí, hosszan nyekergeti.
 Korinthoszba vonult koturnuszban a K,
 Q-t s C-t hagyott nekünk jelzalogul soká,
 Később hajlott kora elhozta, visszajött,
 Ám csak Kimper ködös partja ringatja őt.
 Elég egy L, s szavunk dallamos, csupa kellem!
 Hol lanyhulón lebeg, hol – ledér lepke – libben;
 Belőle lágý habok lomha lármája szól;
 Nagyjából lereszelt stiluson még csiszol;
 Lakk, lazúr, akvarell: hangzókat von be halkan.
 Beszédhez vegyülő olaj ez, láthatatlan,
 Fénylőn átmedvesít mindent, láz-nyhító
 Lehével, lám, felold nyers érdességet ő.

Ím az M, három ép lábán most idecammog,
És oldalán az N kétláb kacsázva ring ott,
Az M bőg: méla mú, meghal magányosan,
Az N az orrba bújt, benn zeng nazálisan,
Az M mormolni vágy, az N dacol, nemet mond,
Az M mord és pimasz, az N naponta lázong,
Az M megy, masíroz, méltóságos, vakmerő,
Az N egyben nemes s nem nélkülözhető.

Csücsörít konokon szájunk, s az Ó kibomlik,
Így léssen trombonunk erőszakkal azon lik,
Míg a csodálkozás, agyunkban sarjadó,
Újára így talál, s lám, oldódik a szó.
Fél pár vak ókula, kör volt az origója,
Ovális vagy akár globális forma volna,
Ólajtó nélküle sohasem nyitható,
S ha egy ordót kiad, ódzkodni nem való.

A P nagy peckesen máris posztjára pattan,
Pörög-forog, de hogy pihen, pang, sem szokatlan;
Panasz primása ő, pajkost is pártfogol,
Minap pátyolt, ma ránk pirit, perel, porol,
A jó apa nevét szépen metszi középen,
Porrá levőknek ő puha cipót tör éppen!
Mint pózna, pontozó, puszta penge, pika,
Szára oly pengve pedz, pontos éppannyira.
Ha kell, püföl, pofoz, paskol pufogva váltig,
Hol lép, pirul a nép, s felparázslík a pánik.
Itt pohos potroha szók fölé púposul,
Ott pityog pipogyán, pingál, papol balul.
Presztizskérdés neki, hogy ügyei peregnek,
A H-val párosul: engedményt tesz az F-nek.

Elporoszkált a P, elült az út pora,
Q kullog kutyamód, konyulva kunkora,
Kurrog, merthogy az U utána kuncsorog,
S kurta K áll helyén, hol ő quaestorkodott.

Gördül az R, robog, kedvünk szerint forog,
Gyors rokka perdül és surrog, berreg legott.
Mennydörgés, rianás robaja ime, rá vall;
Rengeteg sárfolyam-, s rohanó áradással,
Ritkás nyárfák között csorgó érrel remeg,
Bárkák renyhe raját ringatja ernyeteg.
Az Éridan, Loire, lám a Garonne s csapatja,
A Dordogne és a Rhône, az Eufrátesz, a Rajna
Rengeti habjait, s rontva nagy-szertelen,
Szenderedni terül letarlott réteken!
S az R leírja mind grádusit e haragnak...
Kocsirudakat ő irányít, ránt, igazgat;
Forró kövezeten bármerről hallani:

Ragyogó szekerét Mondornak sürgeti,
 Phürné kerepelő bricskáján bakra hág ma,
 Sok ripók nyaktörő kerekét ő riszálja;
 Nyikorgat rángató kordét, rázkódik az,
 Vele húzatja rossz targoncáját paraszt;
 Az uszkar rongyszedő szegényt orrontva mordul,
 S mielőtt mar, harap, az R-t herrenti zordul;
 Rozsdás, rozzant, rovott, roskadt az ódon R,
 Visszhangját dob-moraj pergőn riasztja fel.

Most előlép az S, kígyózva, sisteregve,
 C-hez tapad, simul, sűrögve gyúl seregbe,
 Sívít, sipít, süvít, sustorgó hangot ad,
 És surran, lusta fütty, hussanva sápatag.

A T tapint, tipor, tángál, s tán ő temet be.
 Tetőtől talpadig tanyát vert termetedbe.
 Terjeng téren, tavon: tűzoltó-trombita.
 Ő malom-kattogás tik-takja, nincs vita.
 Tető-szerkezetünk mintáját tőle leste:
 Természet hangjain tisztult tökéletesre;
 Tau-ról másoltatott, mit tud, nem holt tudás,
 Mert taktust telten út: formára kalapács.

Vágtat a V: vegyék vérét vagy vallomását,
 Nem vágy divatra, sem vivátra, bár imádják,
 Villámgyors villanást, vad vágatást lefest,
 Véghangként hasznos, ám immár érvelni rest,
 És nyelvünkről a V leválik, itt se volna;
 Úszályában az U utazik, már ugorna;
 Ám undok, unt, csupasz, oly lassú vonalú,
 Ha gúnyol, lám, a nép Ú-t huhog, mint uhú.

A Xi nemzette X kötekszik és verekszik,
 S a puccos Y kihalt, nincs resurrexit,
 S a Z-t, bár zengedez, beszipantja egy SZ,
 Zárni maradt, zokog, mert csak zérust jegyez.

Tordai Zádor

TANULSÁGKERESŐ ISMERTETÉS

**Horia-Roman Patapievici és Lucian Boia
olvasása alkalmából**

Nagy változások után nemcsak a szabadulás vágya, hanem a bizonytalanság érzése is szét szokott áradni. Aztán kicsirázik a biztonság igénye. Végül pedig eljön az új mítoszok és a mindent átfedő fogalmakba vetett hit ideje. Mert hiszen mindig könnyebb magyarázni, mint megérteni.

Megnyugtató a tíz év előtti történések fölött a rendszerváltás – vagy a forradalom – fogalmainak segítségével napirendre térni. Kényelmes fogalmak ezek már azért is, mert velük újra egy kalap alá lehet venni a szovjet egyneműsítés alól kiszabaduló országokat. Pedig ezek az országok 1989-ben éppen az őket szorító közös kalaptól szabadultak meg.

Aki csak kicsit is belegondol abba, ami valóban történt volt, az nehezen fogadhatja el az említett két fogalom általánosítását. Végül is tény, hogy egyaránt félrevezető a magyarországi átalakulást rendszerváltásnak, a romániai pedig forradalomnak nevezni.

Fogalmak divatosává válásának feltétele, hogy azok tartalmát könnyed és zavarkeltő kuszaság mossa el. Ahogy ez a rendszerváltás fogalmával meg is történt. A fogalom ugyanis, szigorúan véve, azt tételezi fel, hogy az egyik rendszert egy másik, hasonlóképpen összefogott rendszer váltotta fel. Ezt pedig legfeljebb a keletnémet átalakulásról lehet mondani. Volt, ahol egyszerűen összeomlottak a főhatalmi támaszokat vesztett politikai-hatalmi rendszerek, és volt, ahol hasonló okból konszenzusos átrendezés történt. És mindenütt elkezdődött az állami szocialista gazdaság hosszadalmas lebontása.

De még a politika és a hatalom világában is sok időnek kell, tíz év után is, eltelnie, hogy a demokratikus törekvésekből a demokrácia kiegyensúlyozottan működő és ellenfeleivel megbirkózni tudó rendje alakuljon ki. A folyamatot azonban meg lehet gyorsítani, a kibontakozást meg lehet könnyíteni. De ehhez a tíz év előtti történések, az előzmények, események és következmények higgadt átgondolására van szükség.

Csakhogy ilyen gondolkodásra mind a mai napig kevesen szánták rá maguk. És egyelőre még kevesebben voltak bármilyen szabadító szembenézésre képesek.

*

Mindenütt megszólaltak értelmes emberek, akik szembefordultak a múltak töretlen szellemeivel. Beszédük azonban elveszett az ideológiai szónoklatok és sanda sottogások kakofóniáiban. Nem így Romániában. Vagyis ott, ahol látható előzmények nélkül jött a fordulat, és ezért annál nagyobb erővel tört fel a tiltakozás a lélekből.

Mind között Horia-Roman Patapievici volt talán a legszenvedélyesebb. Meg is volt erre minden oka.

Azon a decemberi napon a bukaresti Egyetem térről őt is bevették a Milicia halálpincéibe. „Biztos vagyok abban, hogy ha 1989. december 22-én Romániában nem bukott volna meg a kommunista rendszer, az előző nap letartóztatottak többségét agyonlőtték volna. Az események a temesvári bűnözők által már használt menetet követték volna: verés, letartóztatás, kínzás, agyonlövés, a hulla megsemmisítése. Ezért számomra, hisz tudom, kinek köszönhetem életem, 22-től kezdve két csoportba osztódnak az emberek: vannak, akik 22-én reggel, tudván, hogy az agyonlövést kockáztatják, kimentek tüntetni – és megmentették az életemet; valamint vannak azok, akik nem akartak tiltakozni, és véleményem szerint hozzájárultak ahhoz, hogy engem kitéröljenek az élők sorából. Vérszerinti rokonaim [...] akárcsak annak a népek többsége, amelybe születéssel tartozom, azt várták, [...] hogy a dolgokat mások döntsék el...”¹

Ezzel kettős sokkról vall. Az elsőt az határozta meg, hogy a halálos börtönből való szabadulása egybeesett az ország totalitárius rendszeréből való kiszabadulásával. Ami szárnyakat adott a reménynek. Amikor ez hamvába hullt, ennek tudatosulása sűrűsödött össze a második sokkban. E folyamat sodrásában írt 1990-ben egy sor levelet Paleologuhoz, a párizsi román követhoz: „Ezek a frenetikus és elkeseredett levelek néhány év távlatából újraolvasva is őrzik az akkor megélt legdrámaibb személyes tapasztalat szélsőségeségét; akárcsak kiábrándultságom a fajtámból, amelyben 1984-ig szenvedélyesen hittem... és amelyben 1990-ig reménykedtem, míg az Iliescu–Roman pár által a népben okozott misztikus-szentimentális rombolás láttán ki nem gyógyultam a viszonzatlan szereret hallucinációiból.”²

Amikor Iliescu választási sikere a Ceaușescu-rendszer szellemének győzelmes továbbélését tette nyilvánvalóvá, olyan kijózanodás következett be, amely új és határozottabb irányt adott Patapievici elkeseredett dühének.

A Paleologuhoz írt harmadik, KIK VAGYUNK? címmel megjelent levelének néhány mondata jól érzékelteti azt a határozottságot, amellyel az önimádó nacionalizmus egész illúzióvilágát félresöpörte. „Szelűdség, tolerancia, befogadó szellem, bátorság, hazafiság – ugyan már! Sehol sem láttam én ilyesmit a »románoknál«. Mioritikus tér, hullámváz és halál lenne a román lét dimenziója? Ezek a román lélek formulái? Ne tréfáljunk! Nagyon konkludens bizonyítékok léteznek, amelyek szerint a román intoleráns, idegengyűlölő, erőszakos-és-gyáva, visszavonó, izgatott-és-tohonya (a kötőjeles fogalmak egyetlen jellemvonást alkotnak). Ezeknek a »tulajdonságoknak« mindenikét bőségesen élénk tárták a kegyelem 1990. évének [...] eseményei.”³

A nacionalizmussal való szembefordulás sosem a legzajosabb, legszélsőségesebb vagy éppen hisztérikus formák elutasításában igazán következetes. Hanem a mérsékelt, az elméleti formák kritikáján keresztül az. A rendszer által használt ideológiai fogásokat is könnyű támadni, ami lehet akár nagyon őszinte, mégis felszínes marad. Patapievici szembefordulásának értelmét sem a szenvedélyes támadások tárják fel, hanem sokkal inkább az, ahogy a nacionalizmus ködvilágának kulturált, filozófiai-költői formáit ítélte meg.

A JÓ ROMÁN VULGATÁJA című esszében, miközben hevesen támadja és nevetségessé teszi a nacionál-konformizmust és a szolgálalékek üresfejű szellemi közterrorját, kiegyensúlyozott józansággal mond olyan ítéletet, amely érvényes Lucian Blaga a mioritikus térről szóló elképzelésére is. Mert az is: „a hamis metafizikának és a bálványozó rekonstrukciónak olyan keveréke, amely a hívek számára lelkesítő, de a világos elméjűek számára kétes”⁴

Lucian Blaga egy vaskos könyvben antropológiai metaforává költött át egy népbaladát, a MIORITÁ-t, s kidolgozta a mioritikus tér fogalmát, amellyel a románság képzelt lelki világát az emberi lényeg megvalósulásává nemesítette. Az abszolútumra törekedő nacionalizmusnak ezt a kulturált formájú költői megfogalmazását aztán a totalitariz-

mus idején más, tisztább filozófiai formák vitték tovább. Ezekről, akárcsak Blaga elméletéről, könnyű volt elhinni, hogy ellentétesek a rendszerrel és annak szellemével. Nem is ok nélkül, hiszen szemben álltak a rendszer kultúraellenességével. De még inkább azért, mert a totalitarizmus a gondolkodást semmilyen formában sem tűrte meg. Még abban sem, amely *a nemzeti szubsztancia profetikus kinyilatkoztatása*⁵ helyett annak filozófiai vagy poétikus kinyilatkoztatását kínálta.

Patapievici különben is több gondolatsort gombolyítva száll szembe a nemzeti egzaltáltság minden formájával. Mindig úgy, hogy értékelései, megfontolásai és ítéletei legkevésbé sem korlátozzák szenvedélyességét, hanem inkább értelmet adnak annak. Így a kiegyensúlyozott értelmezések magatartásának átfogó alapjait tárhatják fel, a szenvedélyes állásfoglalásokban pedig annak lelke tárulhat fel. Ez a belső egység végül önmagát tudja igazolni annak felismerésével, hogy míg a lélekemelő elméletek a nemzet szolgálatának abszolút értékéről és egyetemes tartalmáról regélnek, a totalitárius hatalom a valóságban a nemzet szolgátságát abszolutizálva teszi egyetemessé az egyének szolgátságát.

Ahogy Patapievici írja: „*noha minden politika igazolása metafizikus, egy nép jövőjét nem annyira metafizikai »sorsa« kötelezi el, hanem leginkább a vezető politikai osztály közvetlen politikai döntései. A »mioritikus tér« mint metafizikai igazolás kevésbé befolyásolja jövőnket, mint a politikai tettet jelentő »Pitești jelenség«*”.⁶ Vagyis nem az elvont vagy éppen a filozófia látszatát keltő ideológia, hanem a legembertelenebb börtönrendek formálták a társadalom életét.

Szenvedélyesség és megfontolt értelmezés azonban csak addig tud ilyen természetesen összefonódni, amíg a meghatározó érzelmek nem egyirányúak, és nem is állnak egymamű rendbe. Mint amikor lelke egyszerre hajtja Patapievici-et a liberális eszmék és a közösségi gondolkodás felé. Az egyéni szabadság elve nála nem is kerül ellentétbe a közösség elvével: éppen a kettő összekapcsolódása szilárdítja meg társadalmi gondolkodását abban az elvi konklúzióban, miszerint „*mindenki kollektív azonosságát mindenki, minden nap építi*”.⁷ Az elvi megállapítás érvényességét a felelősség valósága szerinti konkrét tagoltság adja meg: „*egy nép »tényleges« azonosságát az a politika valósítja meg, amelyet ő maga csinál és/vagy elvisel. Ennek az azonosságnak a képe »gyűlik össze« mindennapi gesztusokban, amelyek interiorizálódva [...] a mindennapiság mély szerkezeteit alkotják*”.⁸

Igaz tehát, hogy a nemzet, a nép vagy az ország kiszolgáltatottsága, alárendelt, vagyis szolgai helyzete úgy válik az emberek összességének sorsává, hogy azt ők maguk teljesítik be. „*Azt akarom mondani, hogy a politikai rabság, függetlenül a külső helyzettől, csak azok számára fatalitás, akik tetszelegnek abban a gyengeségben, amely azt lehetővé teszi*”.⁹ És Patapievici a kézenfekvő következtetést is levonja: „*azok is megérdemlik a politikai szolgátságot, akikre rákényszerítik*”.¹⁰

Az érzelmek és az értelem nem mindig tudnak harmóniában összekapcsolódni, és gyakran kiegyensúlyozni sem tudják egymást. Legkevésbé akkor, amikor mind a kettőt ellentmondások feszítik, és az értelmezések meg az érzelembeli ellentmondások kölcsönösen erősítik egymást. Mint ahogy az nála a nemzeti magatartás kétféle értékelésében is kikristályosodott. Abban, ahogy a nacionalizmust és a hazafiságot kétféle létvalóságnak gondolta, és ezeket radikálisan szembeállítva, az egyik irányban radikális tagadáshoz, a másikban radikális állításhoz jutott. Ilyen helyzetben nehéz kikerülni, hogy az érzelmeket és a gondolkodást át ne fogja valamilyen ideológia.

Patapievici is úgy utasította el a totalitarizmust összetartó nacionalizmust, hogy azal egy másféle követelményeket felállító nemzetfelfogást szegezett szembe. Azt, amely tudja, hogy a nemzet szabadsága és jóléte csak az egyének jólétéből és szabadságából

kerekedhet ki. Mert, mint mondja, „*ontológiailag és logikailag véve az egyén meg kell előzze az egészet*”.¹¹

Ezért hitt szilárdan abban, hogy a totalitarizmus hagyatékát csak az állam mindent átfogó hatalmi rendszerének lebontásával, az állam gazdasági mindenhatóságának megtörésével, a piaccgazdaság megteremtésével lehet felszámolni. „*A kapitalista gazdaság (magántulajdon és szabad piac) választása nemzeti imperativus, halogatása pedig egyértelműen hazafiatlan.*”¹²

Patapievici-et – szenvedélyes meggyőződésű liberális lévén – természetesen a liberalizmus ideológiája ragadja magával. Méghozzá annyira, hogy a múltat szépítő illúziók csapdáját sem kerüli el. „*Az a Románia, amely Nagy-Romániát lehetővé tette, liberális ország és alkotmányos monarchia volt.*”¹³ Elkötelezettségében észre sem veszi, hogy a századforduló idején nem a Brătianu család politikája képviselte igazán a polgári liberális szellemet, hanem a Brătianu Romániájából kivándorolni kényszerült I. L. Caragiale.

A legszabadabb elmét is körülólkodják az ideológiák. Könnyen hálóba foghatják azt, aki gondolatainak szárnyalását nem horgonyozza le biztonságosan a valóságban. Védtelen az is, akinek értelmezései mögül hiányzik a valóságkép tapasztalati ereje, és még inkább az, akinél az ismeretek helyébe elképzelések lépnek. Patapievici őszintén meg is írta: „*én nem vagyok a románok történésze, és nem olyan a felhozott tényekkel kapcsolatos magatartásom, mint amilyen akkor lenne, ha a történelem lenne a szakmám. [A tények] olyan gondolkodás alkalmai, amely nem a történelmi igazságot célozza, hanem azokat az értékeket, amelyek a történelmi cselekvés vagy nem cselekvés eredeténél állnak; az én figyelmem alapján véve arra a rácsra irányul, amely szerint az emberek a dolgokat nézik, formálják és hierarchizálják (vagyis, ha szabad így mondanom, kitalálják)*”.¹⁴

Ezért történelmi utalásait igazságtalan lenne a tényekhez viszonyítva megítélni. Tudomásul kell venni, hogy a történelem világához nem tudományos módon közelít, és azt is, hogy az emberi dolgokról szóló fejtegetései nem a társadalom elemző, tudományos értelmezéseire épülnek. Mindent összevetve nem is lehet szemére vetni, hogy elfogadta a nacionalizmus és a patriotizmus ideológiai szembeállításában rejlő felemás értelmezéseket, sem pedig, hogy szabad lelke a liberalizmus ideológiai hívévé tette. Hiszen ezek egyike sem sorolta be őt valamilyen politikai vagy éppen hatalmi rendbe. Meglehet, hogy véleménye és magatartása éppen ezen az áron maradhatott személyes és egyéni.

Hiszen a totalitarizmus agresszíven befelé egységesítő, nacionalista ideológiájával éppen az általa elképzelt igaz hazafiság nevében tudott szembeállni. Amikor aztán a rendszer bukása után az új hatalom a nacionalizmussal összekapcsolt idegenellenességből alakított ki rendszert szolgáló ideológiai eszközt, és ennek megfelelően sokrétűen erősítette az addig diffúz és passzív antikapitalizmust, akkor Patapievici éppen ideologikus liberalizmusa szerint tudott harcba szállni.

Más a helyzet Patapievici gondolkodásának harmadik, vallásos-teológiai meggyőződéseiből kibontakozó ideológiai vonalával. Ez ugyanis olyan szellemi környezetbe helyezte, amelyet egy hatalmi szervezet, az egyház, nemcsak összefogott, hanem hatalmának eszmei eszközeként használt. Szellemi önállóságát és liberalizmusának valóságosságát ezzel szemben csak úgy tudta biztosítani, hogy mélyen személyes vallásosságából kialakította az egyházi vallásosságtól független hitvilágát, amely az egyházzal való részleges szembenállást is biztosíthatta.

Az ő hite ugyanis csak egyéni voltában román és csak személyes voltában ortodox. Nem felekezeti, és nincs benne sem gőg, sem kizárólagosság. Így tudja magát szabad-

nak érezni benne, és ezért tudja elkerülni, hogy az egyház földi és emberi szervezete uralkodjék lelke felett.

Amikor egyszer megkérdezték tőle, jár-e templomba, gyón-e, megtartja-e az előírásokat, azt válaszolta, hogy ezeknek az értelme olyan a hit világában, mint a nacionalizmus rendjében a jó román vulgatájáé. Amelynek követelményrendje „*egyetlen románnak sem ad egyénileg jogot arra, hogy magának a jó román vulgatájától független meghatározásokat adjon*”.¹⁵

Patapievici hite nem az azonosulásban él, hanem filozófiai gondolkodás a teológia dolgaiban, és teológiai a filozófiában. Így szeretné az általános emberi dolgokat is megérteni, és így jut el a szolgaság és szabadság együttes létezésének metafizikai és teológiai botrányához. Mert, mint írja, „*a dolgok természete lehetetlenné teszi az aktuális ember függetlenségét, hiszen úgy van elrendezve, hogy az egyes ember nem tud az emberiség mértékének megfelelni; de az ember másrészt, legbelső, elpusztíthatatlan individualitása szerint, a spontaneitás forrása. Ez pedig azt jelenti, hogy az ember abban, amit a Bukás nem torzított el benne, a tiszta függetlenség egyetlen érvényes példája marad abban a világban, ahol minden mindentől függ*”.¹⁶

Egy ilyen teológiai tétel vagy egyetemes érvényű, vagy értelmetlen. De aki hisz benne, az sokféle következtetést vonhat le belőle. Egymással ellentétes és egymást kizáró vagy kiegészítő, vagy egyszerűen más gondolati és magatartási rendeket lehet rá hivatkozva kialakítani. Megnyugvást lehet találni benne, tehetetlenséget vagy tétlenséget lehet indokolni vele. Patapievici azonban éppen ezen az alapon szentesíti szenvedélyes nyugtalanságát és a totalitarizmus iránti gyűlöletét éppen úgy, mint averzióját annak továbbélő formáival szemben. És ezzel indokolja meg türelmetlen, megalkuvás nélküli szellemi küzdelmének folyamatosságát is.

Az emberi lét botrányába vetett hit védelem is lehet. A liberalizmus abszolutizálása ellen, vagyis az ellen, hogy egy megvalósuló liberális rend apológiája megölje a gondolkodást. Aminek csak elméleti jelentősége van mindaddig, amíg liberális állami élet nem alakul ki Romániában.

A létbotrány hitének van közvetlen és gyakorlati jelentősége is. Mert ha az elv egyetemes, akkor minden ember önmagára is érvényesnek kell tekintse. És vállalnia kell ennek következményeit is. Küzdenie kell tehát a totalitarizmus szellemének és erkölcsének az ő lelkében élő hatásai ellen.

Mert a gyűlölt és tagadott rendszer szellemi világa nem csak mások lelkében és elméjében él tovább. Hanem az azt megtagadóiban is, és ott sem csak egyféleképpen.

Olcsó analógia lenne itt egyszerűen arra gondolni, ahogy Patapievici a szélsőséges nacionalizmussal a hazafias nemzeti szemléletet állítja szembe. Inkább arra kell gondolni, hogy a nemzeti mítoszokkal ellenmítoszt szegez szembe. Az állandó dicsőséget és folyamatos felsőbbrendűséget hirdető képzelt történelemmel egy ugyancsak folyamatosságot állító történetképet fordít szembe. Olyat, amely abban látja a román nép minden szomszédját meghaladó nagyságát, hogy elviselt, eltűrt és túlélte minden idegen hatalmat. A túlélés ténye pedig erénnyé nemesít hallgatást és meghúzódnást.¹⁷

Azon sem lehet csodálkozni, ha a hivatalossá növesztett mitikus történetképek számtalan részlete és vetülete makacsul eleven az ő elképzeléseiben és értelmezéseiben is. A legszenvedélyesebb tagadások sem védhetnek meg ettől, mert a rendszer szellemének öröksége sokféleképpen lopakodik be a megszabadulást kereső gondolkodásba. Az nagyon is természetes, hogy az ellenmítosz visszájára fordítottan követi az eredeti szellemét. De az értelmezések és értékelések is meg-megbotlanak a megtagadott

mitoszok törmelékeiben. A magyarokhoz való viszonyáról szinte botorkálva alakította véleményét az évek során, és ellentmondásos az is, amit Erdély múltjáról gondolt és elképzelt.

Minthogy gondolatvilága eleve a vizsgálódás és önvizsgálat összefonódásának jegyében mozgott, természetes az is, hogy az önmagával való tusakodás és a rendszer szellemének a közéletben továbbélő formáival való küszködése összeolvad. A totalitarizmusra csak kezdetben lehetett tiszta tagadással válaszolni. A tagadás a rendszer összeomlása után mindenképpen kevés. Kielégítetlenül hagyja a lelket, és az örökségek elleni küzdelem csak önfelszabadításként teljesezhet ki.

Aki őszintén mesél szellemi útjáról, annak írását érdemes kétszer elolvasni. Mert elsőre azt fogja fel az olvasó, ahogy a személyes változások elkezdődtek, és csak másodsorra bontakoznak ki a változások értelmei. Előbb az indítatások derülnek ki, később pedig az érkezések válnak világossá.

Ezért érdemes ahhoz is visszatérni, amit Patapievici útjának kezdetéről szólva írt: *„Népemmel misztikus egységben éltem, de nem érzelmi delíriumban, hanem elemi okból: benne jelenítettem meg saját magam, és képesnek éreztem magam, hogy hasonlóképpen megjelenítsem azt. Mindezt 1990. január 29-ig, amikor szenvedéstől betegen megértettem, hogy a világról való egészen más elképzelések fűtik azokat az egyszerű embereket, akikkel, úgy éreztem, láthatatlan azonossági kötelek fűznek össze. Az egység elve tarthatatlanná vált.”*¹⁸

Ebből azonban csak a kiindulás világosodhat meg. De éppen ez kap értelmet egy másik megállapítástól, amelyben saját helyzetének ad tágabb dimenziót: *„...a minden luciditás nélküli románok között élő lucidus román élete patetikus oximoron. Történeti létünk alapjában szakadás, bizonytalanság és hallgatás húzódik meg visszavonhatatlanul”*.¹⁹

A megértés és általánosítás együtt teszi lehetővé, hogy a múlton gondolkodva saját belső küszködésének értelmet adjon, és hallgatásairól is tudjon már vallani. Paleologuhoz 1990. április 24-én írt levelében a hatalommal nyíltan ujjat húzó Doina Cornea asszonyra emlékezve tanúskodik az akkor féktelenül hömpölygő, hihetetlen és szemmel láthatóan hazug rágalmakról: *„Az egész román nép megforgatta nyelvét Cornea asszony vérében; én is így cselekedtem, beleegyeztem, hogy hallgatom, gyávaságból (és igaz, undorból is), amikor hivatali kollégáim egyhangú vidámsággal aljas és alattomos módon támadták előttem.”*²⁰

Hallgatását akkor törte meg, amikor átlátta, hogy az új hatalom saját hasznára folytatja a Cornea asszony elleni rágalomhadjáratot.

A régi hatalmi módszerek továbbvitele ellen lázad, de úgy, mintha ezzel korábbi hallgatását is vissza akarná venni. Fájón kísértik a közös múltba beleszövődött személyes ügyei. Ettől a tehertől is meg kell szabadulnia. Ennek érdekében vonja le a következtetéseket, és szélesíti általánossá a tanulságokat.

Mint írja: *„a rosszat nem lehet már teljes őszinteséggel elítélni, mert a teljes vétkeesség korszakát túlélők mindenkinek kettős tudata van. Egyrészt a bűnnel, mint olyannal szembeni elvont felháborodás, másrészt a társadalom azon részével való cinkosság, amely elfogadta volt az alkut. Mert valójában mi nem az áldozatok utódai vagyunk (azokat hullákká változtatták!), mi a társadalom azon részének vagyunk utódai, amely alkalmazkodott a rendszerhez”*.²¹

Ilyen igazsághoz sokféle módon lehet eljutni. Legfőképpen azonban nyitott szemmel kell körülnézni és látni azt, ami egyfolytában történik mindenhol. Patapievici útját mindenesetre a Bukás elvének átgondolása nyitotta meg.

Be kell látni, hogy ez az igazság is csak akkor érvényes, ha általánosnak vesszük. Ha tudjuk, hogy a totalitarizmusból kiszabadult összes országra és az örökségtől való megszabadulás vágyának minden formájára érvényes.

Az emberek szentül hiszik, hogy a múlt örökségétől mindig csak másoknak kell megszabadulniuk. Saját magát, akár csak mentegetőzve is, mindenki az igazság oldalán állónak hiszi. Szemben a többi emberrel, aki viszont mind vétkes. Vagy legalábbis mindenki meg van győződve róla, hogy ami visszahúzó, ami fojtogató örökség, az ellenére van, vagy mindenesetre tőle függetlenül létezik. Aztán csodálkoznak, ha a múlt az istennek sem akar múlttá válni, ha semmi sem múlik valóban el, ha ezeregy dolog egyre átalakulva folytatódik. És nem veszik észre, hogy a múlt az ő segítségükkel folytatja metamorfózisait.

Patapievici-et éppen a Bukás teológiai elvbe vetett hite óvja meg ettől. És lehetővé teszi azt is, hogy a rendszer örökségétől való megszabadulás igényéből kinövő követelmény egyszerre jelentsen személyes és országosan közös munkát. A kettőnek persze más-más a jellege és értelme. Az egyéni múlttal való számolás a felelőségek megvalósítását jelenti, a közös múlttal való tisztázó munkát erkölcsi követelmények vezérlik. Ez utóbbi értelme viszont az, hogy csak a közös szellem megváltoztatása szabadíthatja meg az országot, bármely országot attól, ami a múltból tovább él. Mert ami tovább él, az az emberek magatartásában valósítja meg magát. A közös szellem és magatartásrend pedig mindenki által létezik, azt mindenki együtt alakítja, éppen úgy, ahogy Patapievici is mondta a nemzet kapcsán.

*

Lélekerő, szenvedélyes őszinteség kellett ahhoz, hogy Patapievici levonhassa konklúzióit. De bátorságra is szüksége volt, mert falkaként támadtak rá. Csak az vigasztalhatta, hogy a támadások a régi rendszer immár meggyűlölt szellemét védtek. Nem is félemlítették meg, hanem erőt adtak neki, hogy folytassa azt, amibe belekezdett. Aztán társakra lelt. A vihar pedig, amit kavart, csak igazolhatta.

Akik más országokban vittek ekkora szenvedélyességet a megbukott rendszer öröksége elleni támadásba, azok nem kavartak ekkora felzúdulást. De ilyen személyes sikerük sem volt. Ez azonban egyáltalán nem meglepő. Mert a politikai élet és az eszmei küzdelmek a már korábban kialakult ellenzéki mozgalmak köré rendeződtek a legtöbb volt szocialista országban. Ezekben mindent a kibontakozó politikai alakulatok és az új hatalmi rendben helyüket megteremteni kívánó pártok uraltak. Köréjük rendeződött a szellemi élet, és minden írás ebben a közegben határozódott meg. Aki írt, annak a helyét nem annyira saját szavainak és tetteinek értelme jelölte ki, hanem azok a viszonyok szabták meg, amelyek már megállapodóban voltak. Így alakult ki a szellemi alkotások közéletbeli súlya. És bármi lett volna a kimondott szavak értéke, mindent átfedte a hatalmi vágyak és politikai játékok szövegeleéseiből összeálló általános kakofónia.

Másként alakult a helyzet Romániában, ahol ellenzéki erők csak a totalitarizmus hirtelen bukása után kezdtek formálódni. A régi rendszerrel és annak örökségével szembe forduló mozgalmaknak egy ideig nem is volt határozott formájuk. Még nem alakult ki semmi, ami az egyes szerzők műveinek közéleti értelmét és értékét meg tudta volna jelölni. Mindenki egymagában mondta mondandóját, és alig került valamilyen újra törő, hatékony közös törekvéssel párbeszédbe. Az élet felett még a régi ideológia és a régi viszonyok uralkodtak. Ezzel került szembe mindenki, aki újat és szabadabbat akart. A rendszer bukása után az ellenzéki szónak úgy kellett kifinomulnia és megizmosodnia, ahogy az másutt már a rendszer uralma alatt kialakult volt.

Romániában minden kimondott ellenzéki szó eleinte pusztába kiáltás volt. Ami nem azt jelentette, hogy ürességbe veszett volna, hanem azt, hogy akár meg is sokszorozódhatott erejében és hatásában. Ha másért nem, akkor azért, mert a rendszer

szellemét folytató ideológia és hatalmi rend hangszertestként sokszorozta meg az el-
lene kimondott szavak erejét.

*

A totalitarizmus szellemének megtörése herkulési munkát kíván. Szerencsére ennek sokféleképpen lehet nekifogni. Az élményekből, a tapasztalatokból feltörő érzelmek csak a legközvetlenebb utakat nyitják meg. Az értelem támadásai kevésbé látványosak, mert közvetettek. A nyugodt mérlegelés, a valóságbeli kapcsolódások és szétválások vizsgálata olyan türelmet kíván, amire az érzelmek képtelenné teszik az embert. Az értelem munkája lassan bontakozik ki, és nem könnyű előre látni, végül merre visz el. Nehezebb a gondolkodás útjait kiszámítani, mint az érzelmekéit. De a megértő következtetések ugyanolyan hatékonyak lehetnek, mint bármi, ami az értelem lendületéből kibugyan.

Lucian Boia a tudományok módszereivel vizsgálja az emberi dolgokat. Ceaușescu uralma alatt ezt elvont szinten tette. Elméletben vizsgálta a képzelet működésének vetületeit, ami nem nagyon zavarta a hatalmat. A változás után e korábbi munkájának gyakorlati következményeivel kezdett foglalkozni. Vagyis azokkal a képzelt világokkal, amelyekből a hatalom az emberek lelkében kiépítette várait. Tanulmányokban támadt a rendszert szolgáló mítoszokra, megírta a TÖRTÉNELEM ÉS MÍTOSZ A ROMÁN TUDATBAN²² című könyvét is.

Abból indult ki, hogy az ember képzeletvilágot teremtve ír történelmet. „*Meg kell érteni, hogy nem létezik objektív történelem, és nemcsak hogy nem létezik, de nem is létezhet.*”²³ Csak kétféle történelem van, amelyek közül az egyik „*eltörlődik abban a mértékben, ahogya tettek lezajlanak, a másiknak pedig nincs módja azt teljességében feltámasztani.*”²⁴

Amikor a képzelet elmúltakat idéz meg, akkor ezt csak jelenbeli értelmezések és érdekek szerint teheti. A múlt képe mindig a jelenből él. Amikor az így teremtett képek mítoszokká sűrűsödnek, és közösségeket, nemzeteket fognak össze, akkor azok is a jelent szolgálják. Nem általában, hanem többnyire úgy, hogy hatalmi törekvéseket szolgálnak. Teszik ezt függetlenül attól, hogy olyasmíhez kapcsolódnak, ami megtörtént valaha, vagy hogy a pusztá képzelet teremtése minden, amiről mesélnek. Így történt Ceaușescu alatt is. Rendszerének bukása mégsem temette maga alá az őt szolgáló mítoszvilágot. De nem is tehetette volna, hiszen az 1989. év vége nem forradalmat és még csak nem is rendszerváltást, hanem pusztá hatalomváltást hozott. Megtört a rendszer gerince, de annak szerkezete és szelleme tovább működött. Az új hatalom bízva kihasználhatta a neki is támaszt nyújtó mítoszok erejét.

A mítoszok azért sem veszítették el hatékonyságukat, mert a totalitarizmusban gazonon kivirágoztatott bokraikat nagyon régi törzsekre oltották volt. Amit legkönnyebben Lucian Boia történeti összefoglalásából lehet megérteni. A mítoszok fejlődéséről kínált vázlatában ugyanis a krónikásoktól Ceaușescuig íveli kibontakoztatásuk vonalát.

Elképzelt történeti folyamatot sűrít össze úgy, hogy ebből az egész folyamat éltető lelke tud feltárulni. Aztán tagoltan vizsgálja a nemzeti mítoszrendszer sarkalatos – az eredetről, a kontinuitásról, az egység tudat folyamatosságáról, a hősök szerepéről szóló – formáit. És láthatóvá teszi, hogy azok mind egy szálíg fantáziák állandóan megújított soraiból épültek fel. Valamint azt is, hogy az összetevőknek vagy azok rendjének minden módosulása és alakulása a hatalom szolgálatában teljesedett ki. Ami érthető, hiszen a mítoszok a valósághoz sose tartalmuk szerint, hanem mindig a hatalom törekvéseihez idomulva kapcsolódnak.

Így jut el a következő konklúzióhoz: „A román történetírás a szükséges kritikai revízió szakaszában van, amelyben nem kerülheti ki a történelem és a képzeletbeli viszonyának vizsgálatát.”²⁵

Boia nemcsak szorgalmazza a revíziót, hanem hozzá is járul kibontakozásához. De nem úgy, hogy a mítoszokat azzal veti össze, amit a megfelelő múltbeli tényekről meg lehet tudni, hanem úgy, hogy feltárja a mítoszok működését. A valóság ebben persze csak közvetve, többnyire pedig negatív formában jelenik meg. Vagyis annak felmutatása által, ami hiányzik belőlük. Így állapítja meg, hogy a román nemzeti mítoszok olyan időknél adnak képzelt létet, amelyekről semmit sem lehet tudni: „az észak-dunai térségnek a római uralom 271. évbeli visszavonulása és a román államok XIV. századi megalapítása közötti évezredre vonatkozó források szegényessége és főleg az írott belső források teljes hiánya miatt szabad tere van a legkülönbözőbb hipotéziseknek”.²⁶ A mítoszok pedig legjobb esetben is csak egy ilyen képzelt hipotézist fogalmaztak meg, amikor lélektani igényeknek megfelelő kompenzációt kínáltak a frusztrációkra. Boiának ez a megállapítása teljesen jogos, csak éppen annak ellenére az, hogy az alapokat adó frusztrációk nem azok voltak, amelyekre Boia hivatkozik. „Bevallva vagy be nem vallva, a románok komplexusa onnan ered, hogy ezer éven át nem létezett román állam, hogy hiányzik a szomszéd nemzetekéhez hasonló, időben mélyen gyökerező politikai tradíció.”²⁷

A román nemzeti alapmítoszok kialakulásában ugyanis nem az volt a fontos, amit a nemzet eredetéről meséltek, hanem az a szerep, amit a nemzet kialakulásakor, a nemzeti tudat kiformalásában betöltöttek. Erejüket nem az adta, ami az ókorban vagy akár a középkorban történt, hanem az, ahogy az erdélyi románok XVIII. századbeli helyzetére akartak válaszolni.

Mert a nemzeti mítoszvilág születésénél az Erdélyi iskola köre bábáskodott. Ők vették meg a nemzeti tudat alapjait, amikor a nyelv latin eredetének tényét a nép eredetének elméletévé szélesítették ki. És nem annak tudata frusztrálta őket, hogy a románságnak évszázadokon át nem volt állama, hanem az, hogy az erdélyi állam nem ismerte el *natió*nak a románokat, és csak megtűrtként fogadta el ortodox egyházukat. A jogtalansággal és elnyomottsággal szegeztek szembe népük latin eredetét, mint nemességének bizonyosságát. De a múlttól kialakított elképzelések, még a legfelemelőbbek is, ha hitrendszeré válnak, csak közös kompenzációt adhatnak. Ami eleve erőtlén minden valóságos megfosztottsággal szemben. Viszont minden folytatódó és minden új elégedetlenséget értelemadóan tud magába olvasztani. Ezáltal azonban csak a folyamatosan megszilárdított frusztráltságot teszi állandóvá.

A mítoszok akkor kezdenek élni, amikor gyökeret eresztenek a közös tudatban, vagyis amikor önmeghatározást adó közös hitté kezdenek válni. A román nemzeti mítoszok az erdélyi románság közös valóságában kezdtek gyökeret verni, és a folyamat elsősorban a SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM követeléseire adott alapot. Így, bár az akkori formálódás *primus movense* a görög katolikus egyház volt, hatékony keretét a társadalmi és emberi alávetettségre adott válasz teremtette meg.

Ez az eszmevilág két évszázadig inkább csak az erdélyi románságot fogta át. Moldovában és Havasalföldön, később pedig Romániában mások voltak a nemzetet formáló folyamatok. Ott kudarcok és sikerek váltakoztak úgy, hogy az összefogó mítoszok alatt mind vékonyabb lett a frusztráltság szövete. 1920-tól, az Erdéllyel való egyesüléstől, a mítoszok aztán mind önállóbban lebegtek a történések fölött. Hogy Ceaușescu totalitarizmusa idején a látszólag egyre szabadabban szárnyaló fantazmagóriák fogják körül az alapmítoszok által alkotott gyökérrendet. Boia történeti áttekintése és átfogó

szintézise is csak egy konklúziót tesz lehetővé: „*A kommunizmus azt a mitológiát vette át és feszítette minden határon túl, amelyet a XIX. század hagyott ránk.*”²⁸

Tanítványaival végzett közös munkái ezt meg is erősítik. A Boia által igényelt kritikai revízió gyakorlata egy további következtetést is igazol. Azt, hogy a fantáziákkal való küszködés helyett a valóságos problémák megértéséhez kell eljutni. „*Erdély vitathatatlanul román, ahogy vitathatatlan, hogy itt olyan magyar kisebbség él, amelynek sajátos jogait elismerni illik. Sem a kontinuitás, sem a vándorlás elméletei egy jottányit sem változtathatnak ennek a problémának a tényén.*”²⁹

A jogok problémáját kell megoldani, mert ettől függ mindkét nép sorsa Erdélyben. Ehhez pedig tökéletesen mindegy, hogy kinek-kinek az ősei miként és mikor kerültek Európának ebbe a közös sarkába. Nem az ősokról kell szó legyen, mert az igazi tét a ma itt élők igazsága, sőt egyszerűen szólva az életük. Nem a vélt történeti igazságok számítanak, hanem az emberek és a népek közötti viszonyokban megvalósítható kölcsönös igazságosság. Aki a valóságos jelennel akar szembenézni, az mindenképpen ki kell törjön a képzelt múltak bűvöletéből.

Visszatérni a valósághoz csak az emberekhez való visszatérés által lehet. Igaza van Lucian Boiának abban is, hogy: „*Bármennyire különböznenek a románok, mondjuk, a németektől, sokkal közelebb állnak ma hozzájuk, mint a dák és római ősokhöz.*”³⁰ Be kell tehát azt is látni, hogy a mai magyarnak több köze van a mai románhoz, mint Árpád magyarjaihoz, úgy, ahogy közelebbi rokona a mai zsidó, mint bármely – valaha ugyancsak befogadott – besenyő.

Az önigazoló álmok világából azonban nem könnyű kitörni. De ahogy a fantáziák önmagukat erősítik, úgy válik a kiszabadulás szándéka is magát igazoló és erősítő folyamattá. Mert újra meg újra kiderül, mennyire erős az elképzelt történelem szorítása, és az is világossá válik, hogy éppen ezért kell annak öleléséből kibontakozni. Mondja is Boia, mégpedig könyve konklúziójaként: „*úgy tűnik, hogy visszahúz a történelem. Nem a valóságos történelem, hanem az, amelyet a magunk számára elképzélünk. Ennek a történelemnek [...] illuzórikus felsőbbégtudata és szorongató kisebbségi komplexusa olyan paradox kombináció, amely a mai időkben alkalmatlan lelkiállapotot képez,*” olyat, amely „*állandósítja a másokkal való konfrontációt és a magunkkal szembeni mozdulatlanyságot.*”³¹

A megbukott, de múlttá válni nem akaró rendszerek szellemi és társadalmi jelenvalóságát azonban semmiféle még régebbi múltak visszaálmódása nem törheti meg, és semmiféle képzelt utak nem vezethetnek ki abból, amit Bibó István zsákutcás fejlődésnek nevezett. Legfőképpen pedig a hazafias szövegeket kell elfelejteni. Mert amit Boia a románokról írt, az általában is igaz: „*A hazafias szövegek legfeljebb »házi használatra« valók, amennyiben még reményt keltenek abban, hogy általuk el lehet a román társadalom siralmas állapotát fedni.*”³²

Végül érdemes Boia egy további konklúzióján, *mutatis mutandis*, azaz általánosítva, elgondolkodni: „*A mitológiából való kiszabadulás annak a ténynek a tudatosulását tételezi fel, hogy Románia sorsa, legyen az jó vagy rossz, román kézben van.*”³³ Mert ez nem jelent sem többet, sem kevesebbet, mint hogy minden nép magának köszönheti jó sorsát is meg balsorsát is: hogy túl sok függ saját döntéseitől, semhogy balsorsa és szerencsétlensége miatt bárki mást okolhatna.

Az emberek túlságosan megszokták, hogy siránkozzanak nemzetük sorsa fölött, ahhoz, hogy a totalitarizmusok szellemétől könnyen megszabadulhassanak. Az önvizsgálat azonban fáradtságos és kockázatos. Mert előbb-utóbb elvezet valamilyen kellemtelen igazsághoz. Kellemesebb az önsajnálát könnyeinek langyos vizében pancsol-

gatva tengődni. És mindig jólesik a szomszédokat vádolni a bajok miatt. Megnyugszik a lélek, és töretlenül lehet hinni az igazunkban. Legfőképpen: nem kell semmit tenni azért, hogy valami is megváltozzék.

Az igazukba vetett szilárd hit sokakat arra készítet, hogy mindenkit békebontónak kiáltanak ki, aki a totalitarizmus örökségét támadja. Vagy arra, hogy azokkal se értenek szót, akik nem úgy támadnak erre az örökségre, ahogy ők maguk tartják helyesnek.

Vannak, akik Lucian Boia könyvével azért elégedetlenek, mert elvi szinten és elméleti módon foglalkozik a mítoszokkal, ahelyett, hogy a valóságos történelemhez viszonyítva konkrétan és egyenként kimutatná hazug voltukat. Egyszóval hiányolják, hogy nem az igazságot tisztázza egyszer s mindenkorra. Sokakat zavar, hogy minden történetírást egyaránt a képzelet munkájának tekint. Csak hát a valóságos különbségeket nehezen lehetne más alapról kiindulva felmérni.

Aki az egyetlen, végső és vitathatatlan igazságot akarja, az csak üres kézzel távozzon az igazságok asztalától. Mert az igazságok viszonylagosak. Minden nemzetnek saját igazságai vannak, és ezeknek nincs közülük semmilyen egyetlen és teljes, vagyis abszolút igazsághoz. Egyik sem zárja ki a többiekét, hanem inkább feltételezi azokat. Amiért is csak mások igazságaival együtt lehet érvényes. És ezek a viszonylagos igazságok csak kölcsönösségükben nyitnak utat a szabadság felé. Mármint a felé a lehetséges szabadság felé, amit bármilyen abszolutizálás csak semmivé tehet. Ahogy történt ama valaha klasszikusnak tartott gondolkodóval, akinek sokat idézett tétele: „*Nem lehet szabad az a nép, amely másokat nyom el*”, értelmét éppen az abszolutizálás által vesztette el. Mert ami viszonylagos igazságként, vagyis viszonyítások szerint érvényes, az abszolutizálva, vagyis a viszonyítások fölé emelve elveszti érvényét.

A viszonylagosság elfogadásának értelme azonban nem elvi szinten dől el és derül ki, hanem konkrét területeken. Boia a történelemírás szűkebb területén éppen ebben látja a tudományosság feltételét. Egy későbbi, a történetírásról általában szóló tanulmányában ezt írja: „*Ideje, hogy a történészek levessék a tudományosság illúziói által fenntartott ártatlanság állapotát.*”³⁴ Ugyanis: „*Vállalni kell a [...] relativizmust, de nem azért, mintha ez lenne a történelem eszményi feltétele (természetes, hogy nem az), hanem egyszerűen azért, mert kikerülhetetlen feltétele.*”³⁵

A relativizmus tudatosítása egyáltalán nem jelent a történettudományban sem lemondást. „*Hivatása mégis az igazság. [...] A nehézség abból a tényből következik, hogy amit »igazságnak« nevezünk, az csak részleges és célzott lehet.*”³⁶ A szakmai tudat csak így szabadulhat meg a hitelességet megölő illúzióktól, csak így tud értelmes munkát végezni. „*Egy szilárd módszer nem fog vitathatatlan igazságokhoz vezetni, de a vizsgálódást mégis hihető hipotézisek és scénáriumok, érthető és értelmes viták keretei között fogja tartani.*”³⁷ Ezt akarta elérni Boia és tanítványai közös kötete³⁸ is. Azzal, hogy tartalmilag vizsgálták, bírálták és cáfolták a Ceaușescu-rendszer alatt kidolgozott vagy kiteljesített mítoszok egész sorát.

Ezeknek a munkáknak legközvetlenebb jelentőségét kétségkívül az új román történettudomány kialakulási folyamata biztosítja. Általánosabb értelmük azonban abból a szerepből következik, amit a totalitarizmus szellemének lebontásában vállalnak.

*

Ezt a századfordulót állítólag az ideológiák vége jellemzi. Valóban nincsenek már az eddigiekhez hasonló módon uralkodó ideológiák. Hitelét azonban csak a kommunista vesztette el. Ám ezzel felbomlott a vele szemben álló ideológia összetartó ereje is. Hogy

is lett volna másként, amikor erejét a kommunista világgal való szembenállás adta. Míg tehát az egyik ideológia belső logikáját veszítette el, a másik alól kicsúszott létének külső értelme. Amiből egyáltalán nem következik, hogy az ideológiák valóban megszűntek volna. Léteznek továbbra is, de létük, amely korábban folyóként hömpölygött, mocsárrá lett.

A totalitarizmusok eltűntével mindenestre felszabadult mindaz, amit az egyetemesség szélesített szolgálalkúság tartott össze. Láthatóvá vált az igazi szolgálalkúság jellege és mértéke, de előbukkant az is, ami az általános szolgálalkúság mögött húzódott volt meg. Innét a látszat, hogy hirtelen szétáradt a közügyek iránti közömbösség.

Míntha mindenki az ókori stoikus filozófusokat kezdené követni. Vagy éppen Epiktétoszt. Mert ő különböztette meg a legvilágosabban azokat a dolgokat, amelyek az ember hatalmában vannak, azoktól, amelyek felett nincsen hatalma, mondván, hogy csak az előzőkkel kell foglalkozni, a többiek gondjaival pedig nem szabad a lelket terhelni.

Csakhogy a stoikusok egy általános – vagy azzá vált – emberi magatartásból formáltak ki erkölcsi elméletüket. Abból a közügyek iránti érdektelenségből és közömbösségből, szűk körre korlátozó bezárkózásból, amit a közelmúltban a rendszer alattvalóinak szolgálalkúsége szívott fel és rendelt maga alá. De csak egy időre, mert a totalitarizmus bukása után ezek az alapmagatartások mind kiszabadultak a szolgaságból. A közömbösség továbbá azért áradt szét különös mértékben, mert az ideológiákkal együtt elvesztek az addig érvényes transzcendens értékelési módok. Így az emberek sokaságai csak az őket közvetlenül érintő dolgokkal hajlandók foglalkozni. Olyasmivel, ami életük addigi vagy áhított szintjét-módját közvetlenül alakíthatja. Amikor nincs szükség a hatalommal, a politikai renddel való folyamatos egyetértés látszatának fenntartására, akkor az alázatosság mögül természetesen bukkan elő a békés közöny.

Egészében véve ezekben a társadalmakban a résztörekvések, privilégiumokká me-revedett érdekek sokasága tarkállik mindenütt, és ebből az ugyancsak kusza egyvelegből nem alakul ki semmiféle hatékony összefogó erő. Legfeljebb a jóléti társadalom igénye kínálhat alkalmanként működő közös nevezőt.

Ezek a folyamatok nemcsak a totalitarizmusokból és diktatúrákból kiszabadult országokban voltak és vannak, hanem a nyugati világot is jellemzik. Itt is, ott is az ideológiák kaotikusan rendeződő és tompán lappangó zúr-zavara uralkodik a közéletben. Efelett pedig mindenütt a kötetlen piacgazdaság eszmeisége terpeszkedik szét. Individualizmus, elemi önzés, haszonvágy, csoporttörekvések, korlátozott érdekek kusza szövete fog át mindent. És mindez anélkül keveredik a közös valóságban, hogy bármilyen rendeződés vagy átfogó ideológia össze tudna állni belőle.

Valaha létezett a szemben álló felek között egy harmadik rend, amely közvetítő és kiegyensúlyozó tényező volt. A polgárság azonban felbomlott, és visszavonhatatlanul letűnt a társadalmak szinéről. Szellemé pedig úgy foszlott szét nyomtalanul, mint nap-sütésben a hajnali köd. Olyannyira így van, hogy újjáépíteni ezt a társadalmi osztályt, újra ébreszteni szellemét nem lehet más, mint hiú ábránd vagy politikai szélhámosság.

Végül olyan kusza helyzet jött létre tehát, amelyben semmiféle általános tervet nem lehet követni, ahol csak lépésről lépésre tud haladni az is, akinek van valamilyen elképzelése. És ilyen helyzetben csak az érhet el bármi általános vagy közhasznú eredményt, aki egyrészt számol azzal, hogy minden csak részleges és viszonylagos lehet, másrészt mindig hajlandó újra- és megint újraértékelni azt, ami történik és amit ő maga tesz.

Jegyzetek

1. H.-R. Patapievici: ÎN PREAJMA ȘTREANGULUI (ISTORIA UNEI NOPTI). In: POLITICE. Bukarest, 1996. 15–16.
2. COMPLEXUL CONSENSULUI PÎNGĂRIT (SAU EFECTUL „29 IANUARIE 1990”) címmel közölt, 1990. 3. 6-i levélhez fűzött lábjegyzet. I. m. 17.
3. CINE SUNTEM? I. m. 47–48.
4. VULGATA BUNULUI ROMÂN. In: CERUL VĂZUT PRIN LENTILĂ. II. kiad. Bukarest, 1996. 97.
5. Uo.
6. SOMAȚIA TIMPULUI NOSTRU. I. m. 244.
7. Uo.
8. Uo.
9. DEMNITATEA NAȚIONALĂ. I. m. 264.
10. Uo.
11. CE ESTE „POPORUL”? I. m. 219.
12. DEMNITATEA NAȚIONALĂ I. m. 267.
13. DIALOG DESPRE AMESTECUL LIMBILOR. In: POLITICE. 283.
14. I. m. 292.
15. VULGATA BUNULUI ROMÂN. In: CERUL VĂZUT PRIN LENTILĂ. 99.
16. SERVITUTEA ȘI LIBERTATEA. I. m. 329.
17. CERUL VĂZUT PRIN LENTILĂ. III. rész, 6–9. fejezet.
18. EU ȘI POPORUL MEU. I. m. 84–85.
19. MUTENIA, LETARGIA ȘI BEZNA. I. m. 110.
20. Paleologuhoz írt 1990. 4. 24-i levél. In: POLITICE. 39.
21. URLETUL. In: CERUL VĂZUT PRIN LENTILĂ. 171.
22. L. Boia: ISTORIE ȘI MIT IN CONȘTIINȚA ROMĂNEASCĂ. Bukarest, 1997.
23. I. m. 6.
24. I. m. 5.
25. I. m. 8.
26. I. m. 124.
27. I. m. 138.
28. I. m. 293–294.
29. I. m. 143.
30. I. m. 122.
31. I. m. 295.
32. I. m. 294.
33. I. m. 201–202.
34. L. Boia: JOCUL CU TRECUTUL. Bukarest, 1998. 174.
35. Uo.
36. I. m. 168.
37. I. m. 172.
38. MITURILE COMMUNISMULUI ROMÂNESC. Bukarest, 1998.

Jász Attila

EGY SZERTARTÁS NEHÉZSÉGEI

írásainkból úgy tűnik néha, mintha nagyon tudnánk valamit (de mi is lehetne az, vajon?) és mintha fontosabbak lennének akárkinek is, mint önmagunknak, ezért aztán a hibáink

helyükön maradhatnak, nem kellene folyton kertjeinket gyomlálni, s elválasztani jótól a rosszat, mert legtöbbször éppen a gyengéség tesz életképesebbé, a megnyerhető veszteség

ígérete, ahogy egy utazás teheti csak szebbé
a lelkünket, mert ébren tartja a reményt
az újrakezdesre, hogy visszatérve, minden
megváltozhat, mintha bármi is ettől függne,

mintha ettől bármi függne, bizonytalanságunk
a szárítókötélen remegne, ruházatunk,
amit azért nem vethetünk le minden este (de
nem is gondolunk mindjárt a szóra, hogy „örökre”)

és hiába tudjuk majdnem biztosan, a házak
bejárata kijárat is egyben, a szobába
szeretnénk már bejutni, a kályhától meg végre
vissza, hosszú folyosón és zárt ajtón át, s közben

(kilincs, kulcs és csengő nélkül) csak ott áll az ember

Mecseki Rita Eszter

TATJANA LEVELEIBŐL

Én írok levelet Magának.
Kell ennél több?
Nem mond ez eleget?
Ahogy felkelti bennem
a vágyat, ahogy *nem*
vet rám szemet, és
kezet sem persze, ki-
kényszeríti szenvedélyemet.
Jöjjön már, vágyom, hogy
lássam, ne tétovázzon,
testem *még* hibátlan,
szóként rejtem el mind-
azt, mit takarni aligha
érdemes.
Habozni, látja,
felesleges.
Ne kínozzon tovább,
és főleg, ne játssza
az ostobát, hát
nem látja?
Vágyom Magát.

Én írok levelet, Magának.
Kell ennél több?
Eleget mond ez,
bár lehet,
hogy ezt a levelet
Maga összetépi...

Mindegy.
Jogom van remélni.

Nótincs, 1999. július 18.

A TENGER FELŐL FUTOTTAK

A tenger felől futottak, meztelenül,
gyönyörű nimfák, vékonyak voltak,
hosszú, dús hajuk csípőjükig ért,
combjaik kecsesen zárták hívogató
ölüket. A tenger felől futottak, csak
ennyit lehetett látni, hogy futnak
a tenger felől, kecsesen, játékosan,
melleik, feszes és hegyesen ágaskodó
melleik szinte önálló táncot járva
ugráltak kihívóan, talpaik alatt
meg messzire porzott a tenger-
parti homok. Jöttek a tenger
felől, senki nem látta őket
korábban, ismeretlen tengeri
lények, suttogtak róluk sokat
faluszerte, beszéltek róluk ott,
a tengerparti, kicsinyke településen.
Meztelen futottak be a falu főterére,
egész a görög templom elé, talán
épp Aphroditét akarták dicsérni
gyönyörű testtel, vagy Erószt,
a szerelem istenét. Aznap este
boldogok voltak a falucska asszonyai,
a férfiak kívánták újból az asszonyi testet,
és sok-sok gyermek született aztán,
pontos időre. Nyár volt, hajnalodott,
mikor az első nimfák jöttek futva
a tenger felől.

Hajnal van most is. Éppen a nyár közepe.
Itt ülök egy tengeri sziklatetőn, figyelem
a partot, és várom, hogy feltűnjenek
a nimfák. Hogy futhassak velük én is,
ki a főtérre, a templom elé, s aztán
tovább, messze, messze a végtelenbe.

Nőtincs, 1999. augusztus 3.

Payer Imre

MOSZKVA TÉR, EZREDFORDULÓ, CSÚCSFORGALOM

Nyugdíjas férfi galambsereg közepén.
Válláról a táskája le-, nadrágjából az inge ki-
csúszóban. Enyhén elhízott. Arca nyüzött.
Most csak a galambokra figyel.
Áll a Moszkva téren. A poros aszfalton.
Etetli a madarakat.
Mintha üvegburokban állna.

Ne gondoldj Szent Ferenc-szerűre.
Csúcsforgalom van. Ezredforduló.
Ahogy mindahányan, eltűnik ő is.

FÜSTBE MENT TERV

Az egész úton. Valami felé. Haladván előre. Tervén vissza.
Miként szólítsuk? kérdezzük? és ki válaszol?

Füstbe ment terv (elszívott cigaretta, lehasznált utópia,
kispályás biznisz). Gomolyog, szinte bugyburékol.
Mint a megélenkült fekália,
amikor hemzsegnék benne a kukacok.

Pulzál, viharlámpa fénye – ködben, szmogban – –

Korompay H. János

ARANY LÁSZLÓ ZÁRÓJELEI*

Arany János levelezésének textológiájához

Ma, amikor a Csonka-toronyban lévő Arany-múzeum megalapításának századik évfordulóját ünnepeljük, meg kell emlékeznünk arról a kinyomtatott Arany-múzeumból is, amelynek létrehozása tíz évvel előzte meg a Szalontán magasodót. Arany László volt atyja kéziratának, ezen belül levelezésének kiválasztott örököse, első egybegyűjtője és megőrzője, kiválogatója és bemutatója, aki jól ismerte a közönség minden Arany-emlék iránt megnyilatkozó érdeklődése és a költő elzárkózó természete közötti feszültségeket s a magánélet mértéktelen vagy idő előtti publikussá válásának veszélyeit. Jórészt ez a szándék állt a levelek kéziratában sokasodó zárójelek mögött, amelyek a közérdekű közreadó és a személyeset elrejtő válogatás fő gesztusaként maradtak ránk. Amit a nevezetes kék ceruza akkor bezárt, az nemcsak néhány évtizedre, hanem sok esetben máig is titok maradt mindazok számára, akik nem juthattak el a kéziratárba.

Az ARANY JÁNOS LEVELEZÉSE IRÓ-BARÁTAIVAL című két testes kötet megjelenése 1888-ban és 1889-ben, tehát még a költő halála évtizedében, könyvkiadásunk történetének nagy eseményei közé tartozott. Csak most, Sáfrán Györgyi munkáját, a levelezés kritikai kiadását Új Imre kollégámmal folytatva láthatjuk, hogy Arany László mennyi gonddal dolgozott, mennyi nélkülözhetetlen utalással látta el a szövegeket, s ezek jelentős része máig egyetlen idézhető forrás maradt. Pontosabban: az 1851 végéig terjedő szakasz az ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI XV. kötetének megjelenéséig (1975-ig), az 1856 végéig tartó pedig a XVI. kötet publikálásáig (1982-ig) volt ilyen; azon túl viszont még jelenleg is folyik az 1857 és 1861 közötti leveleket tartalmazó XVII. kötet és az 1862 és 1865 közöttiekét közlétező XVIII. kötet sajtó alá rendezése, a sorozat utolsó, ötödik darabja előtt, amely az életpálya zárószakaszát fogja majd át.

A vizsgált levelezéskiadás tehát a benne közölt szövegek szempontjából felemás helyzetben van: az 1857-ig terjedő anyag már nem forrásértékű; ott már nem a szöveg információja, hanem annak textológiai dokumentumjellege az elsődleges, hiszen összevethető a kritikai kiadással. 1857 elejétől viszont megőrizte forrásjellegét, amely – a mai felfogáshoz és igényekhez mérten – már szinte használhatatlan. Ellentétben azokkal a vádakkal, amelyek Arany Lászlót történetietlen kritikával illették, meg kell jegyezni: ez nem az ő, hanem a későbbi könyvkiadás mulasztása. Ebben a helyzetben, amelyben még aktuális problémaként kell hogy foglalkozzunk a csakhamar egészen a textológiatörténet tárgyaként említhető kiadással, érdemes elemezni Arany László textológiai felfogását és a szöveghez való viszonyát, hiszen a kritikai kiadás alapszövegeinek tükrében lépten-nyomon leírható és jellemezhető.

Az ARANY JÁNOS LEVELEZÉSE IRÓ-BARÁTAIVAL már címe szerint is válogat, s a leveleknek mintegy legfontosabbjait közli: legfontosabbjait az irodalmi hagyomány fon-

* Elhangzott 1999. augusztus 28-án Nagyszalontán, a Csonka-toronyban lévő Arany János-múzeum centenáriuma alkalmából tartott, *Arany János és Arany László emlékezete* című konferencián.

tosságát és a baráti viszony jellegét tekintve. Fő szempontja személyektől függ, s ez tulajdonképpen megegyezett a sajtó alá rendező irodalomtörténet-értékelésével. A levelezőpartnerek közül a két kötet megjelenésekor nem élt már Csengery, Deák, Egressy Gábor, Eötvös József, Erdélyi János, Kazinczy Gábor, Madách, Mentovich, Pákh Albert, Petőfi, Szemere Miklós, Szemere Pál, Toldy, Tompa, élt viszont még Gyulai, Jókai, Lévy, Salamon Ferenc, Szász Károly, Szilágyi István, Szilágyi Sándor, Tomori Anasztáz. Arany László – mint arra Sáfrán Györgyi is utalt – bizonyosan tanácsot kért Lévytól a válogatás és a szövegközlés szempontjaira nézve, s nagyon valószínű, hogy ebben Gyulai is segédkezett.

Már itt szerepet kapott az a – látatlanul maradt – zárójel, amelynek működésére csak következtethetünk: nem szerepel a válogatásban – többek között – Brassai Sámuel, Császár Ferenc, Fáy András, Gondol Dániel, Nagy Ignác, a költőtanítvány Tisza Domokos, Vahot Imre, Vas Gereben, tehát nem szerepel valamennyi író. A kiválasztásban tehát elsődleges a baráti kapcsolat jellege. Szilágyi István, Petőfi, Tompa, Lévy, Gyulai, Szász Károly, Salamon Ferenc és Csengery mellett azonban olyanok is szerepelnek, mint Erdélyi János, Jókai vagy Toldy Ferenc, akikkel a személyes kapcsolat nem volt bensőségesnek mondható: az ő esetükben ezt minden bizonnyal irodalomtörténeti jelentőségük ellensúlyozta.

Emellett igen fontos volt a diszkréció. Ami viszont a kiadás időszakában lélektanilag teljesen érthető, az azóta eltelt több mint száz év alatt egyre kevésbé volt annak mondható. Köz- és magánérdekű részletek különválasztása már akkor sem lehetett tökéletesen megvalósítható: egy nagy költészet olvasója számára végképp nem határolható el a kettő. Kinek és minek a szempontjai érvényesülhettek tehát?

Mindenekelőtt az életrajzának egyes részleteit a közönség elől haláláig elrejtő Arany Jánosé. Rajta kívül a levelezőpartnereké, nemcsak a még élőké, hanem a már eltávozottaké is, és a részben már megszületett, de állandóan formálódó irodalmi kultuszé. Szerepet játszottak a különböző érzékenységek is: gondoljunk Szalontára, Nagykörszre, az Akadémiára. Fontos volt a múlt eszményítésének ösztönös és tudatos igénye, éppúgy, mint a levél stílusának lépten-nyomon érvényesülő normája. Végül ott állt a válogatás gyakorlati szükséglete; nem lehetett mindent közölni, már csak a kiadó érdekei miatt sem.

Arany László kiadása modernizálja a korabeli helyesírást, nem akarván hű tükre lenni az eredeti megformálásnak. Nem ítélnéjük ezt meg a mai textológia szempontjából, amely a lehetőségek határáig betűhív kíván lenni; tudjuk, hogy a szöveggondozás XIX. századi hagyományában a helyesírás külsőleges kérdésnek számított. Az ékezés módosítása, az egybe- és különírás megváltoztatása, a kettőzött ly-ok szimplifikálása stb. mellett az interpunkció is módosul, olykor – a textológusok tudják – életveszélyesen. Az egyik, Petőfinek szóló Arany-levéiben (1847. dec. 13.) a „*Ne félj csak, menjetek Pestre*” felszólítás „*Ne félj, csak menjek Pestre*” olvasattá alakul, némiképpen „*A királynőt megölni nem kell félnetek*” klasszikus esetére emlékeztetve s egyszersmind újabb félreolvasást is indukálva.

A legkorábbi, Szilágyi Istvánnal folytatott levelezésben feltűnik egy – Bisztray Gyula szerint Gyulai Páltól sugallt – kísérlet, amely a századvégen már archaikus igeidők és szintaktikai formák átírásával és a szövegbe való meglehetősen szabad beavatkozási gyakorlattal jár. Néhány példa egy 1845-ből való Arany-levélből: „*Megbocsátand*” – „*Megbocsát*”, „*tartóztata vissza*” – „*tartóztatott vissza*”, „*nem fogtam elmúlatni az én s a köröttemiek sorsáróli tudósítást*” – „*nem mulasztom el az én s a köröttem levők sorsáról tudósítani*”,

„minden angol írókat” – „minden angol író” (Szilágyi Istvánnak, 1845. aug. 1.). Ugyanott a „*Nem írvágyból*” „*Nem dicsvágyból*”-ként jelenik meg, s a Lemouton Milike Shakespearé-fordítására vonatkozó „*ugy lehet meg kritizálnám, hogy a pendely sem maradna rajta*” részből zárójelbe kerül a pendelyhasonlat. Másutt: „*Mosolyg*” – „*Mosolyog*”, „*közmondatra*” – „*közmondásra*” (Szilágyinak, 1847. jan. 9.), „*ne szakaszsa félbe a köztünk kedves viszonyt*” – „*ne szakaszsa félbe köztünk a kedves viszonyt*” (Szilágyinak, 1847. jan. 31.). Kimarad pl. Szilágyi István megjegyzése a TOLDI-ról: „*Látom: a józan izlés, megvan még, s a Petőfi durvaságai, meztelenségei, kit egyébiránt én igen szeretek, mert jó fiú, – nem rontották el egészen*” (1847. márc. 12.); nem olvasható Arany János Frankenburggról kialakult véleménye: „*Ennek az embernek pikje van én rám.*” (1847. ápr. 2.)

A szabadabb átírások azonban hamarosan megszüntnek a levelezéskiadás első kötetében: ennek a nyelvi modernizálásnak az időrendben másodikként szereplő Petőfi levelei vetnek véget, amelyek sokkal közelebb állnak az élőbeszédhez. Van példa arra, hogy Petőfi a félmúltat már a nyelvi humor eszközeként használja: „*Leveledet kapám (és ásóm!)*” (1847. szept. 17.) Azonban éppen Petőfi stílusa volt egy újabb gond okozója (amely azonban korántsem csak az ő esetében vehető észre). Bár a kötet bevezetésében azt írja Arany László, hogy „*Csak a Petőfivel váltott leveleket láttam jónak kihagyások nélkül közölni*” (V.), több elszólás nem tűrt számára – és a már kultikus magasságokba emelt Petőfi-szoborra feltekintő közönség számára sem – nyomdafestéket. Nem a leghíresebb példákat idézem, amelyek egyszersmind a kor levelezéstankegyveinek illendőség-előírása elleni tiltakozások is lehettek. A „*tiszteletes tudós Tompa Mihály uram csak ugyan lutheránus, olyan lutheránus, mint a Jézus Krisztus*” mondatból kimarad a Jézus Krisztusra vonatkozó rész, zárójelbe kerül a „*Csak látom én, hogy szar a világ, tők a tromf*”, s a „*Kutya seggibe való fráter, a ki csak haszonért áll a szent zászlóhoz*” helyett „*K... frater*”-t találunk ugyanabban a levélben (1847. aug. 17.). Nem olvasható Jókai neve előtt a „*szamárr*” (1847. szept. 7.), másutt „*a fene rájja ki*”, az „*isten szent háromság ugyse nem*” marad el (1848. jan. 29.) és így tovább.

Mi következik abból, hogy Arany László törli egyrészt a nyelvi vaskosságokat, másrészt a hitbéli tiszteletlenségnek számító kifejezéseket, s azokat is, amelyek az irodalmi életben megmutatkozó visszasságokra és ellentétekre vonatkoznak? A levelek eszményítése nemcsak annak jegyében történhetett, hogy nem minden tartozik a nyilvánosságra, hanem annak tudatában is, hogy a múlt már eszményített nagyjai értékelésében zavar támadhatna a zárójelek cenzúrája nélkül. Ezeket az olvasók akkor nem vették, nem is vehették észre; viszont már ezek alapján és segítségével képzelték el és ítélték meg a levélírók személyiségét. A levélírás poétikája mellett meg lehetne írni a levéljavítás és a levélközlés poétikáját is.

Arany László legpontosabb levélközlései – mindebből következően – azokban az esetekben valósultak meg, amelyekre a félhivatalos stílus jellemző: ilyenkor nem volt szükség semmilyen stilizáló kihagyásra. Ilyen pl. a Toldy Ferencsel történő levelezés 1847-ben vagy az ötvenes években. Toldy különben is külön fejezetet érdemel. Az *Uj Magyar Muzeum*-beli, Aranyra és Lévyra vonatkozó bírálatára reagálva Lévy „*parókás*”-nak nevezte őt 1852-ben, s ezzel egészíti ki az Arany László által zárójelbe tett jelzót: „*Dejszen megveszne ugy az egész irodalom, ha ő kigyelmétől tanulnánk nyelvet, aethetikát, költészetet, melegséget stb.*” (1852. okt. 13.) Ez a mondat is süllyesztőbe került, éppúgy, mint Arany válaszában a *Hölgyfutár* szerkesztőjét illető véleménye: „*De Nagy Ignácznak azon pimaszságát, hogy a Toldi magas bírálatát kárörömmel utána nyomtatja, én legalább nem felejttem. Szakitottam volt vele, minden zaj nélkül, mert silány szerkesztő: most meg-*

váltam tőle végkép, mert alávaló ember.” 1860 nyarán, amikor Csengery Antal a Kisfaludy Társaságot készült átszervezni, ezt írta Arany: „Az én szándokom Toldyt másod-elnökké léptetni elő, hogy a fizetési igazgatói állomást megszerezzük számodra. S aztán más alapon – nagyobb hatáskörrel – rendezzük majd a társaságot is.” (1860. júl. 16.) Ezeket a sorokat zárójel iktatta ki, éppúgy, mint a terv megvalósulásáról szóló tudósítást: „Toldyt eltettük az útból, nagyobb címmel, de semmi hatáskörrel. Téged pedig egyértelműen megválasztánk Igazgatónak.” (1860. aug. 1.) E híradásnak csak az Aranyra vonatkozó része jutott el, egészen máig, az olvasóközönséghez. Ilyen, irodalomtörténetileg fontos, de a levelezés kiadásakor kényes részlet került zárójelbe Kazinczy Gábor 1863 júniusából való levelében, ahol Gyulai és Salamon Ferenc Koszorú-beli cikkeinek bírálata mellett az a kérdés hangzik el, hogy „miért adtak Vörösmarty kiadásánál elsőséget egy Gyulaynak Toldy fölött, [...] ki Vnak leghívebb, legcselekvőbb barátja volt, a ki munkáit, V. akarataból, négy ízben adta ki”.

Mindezek a száztiz évvel ezelőtt problematikusnak talált részletek kétségtelen forrásként szolgálnak arra nézve, hogy Arany szűkebb baráti köre és Toldy között korántsem volt felhőtlen a kapcsolat, s arra, hogy az irodalmi élet sem volt annyira eszményi, mint azt az első levelezéskiadás mutatja.

Van példa arra, hogy Arany László felülbírálta első olvasásra szükségesnek talált zárójeleit, és közölte az először kihagyásra ítélt mondatot atyja levelében: ilyen az az 1850 őszen tett kemény megállapítás, amely szerint „Iszonyú sok lerúdálni való állat kezd rágni a bogácskórót Parnassus körül”. (Szilágyi Sándornak, 1850. okt. 21.) A sajtó alá rendező azonban mindvégig figyelt a személyes érzékenységre, s ez is vezette abban, hogy Arany és Tompa levelezéséről készített listáján „nem adható” áll ott, ahol 1853-ban a nagykőrösi kollégák magánélete kerül előtérbe (1853. dec. 4.), „nem közölhető” szerepel ott, ahol Arany 1857-ben Szász Károly verseskötetéről mond véleményt: „Nem egyes helyeken, – egészben van a hiba. Az ő lyrája nagyon ellapúl, elnyúl, – s ha egyik másik verse, magában, kedves is, a gyűjtemény összevéve egyhangú: ugyan azon hang, szín, írás, képek stb. mindig és mindenütt. Valóban fárasztó egy olvasmány.” (1857. dec. 29.) „Nem adható” – írta Arany László arról a részletről, amely, saját szavai szerint, „Tompa és Szász Kazinczy-ódájáról, hatásáról” szól 1859-ben (1859. nov. 2.), s az összes levelet „adható”, „nagy része adható”, „adható végig”, „semmi közlendő”, „közölhető”, „közlendő”, „nem közlendő” kategóriákra osztotta fel.

Arany László saját családjáról igyekezett mindent zárójelbe tenni, és önmagáról szinte semmit sem publikált. E szempontból kivételnek tekinthető atyja Tompa kérésére adott válaszában közlése, amelyben barátja „pongyolán”, „sok helyütt tán vastagon is” írt leveleinek visszakérését mérlegeli (1866. okt. 16.). Arany fiára hivatkozik: „Isten megtartja tán az én jó fiamat, ki sokkal komolyabb és szolidabb ember, hogysesm ily örökséget ne tudna megbecsülni értéke szerint.” (1866. nov. 14.) Kimaradt viszont a következő, Tompának szóló vallomás: „E fiában annál nagyobb örömem telik, mert én tudom, hogy magától annyi, a mennyi. Tőlem conversatióban hallhatott egyet és mást, talán nevem is buzdította: de azon kívül vajmi keveset tettem, hogy azzá legyen a mi. Ezt sokan nem hiszik, sokan plane azt gondolják, hogy kéz alatt én tuszkolom előre: pedig engem a fejlődése talán jobban meglepett, mint mást.” (1867. máj. 30.) Arany tömören, apai és literátori büszkeséggel foglalta itt össze fiához való kapcsolatát; a kék zárójel pedig a nagy, azt hiszem, mindennél fontosabb belső kötőjel hálás megerősítése lehetett a „kegyeletes fiú” részéről.

Zságot András

AZ ÖNGYILKOSSÁGRÓL

Az én életem nagyon kiegyensúlyozott. Úgy alakítottam, hogy semmi baj ne érjen, és teljesen független legyek környezetem hatásaitól. Nem kell szenvedni, gondolkodni, csak örülni.

Nem volt ez mindig így. Régen sokat nélkülöztem, nyomorogtam, napokat nem ettem, és nem beszéltem senkivel. Ekkor azt találtam ki, hogy kihirdetem az emberek között, hogy öngyilkos leszek, ha nem kapok havonta harmincezer forintot. Gyűjtsék össze valahogy. Én nem nyűglődök tovább, gondoltam, nem dolgozok semmit, viszont, ha minden hónap elején nem kapom meg az esedékes harmincezer forintot, sajnálom, öngyilkos leszek.

Ahogy kihirdettem a fentieket, kezdett csörgedezni a pénz. Az apám és az anyám adtak először. Aztán a Bea. Aztán a Lajosék és a Katóék. A Palkovicsnak is mondtam, hogy öngyilkos leszek, ha nincs pénz, ő ugyan nem adott, de ígérte, hogy a jövő hónaptól folyamatosan ad. A Huszti is adott, kevesebbet, mint amennyit én adtam volna neki, de adott. Adott a Kati, az Adrienn, a Dóra és a Judit.

Tulajdonképpen össze is jött a pénz, azért még egyszer kihirdettem, az előbbinél tágabb körben, az öngyilkosságot, hátha kapok még valamit.

Sokan küldtek. Napról napra többen. Először csak Magyarországról, nagy gyáruk, mindenholnan. Jött ruha, cipő, vadidegenek küldtek Japánból mindenfélét.

Kis csomagocskák jöttek, volt, aki póréhagymát küldött az Antillákról, volt már nagyven kabátom, és várható volt még félezer. Kis házam volt az Egyesült Államokban és Thaiföldön, paradicsomot Olaszországból küldtek. Az angol királynő is elküldte minden vagyonát. Közületi szállítások is érkeztek. Az étterem ingyenjegyet biztosított minden kedden és pénteken. Sok pénzem volt.

És ígértek, ígértek. Úgy nézett ki, hogy néhány hónap múlva minden az enyém lesz. Kaptam földet, búzát, kenyérpíritót, lángossütőt, kávé, bögréket. Egy hongkongi tollpárnákat küldött. Tapétaragasztót és a világirodalom klasszikusait személyesen hozta el egy kopasz úr.

Világ körüli utakat szerveztem, beszédeket tartottam az öngyilkosságomról, és máris mindent megtehettem. Államférfiak fogadtak, és kitüntetések adtak. És kérték, hogy a jövőben is látogassam meg őket.

A bútorbolt húsz szobagarnitúrát adott, és félve kérdezték, hogy, ugye, most már nem leszek öngyilkos. Én erre kitérő választ adtam.

Végre a vasipar is meglódult. Jöttek a szegek, alátétek, tömítők, csaptelepek, aljzatok, kábelek. A híradástechnika hozta a tévéit, rádióit, magnóit.

Megkaptam egész Közép-Európát, máshogy nem tudtam volna hol tárolni a cuccaimat. Egy rakás sertésláb így is megromlott már.

Egy öregasszony virágkarókat hozott, de valami borzasztó sokat, azért eltettem, hát-ha jó lesz még valamire.

És nőtt-nőtt a vagyonom, állandó szállítások érkeztek, teljesen kifárasztották az idegeimet.

A munkások rosszul dolgoztak, volt nap, amikor négyszáz karton lámpabura törött el, mert hiába mondtam, hogy ne oda tegyék őket, mert reggel arra szokták sétáltatni az oroszlánokat, és biztos, hogy neki fognak menni, aztán összetörik, mégis odarakták, persze hogy össze is törött minden.

Magamhoz kéretem a munkásokat, és kijelentettem, hogy tovább én nem tűröm ezt a trehány munkát, ha a jövőben bármiféle lazaságot meglátok, mondtam, rögtön öngyilkos leszek.

Aztán dolgoztak tisztességgel, de hiába, egyszerűen nem bírtak hova pakolni, illetve nem is a pakolás volt nagy probléma, mert aránylag szépen sorba leraktak mindent, inkább az okozott nehézséget, ha kértem valamit. Egyszer, például, zoknit kértem, és órákat kellett várnom, és nem hozták, és, szégyenszemre, a végén a szomszéd adott kölcsön.

Fejetlenség és káosz volt mindenhol, már mozdulni se bírtam.

Megkértem hát, hadd legyen az egész világ az enyém, minden maradhatna ott, ahol van, nem kellene szállítani, amit éppen nekem adnak, arra egyszerűen ráírnák, hogy az az enyém, és minden meg lenne oldva.

Szerencsére megkaptam az egész világot.

Telt-múlt az idő, és megszoktam az új életet.

De aztán jöttek a nehézségek is. Minden erőmet lekötötte, hogy hibátlanul manipuláljam a tömeget.

A világ egyre szegényebb lett. Az emberek rongyokban jártak, hogy ne legyek öngyilkos.

Nem dolgozott már senki, néhány ember lődörgött az utcán, aztán ők is behúzódtak a házakba.

Nem ettek, az öregek és a gyerekek éhen haltak.

Szörnyű volt a világ, még egy háború se csinált volna ilyet. A kilátástalanság nő-tön-nőtt, nem tudtak mihez fogni, nem tudtak semmit kitalálni.

Aludtak nagyokat, mert addig se kellett a nyomorukra gondolni.

Ezt már nem lehetett tovább bírni.

Aztán az egyik nap kaptam egy levelet, hogy fizessek, vagy öngyilkos lesz az illető. És ezrével jöttek az ilyen levelek, és én kénytelen voltam teljesíteni a követeléseket. A vagyonom apadt.

Ahogy az előbb mindenki fizetett, most úgy akart mindenki öngyilkos lenni.

Sorba jöttek az emberek, csupa felszabadult arc mondta, hogy öngyilkos akar lenni. És rámutatott, hogy ezt meg ezt kéri, és még ezt is kéri, ezt ugyan nem tudja már elvinni, de majd küldjem el neki.

Az első öt nap volt a legrosszabb, akkor még csak tőlem tudtak kérni, aztán, később, már egymást molesztálták.

Bárki könnyen szerezhetett házat, nyaralót, és bárki könnyen el is veszthette.

A család reggel elment, hogy kapjon valami harapnivalót, könnyen kaptak, de hazafelé menet bárki el kérhette tőlük, órákba tellett, amíg végre meg tudtak reggelizni.

Aztán sötét éjszaka próbáltak portyázni, de az éjszaka is egyre veszélyesebbé vált.

Az emberek elrepszelték az ajtójukat, kihúzták a telefonjukat, de hiába, hat-nyolc fős galerik járták a városokat, és mindent bezsebeltek. Berobbantották az ajtót, berohantak a szobába, öngyilkosok leszünk, üvöltötték, és már vittek is mindent.

Rettegett mindenki mindenkitől.

Az apa a fiától rohant el, és föld alatti folyosókon jártak, mint az állatok.

Senki nem beszélt senkivel, nem érezték magukat biztonságban.

Többen öngyilkosságot követtek el, mert nem bírták már a megterhelést, és össze-
roppantak.

Csöndben üldögéltek otthon, minden kis zajra fölriadtak, aludni se mertek, nehogy
álmukban lépje meg őket valaki, és megfenyegeesse őket.

Az emberek rimázkodtak, hogy legyen vége ennek az irtózatnak, zokogva könyö-
rögtek, hogy jöjjön valaki, akár csak egyetlen ember, aki nem akar öngyilkos lenni.
Könnyes szemmel nézték az utakat, úgy várták az embert, aki nem akar öngyilkos
lenni.

És végre megjött az az ember.

Egy füledt, őszi napon feltűnt a hegyen, és lassan leereszkedett a városba. Az em-
berek nagyon örültek neki, mert tudták, hogy néhány pillanat múlva megszólal, hogy
ő nem akar öngyilkos lenni, és akkor tőle már nem kell félni, hozzá akkor már oda
lehet menni.

Ez az ember nagy karimájú kalapot viselt és fekete csizmát. Ez az ember mindig
mosolygott, és nagyon szimpatikus volt.

Én voltam ez az ember.

És magam köré gyűjtöttem a város lakóit, akik már tudták, hogy nem akarok ön-
gyilkos lenni.

Felálltam egy dobogóra, egy picit vártam, hogy elüljön a zaj, aztán beszéltem, és
megerősítettem, hogy nem akarok öngyilkos lenni, mert azt szeretném, hogy az em-
berek biztonságban legyenek, ha velem vannak.

És csak annyit kértem, hogy fizessenek havonta harmincezer forintot.

Pósfai György

ALIG HIHETŐ TÖRTÉNETEK

Réges-rég, amikor még feleannyi idő alatt kétszer olyan okos voltam, volt egy különös
találkozásom – kezdte Cipó, és mi kényelmesen hátradőlünk, mert tudtuk, hogy mese
következik.

Szóval ez abban az időben történt, amikor még biborszínű volt az ég, forró vizek bu-
gyogtak mindenfelé, a szolfatárak mérges gőzöket lövelltek, és a dinoszauruszcsontok
szabadon heverték szanaszét a kopár síkon. Nem voltak még mélyzöld, párás folyó-
völgyek, dús erdők, virágos mezők, hófödte magas hegyek hús tengerszemekkel, csak
a forró szél söpört a vörössárga pusztákon. Nem is nagyon tudtunk mit csinálni. Egy-
szer aztán valaki kitalálta, hogy gyűjtsük össze a nagy, üreges csontokat. Nagyság szer-
rint kupacokba hordtuk őket, majd lyukat fúrtunk a végükbe, és az alkalmas darabo-
kat póznák közé feszített kötélre fűztük. Ott lengedeztek az irdatlan csontok, és ha az
ember fejével nekik rohant, kongó hangot hallattak. Egy kis ügyeskedéssel sorba igaz-

gattuk őket, és kaptunk egy hosszú, a basszusnál szinte a pusztába vesző, mintegy öt és fél oktávos hangsort. Csak valahogy az egyvonalas ti-re meg fá-ra nem sikerült megfelelő csontot találnunk; megkövesedett dinoszaurusz-záptojást akasztottunk ide, de ezek túl kemények voltak, nem is szerettünk olyan darabokat játszani, amelyekben szerepeltek – tapogatta meg Cipó homlokán a dudort. Így született a pentaton – vettem közbe okoskodón. Úgy van – nézett rám Cipó, és folytatta:

Hej, daliás idők! Akkor még igazán versenymű volt a versenymű! Komoly állóképesség kellett egy-egy mű lejátszásához, különösen a romantikusokhoz. Hány és hány kilométert szaladgáltunk! Mérték az időt, és a helyes fejbillentés is számított.

Egyszer aztán, amikor éppen magamban gyakorolgattam, észrevettem, hogy a frissítés asztalnál ott áll JSB, és érdeklődve figyel. Igyekeztem kitenni magamért, és a legjobb formámat hoztam, mindent beleadtam. A zárlat fortissimója kicsit megszedített, de aztán összeszedtem magam, és az asztalhoz léptem egy kis energiatartalért. Hogy tetszett? – érdeklődtem. Igazán nagyszerű – udvariaskodott nem túl meggyőzően. Használhatom a garázsban a szerszámokat? – kérdezte. Hogyne! – intettem, s ő eltűnt az ajtó mögött. Délután nem is tudtam rendesen gyakorolni, folyton a bentről kiszűrődő fűrészfűrészelés, reszelés, kalapálás foglalkoztatott. Aztán abbamaradt a kopácsolás, kitárult a garázkapu, és JSB kitölt egy – kerekeken gördülő zongorát! Szikrázott a délutáni nap a fényes fekete politúr on, az aranybetűkön, az elefántcsont billentyűkön... Megbűvölten léptem közelebb, óvatosan felemeltem a fedelet, és elém tárultak a vastag és vékony húrok alkotta csodálatos vonalak és síkok, a feszítő csavarok erdeje, a posztóval bevont finom kalapácsok... JSB még belenyúlt egy speciális kulccsal, a billentyűket ütögetve itt-ott húzott egyet a csavarokon, aztán szerényen, kissé meghajolva két kezét a hangszer felé nyújtotta: íme, a jól hangolt zongora!

Képzelteríték, micsoda könnyebbség volt ezen játszani! Egy helyben, kényelmes zongoraszéken ülve, a derekat kissé előredöntve ejtegettük a homlokunkat a billentyűkre. Később aztán, mivel a billentyűk túl keskenyek voltak, az ujjunkkal kezdtünk el játszani... A zongora ma is megvan, ott áll a sarokban, még hangolni sem kellett – fejezte be Cipó a történetet.

Márta felállt, odalépett a zongorához, finoman végighúzta kézfejét a billentyűkön. JSB-vel egyszer én is találkoztam – szólt elgondolkozva. Kitekintett az ablakon, majd kezével olyasféle mozdulatokat téve, mint mikor a festő egy új vászonra széles ecsetvonásokkal festeni kezd, mesélni kezdett:

Menjünk el 1991 októberében Chartres-ba! Párizs felől, északról érkezünk, gesztenyeerdőn vágunk át. Reggeli harmattól lucskos páfrányok, alattuk csiga rágta, töttyedt vargányák, az éjjel megfagytak, a tojásos gomba kicsit nyálkás lesz, de jóízű. Szűrős burokból kicsusszanó gesztenyék a talpunk alatt, barnájuk élénk és hibátlan. Kilépünk a mezőre: talajközeli ködbe vesző tarlók, üldögélő bamba nyúl az átszűrődő gyöngye napsugárban, elmúlt az átrétegett éjszaka, most nyugalom, odébb szedegető fácán, a közelben felburranó fogolypár. Ott messze a köd fölé emelkedő óriás csiga felemás szarvakkal: a katedrális. A város nem látszik, a domb alatt ködbe merül. Leereszkedünk, forgalom alig van, csöndesen folydogál a kis folyó, a mosóházban asszonyok sulykolhatnak a ruhát, vidám kiáltásukat elnyelhetné a köd, de ma már nem mosnak, a gyaloghidak is üresek, barna falevél pörög, vízre hullik, gyorsulva úszik a malom felé. Átkelünk, lépcsőkön fel a dombra, keskeny utcák, ódon házak,

szürkéek a ködben – egyszerre előttünk a templom oldala, támfalak, néma kőcsipkék, mozdulatlan vízköpő szörnyek. Kerüljük a homlokzat elé: váratlan kép, hirtelen megállunk. Fekete, csöndes emberek állnak sűrű csoportokban, leégett erdőben kormos szálfák, nem beszélnek, várnak, karikás szemmel a földet nézik. Egyik oldalon idősebb férfiak, nők, sötéten fénylő autók, másik oldalon ezüstszőgekkel kivert, fekete bőrruhás fiatalok, tarka hajjal, csillogó Hondák, Harley. Egy pár összeborul, egy fiú motorjára hajolva csöndesen zokog.

Nem értjük, lépünk tovább, alig két sarokra kis tér, szombat reggeli piac. A sátrak már állnak, most kerül ki a friss pékáru, a pikáns pástétomok. Illatok a hűvös reggelen: pörkölt gesztenye, sült kolbász. „Nem kell fizetnie, ma az első vásárlóm!” Még nem kezdődött el a nyüzsgés, alig néhány hang, a pult rekeszeiben görbült halak, tetszhalott rákok, és ott lóg a sátor rúdjáról a megtört szemű nyúl, borzas bundájában nyirkos, hajnali köd, mellette dermedt fácán, fogoly párosával... Vissza a templomhoz, ugyanúgy némán váraкоznak a fekete alakok, a fiú motorjára dőlve zokog, a pár összeborul, a köd fölfelé száll, a nap elő-előtör, most kitarul a nagy tölgyfa kapu, hatan hozzák a koporsót, mögöttük beesett arcú, de lendületes rokonok kettős sora, mellettük orgonaszó szökik ki, *Jesu, meine Freude*, léptek kopognak a kövön, a tömeg kettéválik a menet előtt, a fiú abbahagyja a zokogást. A koporsóval eltűnnek egy átjáróban, a dermedtség felenged, kocsiajtók csapódnak, felrobajlanak a motorok, kiürül a tér. Az oldalajtón besurranunk a templomba, egyedül vagyunk. Magasba vesző oszlopok, sok száz éves homály, fenséges üresség. Kopott kövezet, elkoptatták egykor eleven főpapok, barátok, zarándokok, polgárok, katonák, a pórnép. Nyomukban most elmosódó fénypázmák, kék karikák, átsejlik az üvegen, fölragyog, aztán elhomályosul – a nap és a köd játéka. Fent a magasban odaragasztott, óriás fecskefészek: sípok karéja. Szól a *Jesu, meine Freude*, halkán, hangok torlódnak a hajóban, oszlopok-terek gomolyogtatják – és a manuálnál JSB ül. Játszik magának és az egykor eleveneknek, szemében kék árnyak, kezén átfut a nap játéka; fel sem néz, de látja az októberi tarlókról emelkedő párát, a messziről csigaszerű katedrális, az eleven és megtört szemű nyulakat, dermedt fácánokat, érzi a gesztenyeerdők gombaszagát, a folyón a mosóházakba szüremelő köd nyirkosságát, hallja a léptek kopogását, a piacok kiáltozását, a fiú zokogását, a felrobajló motorokat, a templomkapu dördülését. Parányi pont, ott állunk a vándorló kék fénypázmák között, zsonganak a hangok a magasban, és – megdermedt forgószél – körbevesz az oszlopok közé zárt, elakadt idő.

Hallgattunk egy kicsit, aztán néhány köhintés után szólásra emelkedtem, hogy pontot tegyek erre az ügyre:

Van egy ismerősöm, aki folyton elméleteket gyárt. A múltkor félrehívott, hogy bizalmasan közöljön valamit. Rájöttem, ki volt JSB – mondta csillogó szemmel. Persze tudjuk jól, milyen nagy mester volt, nem írt rossz művet, nála a szólószónáta a szellem győzelme a matéria fölött stb. stb., ez mind rendben van, benne van a pakliban. Hanem valami szemet szúrt nekem. Nem tudom, észrevetted-e, de JSB be tudta fejezni a műveit, a legkisebb darabtól a legnagyobb műig mindegyiknek vége van. Várjál, nem úgy értem! Mások is befejezték a műveiket – fizikailag. De nincs egyiknek sem komplett, lezárt vége, ami után nincs tovább. Elkezdnek valamit, felidéznek ezt-azt, reakciókat keltenek bennünk, de a végén nem tudják az összes szálát elvarrni. Kérdezni tudnak, de minden igényt kielégítő választ nem adnak. Minden befejezés valami

kétségbeesett kísérlet – gondolj csak a romantikusokra, hány záróakkordot pufogatnak egymás után, hogy elhithessék, valamit megválaszoltak, befejeztek. Vagy ott van szegény BB, mindig belegyorsít a végén, essünk túl rajta hamar, lépünk ki az ablakon, hátha lesz valami... Erre itt van ez a JSB. Hallgasd meg akármelyik darabját! Elindul valamerre, kifejt valamit, eljátszadozik közben kicsit, aztán befejezi. Punktum, semmi fakszni, nincs tovább. Nincs utána üresség, kielégítetlenség, csak egyvalami marad bennünk: az alázat, parányiak vagyunk, nem érünk fel hozzá. És itt van a kutya elásva! Mit gondolsz, miért nem tudunk egy művet befejezni? Mert semmit se tudunk lezárni, amibe csak fogunk, mind félkész marad, soha nem vagyunk tökéletesen elégedettek, egész életünk csak egy előkészület. Rabjai vagyunk a véletlennek, a kiszámíthatatlannak, az ismeretlennek. Csak az tud valamit befejezni, aki mindent ismer. Hát igen, innen egyenes a következtetés: JSB maga az Úr. Nincsen ebben semmi káromlás! Ami elintéznivalója volt, azt megcsinálta JK, pontosan, tárgyyszerűen. Az üzlet az üzlet. De, könyörgök, ha egyszer az Ő képére teremtettünk, hol marad a nekünk olyan fontos játék, a szórakozás? Van bennünk valami, ami neki nincs? Nem, megcsinálta a nagy művet, aztán később lopva lejött kicsit szórakozni. A hangokkal, JSB képében. Persze jól álcázta magát, evett-ivott, veszekedett, élte az emberéletet, de a műveiben elárulta magát. Na, mit szólsz?

Hümmögtem egy sort, és nem állítom, hogy következő vasárnap templomba menet éppen ezen a teórián töprengtem volna. Január vége volt, csúnya, szürke nap. Az utca koszos, a szél szűrös port vág az arcba, hideg van, fázunk. A dómban nyugalom, a világ kint reked. A pap éneklő hangon beszél valamiről, de nem ezért jöttünk ide, hanem az ásitó, homályos tér meg az orgona miatt. A kántor, különösen, ha ünnep van, a befejező ének után beledől a regiszterekbe, és – több-kevesebb sikerrel – elmerül a hangokban, játszik a kiüresedő templomnak. Ma nemzeti gyásznapi van, felborult egy busz kiránduló diákokkal, tizenhét meghaltak. Szól az orgona, a kántor negyedek ünnepélyesen meglássúdnak, ami komoly, most még komolyabb. Aztán véget ér az utolsó ének, pillanatnyi csönd, és a kántor belevág. Kicsit bizonytalan, ujjai megbicsaklanak, aggódunk is, de szól a gyászdallam, és egyszerre felfigyelünk: honnan ez a méltóságteljes fájdalom? Egyszerre szól belülről és kívülről – hát persze: ez JSB! Aztán mintha elfelejtené, miért játszik, variálni kezd, felelget, kavarogtat, önfeledten játszik a szanaszét futó hangokkal – és ha eddig aggódtunk is, most megnyugodhatunk: fent a kóruson ott áll JSB a kántor háta mögött, befelé mosolyog, most már ő irányít, az ujjak, billentyűk maguktól mozognak, nem lehet semmi baj. Most a kavargó, játékos szólamokból újra összeáll a kezdeti rend, újra megszólal a gyász, de most már ünnepi menet lesz belőle, felemelő, megtisztító, mossa-mossa a sok nyomorúságos szürkeséget, kiegyenesedünk, minden síp szól, beleremegnek a falak, és ahogy az utolsó akkordra kilépünk a templomkapun, látjuk, hogy megváltozott a világ: a szél elállt, minden kihéredett, hatalmas pelyhekben hull a friss hó. Az utca túloldalán ott áll barátom, szemébe húzott sapkájára, vállára ráakódik a hó, és ő kipirosodott arccal, boldogan vigyorog felénk, és közben mutatóujját sokatmondóan az ég felé emeli.

Antonio Tabucchi

ÁLMOK ÁLMAI

Lukácsi Margit fordítása

Daidalosz, az építész és repülő álma

Egy sok ezer évvel ezelőtti éjszakán, pontosan ki nem számítható időben Daidalosz, az építész és repülő álmodott.

Azt álmodta, hogy egy hatalmas palota mélyén egy folyosón megy. A folyosó újabb folyosóba torkollott, s Daidalosz fáradtan és zavarodottan, a falak mentén tapogatózva haladt előre. Amikor a folyosó végére ért, kis nyolcszögletű terembe jutott, amelyből másik nyolc folyosó nyílt. Daidalosz nehezen lélegzett, friss levegőre vágyott. Elindult az egyik folyosón, ám ez falban végződött. Elindult egy másikon, de annak is fal volt a végén. Daidalosz hétszer próbálkozott, mígnem a nyolcadik alkalommal egy nagyon hosszú folyosón indult el, amely egy sor kanyar és kiszögellés után ismét folyosóba torkollott. Ekkor Daidalosz leült egy márvány lépcsőfokra, és gondolkozni kezdett. A folyosó falain fáklyák égtek, fényük madarakat és virágokat ábrázoló égszínkéek fal-festményeket világított meg.

Csak én tudhatom, hogyan lehet kijutni innen, szólta magában Daidalosz, de nem emlékszem. Levetette a saruját, s mezitláb indult el a zöld márványpadlón. Hogy vigasztalja magát, régi altatódalt kezdett dúdolni, amelyet valamelyik öreg szolgától tanult, aki gyermekkorában a bölcsőben ringatta. A hosszú folyosó boltívei tízszeresen visszhangozták a hangját.

Csak én tudhatom, hogyan lehet kijutni innen, szólta magában Daidalosz, de nem emlékszem.

Ebben a pillanatban tágas, kör alakú terembe jutott, melynek falait valószínűtlen tájakat ábrázoló festmények díszítették. Erre a teremre emlékezett, de arra nem, hogy miért is emlékszik rá. Drága szövetekkel bevont székek voltak a teremben, a közepén széles ágy. Az ágy szélén karcsú, könnyed tartású és szemmel láthatóan fiatal férfi ült. Ám a férfinak bikafeje volt. Arcát kezébe temette, és zokogott. Daidalosz odament hozzá, és a vállára tette a kezét. A férfi fölemelte a fejét, s állatszemeivel ránézett. Azért sírok, mert szerelmes vagyok a holdba, mondta, csak egyetlenegyszer láttam, gyermekkoromban, egy ablakból, de nem mehetek el hozzá, mert be vagyok zárva ebbe a palotába. Azzal is meglegednék, ha elnyúlhatnék éjjel a réten, és megfürödhhetnék a sugaraiban, de be vagyok zárva ebbe a palotába, gyermekkorom óta be vagyok zárva ebbe a palotába. És újra sírni kezdett.

Ekkor Daidalosznak elszorult, majd nagyot dobbant a szive. Én segítek neked kijutni innen, mondta.

Az emberállat újra fölemelte a fejét, és ránézett borjúszemével. Ebben a szobában két ajtó van, mondta, és mindkettőt egy-egy ajtónálló őrzi. Az egyik ajtó a szabadulásba vezet, a másik ajtó a halálba. Csak az egyik ajtónálló mond igazat, a másik hazudik. De én nem tudom, melyik az az ajtónálló, amelyik igazat mond, és melyik az az ajtónálló, amelyik hazudik, sem azt, hogy melyik a szabadulás ajtaja, és melyik a halálé.

Kövess, szólt Daidalosz, gyere utánam.

Odament az egyik ajtónállóhoz, és megkérdezte tőle: melyik az az ajtó, amelyik a társad szerint a szabadulásba vezet? Majd elindult az ellenkező ajtó felé. Ugyanis ha a hazug ajtónállótól kér útbaigazítást, az, megmásítván társa igaz útmutatását, a pusztulásba vezető ajtóra mutatott volna; ha pedig az igazmondó ajtónállót kérdezi, az, társa hamis útmutatását hűen tolmácsolva, a halál ajtajára mutat.

Kiléptek az ajtón, és ismét egy hosszú folyosóra értek. A folyosó fölfelé haladt, és egy függőkertbe vezetett: alattuk ismeretlen város fényei látszottak.

Daidalosz most már emlékezett, és boldog volt, hogy emlékszik. A bokrok között tollakat és viaszt rejtett el. Magának készítette oda, hogy megszökhesen a palotából. A tollakból a viasszal ügyesen szárnyakat ragasztott, és az emberállat vállára helyezte. Aztán a függőkert széléhez kísérte, és így szólt:

Az éjszaka hosszú, monda, látod a hold arcát, vár téged, elrepülhetsz hozzá.

Az emberállat megfordult, és ránézett szelid állatszemeivel. Köszönöm, monda.

Menj, szólt Daidalosz, és meglökte. Nézte az emberállatot, aki széles szárnyacsapásokkal távolodott az éjszakában, és repült a hold felé. S csak repült, repült.

Achille-Claude Debussy, a zeneszerző és esztéta álma

1893. június 29-én éjjel, egy tiszta, nyári éjjelen Achille-Claude Debussy, a zeneszerző és esztéta azt álmodta, hogy a tengerparton van. A toszkán partszakasz valamelyik alacsony bozótossal és pínéákkal szegélyezett strandján volt. Vászonnadrágban, fején szalmakalappal érkezett, bement a kabinba, amelyet Pinky adott neki, és levetkőzött. Egy pillanatra mintha látta volna Pinkyt a strandon, de nem köszönt neki, hanem az árnyékban egyszerűen beosont a kabinba. Pinky szép hölgy volt, egy villa tulajdonosnője; azzal a néhány fürdőzővel foglalkozott, akik a strandjára jártak, és a kalapjáról leomló égszínkéék fátyolába burkolózva járkáltak a parton. A régi előkelőségekhez tartozott, és mindenkit tegezett. Ez nem tetszett Debussynek, aki szerette, ha szertartásosan bánnak vele.

Mielőtt fölvette a fürdőruháját, néhány térdhajlítást végzett, majd hosszasan simogatta ágaskodó nemi szervét, ugyanis a napfényben fürdő, ember nélküli strand látványa és a tenger kékje izgalomba hozta. Egyszerű, kék fürdőruhája volt, a hátán két kis fehér csillaggal. Ebben a pillanatban észrevette, hogy Pinky is, meg a két buldog, akik mindig vele voltak, eltűnt, és a parton nincs senki. Debussy pezsgőt is hozott magával, fogta az üveget, és végigsétált a strandon. Amikor arra a részre ért, ahol a hullámok a fővenyt nyaldossák, kis lyukat ásott a homokba, és beleállította az üveget, hogy hűvösön tartsa, aztán bement a vízbe, és úszni kezdett.

Azonnal érezte a víz jótékony hatását. Mindennél jobban szerette a tengert, és szeretett volna zenét ajánlani neki. A nap delelőn állt, a víztükör szikrázott. Debussy széles karcapásokkal, kényelmesen úszott kifelé. Amint kiért a partra, kiásta a pezsgősüveget, és majdnem félig kiitta. Úgy érezte, megállt az idő, márpedig a zenének éppen ez a dolga: hogy megállítsa az időt.

A kabinba ment, levetette a fürdőruháját. Miközben vetkőzött, zajt hallott a bozót felől, és odanézett. A bokrok között, néhány méternyire tőle, egy faunt látott, aki két nimfának udvarolt. Az egyik nimfa a faun hátát simogatta, míg a másik vágyteli mozdulatokkal táncolt.

Debussy minden tagjából kiszállt az erő, és lassan-lassan simogatni kezdte magát. Aztán bement a bozótbába. A három lény, amint meglátta, rámosolygott, s a faun egy pánsípon játszani kezdett. Éppen az a dallam volt, amelyet Debussy meg akart komponálni, így hát elméjébe véste. Aztán meredező hímtagjával leült a fenyőtűvel borított földre. Ekkor a faun elkapta az egyik nimfát, s összeölekeztek. A másik nimfa pedig könnyed tánclépésekkel odalejtett Debussyhez, és megsimogatta a hasát. Délután volt, s az idő mozdulatlan.

Anton Csehov, az orvos-író álma

1890 egyik éjszakáján, éppen, mikor Szahalin szigetén volt, ahová foglyokat látogatni ment, Anton Csehov, az orvos és író álmodott. Azt álmodta, hogy egy kórteremben van, és kényszerzubbonyt adtak rá. Mellette két nyomorult öregember feküdt, akik a maguk örült módján kántáltak. Ő éber volt, magabiztos, feje tiszta, és egy ló történetét szerette volna megírni. Odajött hozzá egy fehér köpenyes orvos, s Anton Csehov tollat és papírt kért tőle.

Maga nem írhat, mert túl sokat filozofál, mondta az orvos, maga csak egy szegény moralista, márpedig az örültek ezt nem engedhetik meg maguknak.

Hogy hívják magát?, kérdezte tőle Anton Csehov.

Nem mondhatom meg a nevem, felelte a doktor, de tudja meg, hogy gyűlölöm azokat, akik írnak, különösen, ha túl sokat filozofálnak. A filozofálás tönkreteszi a világot.

Anton Csehov szerette volna képen vágni, ám közben a doktor rúzszt vett elő, és kifestette a száját. Aztán föltett egy parókát, és így szólt: én vagyok az ápolónője, de maga nem írhat, mert túl sokat filozofál, maga csak egy moralista, és hálóköntösben jött Szahalinra. S miközben beszélt, kiszabadította Csehov karját.

Maga egy szegény ördög, mondta Anton Csehov, még azt sem tudja, milyenek a lovak.

Miért kellene ismernem a lovakat?, kérdezte a doktor, én csak a kórházigazgatómat ismerem.

Az igazgatója egy számár, mondta Anton Csehov, nem ló, teherhordó állat, épp elég cipelt már életében. Majd hozzátette: engedjen írni.

Maga nem írhat, mondta a doktor, mert maga örült.

A mellette fekvő öregek forgolódtak az ágyukon, egyikük fölkel, és az éjjelibe vizelt.

Nem számít, mondta Anton Csehov, adok magának egy tört, szorítsa a foga közé, és szájában a törrel megcsókolhatja az igazgatóját, így acélsókot válthatnak.

Azzal az oldalára fordult, és egy lóra kezdett gondolni. A kocsis boldogtalan volt, mert el akarta mesélni valakinek a fia halálát. De senki sem hallgatta meg, mert az embereknek nem volt idejük, és mert idegesítőnek tartották. Így hát a kocsis a lovának mesélte el a történetet, mert az türelmes jószág volt. Öreg ló volt, emberi szemmel.

Ebben a pillanatban két szárnyas ló vágatott elő, hátukon egy-egy nő ült. Anton Csehov ismerte őket. Színésznők voltak, s kezükben virágzó cseresznyefaágat tartottak. A kocsis befogta a két lovat, Anton Csehov helyet foglalt az ülésen, mire a hintó a levegőbe emelkedett, a kórterem ablaka felé repült, és úgy lebegett. Ahogy a felhők között szálltak, látták főntről a parókás doktort, amint dühösen hadonászik, és kiabál utánuk. A színésznők elejtettek két cseresznyevirág-szirmot, a kocsis mosolygott, és ezt mondta: volna egy történetem. Szomorú történet, de azt hiszem, maga megért engem, kedves Anton Csehov.

Anton Csehov hátát az ülés támlájának vetette, nyaka köré tekerte sálját, és így szólt: rengeteg időm van, én nagyon türelmes vagyok, és szívesen hallgatom az emberek történeteit.

Vlagyimir Majakovszkij, a költő és forradalmár álma

1930. április 3-án, élete utolsó hónapjában Vlagyimir Majakovszkij, a költő és forradalmár ugyanazt álmodta, amit immár egy éve minden éjjel.

Azt álmodta, hogy a moszkvai metrón utazik, egy örült sebességgel száguldó szerelvényen. Elbűvölte a sebesség, ugyanis rajongott a jövőért meg a gépekért, de most borzasztóan szeretett volna kiszállni, és makacsul szorongatott a kezében egy tárgyat, amit a zsebében magával hordott. Hogy átvészelve a szorongást, úgy gondolta, leül, és helyet választott egy fekete ruhás kis öregasszony mellett, aki bevásárlószatyrárt fogta. Amikor Majakovszkij odaült mellé, az öregasszony rémülten fölugrott.

Ilyen csúnya volnék?, tűnődött Majakovszkij, és közben rámosolygott az öregasszonyra. Majd így szólt: ne féljen, én felhő vagyok, és nem akarok mást, csak kiszállni ebből a kocsiból.

Végül a szerelvény megállt az egyik állomáson, és Majakovszkij azon nyomban kiszállt. Bement az első útjába akadó mosdóba, és elővette zsebéből a tárgyat. Egy darab sárga szappan volt, amelyet a mosónők használnak. Kinyitotta a vízcsapot, és gondosan súrolni kezdte a kezét, ám a kosz, amit a tenyerén érzett, nem tűnt el. Ekkor visszatette zsebébe a szappant, és kilépett az aluljáróba. Az állomás kihalt volt. Hátul, egy óriás plakát alatt három ember állt, akik amint meglátták, elindultak felé. Fekete esőköpenyt és nemezkalapot viseltek.

Politikai rendőrség, szólt egyszerre a három férfi, rutinellenőrzés.

Majakovszkij fölemelte a kezét, és hagyta, hogy megmotozzák.

Hát ez mi?, kérdezte undorral az egyik férfi, és magasba emelte a szappant.

Nem tudom, mondta Majakovszkij öntudatosan, én semmit sem tudok ezekről a dolgokról, én csak felhő vagyok.

Ez szappan, sziszegte galádul a Majakovszkijt faggató férfi, és te nyilván gyakran mosol kezet, a szappan még nedves.

Majakovszkij nem szólt semmit, csak megtörölte izzadt homlokát.

Velünk jössz, mondta a férfi, és karon ragadta, a másik kettő pedig követte őket.

Fölmentek egy lépcsőn, és kijutottak egy nagy pályaudvarra. Az állomásépület előtt katonazubbonyos bírákból álló bírói testület állt, és lencházi ruhába öltöztetett gyerekhad volt a publikum.

A három férfi egészen a vádoltak padjáig kísérte Majakovszkijt, és átadták a darab szappant az egyik bírónak. A bíró hangosbeszélőt vett a kezébe, és így szólt: titkoszolgálatunk rajtakapott egy bűnözőt, még ott volt zsebében aljas tettének eszköze.

Az árvagyerek-közönség kórusban fejezte ki rosszallását.

A bűnöst gőzmozdonyra ítéljük, mondta a bíró, és fakalapácsával a bírói pulpitusra ütött.

Előlépett két ór, levetkőztették Majakovszkijt, és óriási sárga inget adtak rá. Aztán egy pöfögő gőzmozdonyhoz kísérték, amelyet egy állati arcú, félmeztelen masiniszta vezetett. A mozdonyon csuklyás hóhér várakozott, kezében lovaglóstorral.

Nos, lássuk, mit tudsz, mondta a hóhér, s a mozdony elindult.

Majakovszkij kinézett, és látta, hogy a nagy Oroszországon utaznak keresztül. Végtelen mezőkön és síkságokon haladtak át, s mindenfelé elkínzott férfiak és nők feküdtek a földön, csuklójukon bilincs.

Ez a nép a te verseidre vár, mondta a hóhér. Költő, dalolj! S ráhúzott az ostorral.

Erre Majakovszkij szavalni kezdte legrosszabb verseit. Érchangú, fennkölt és szónokias versek voltak. S miközben szavalta őket, az emberek az öklüket rázták, és csak szidták, szidták az anyját.

Ekkor Vlagyimir Majakovszkij fölébredt, és a mosdóba ment, hogy kezet mosson.

Fehér Béla

NEKROMANTIA

„Higgye el, édesem, az élet csupa reménység.”
(Karinthy Frigyes: FÉLELEM ÉS REMÉNY)

Szállás

A Koblenz felől érkező társaskocsi sötétedés után gördült be Nápolyba. A fáradt lovak végigtrappoltak a Corso Amadeón, aztán a via dei Lombardin, végül prüszkölve megálltak a Castel Capuano közelében. A kilenc elcsigázott utas kikászálódott a delizsánsz-ból, nyújtózkodtak, beleszagoltak a levegőbe, megvárták, míg a kocsis kioldja a köteleket, és hozzájuthatnak csomagjaikhoz, aztán ki-ki ment a dolgára. Karl Baedeker, ez a körszakállas, német fiatalember leoldotta nyakából a porköponyeget, összecsavarva a hóna alá csapta, megragadta kopott bőrtáskája fülét, és találmra elindult a kikötő irányába. Az első sarkon megszólított egy ablakban bóbiskoló idős embert.

– Uram, segítene rajtam? Merre találok szállást? Ismer valami jó fogadót? – kérdezte barátságosan, de az öreg nem válaszolt, kiköpött a lába elé, a nyelvét öltögette, aztán még utána-hajított egy olajbogyós korsót is.

Másodszor egy nőt szólított meg, bizalmat keltett benne a sötét utcáson csecsemőjét szoptató fekete hajú asszony.

– Bocsásson meg... nem ismerem a várost, és... – kezdte udvariasan.

– Ne molesztájl engem, te mocskos idegen! – kiabált a nő magából kikelve. – Mindjárt hívom a bátyáimat, és kivájják azt a büdös szemedet, ha nem hordod el magad!

Karl Baedeker elcsigázva, piszkosan és éhesen gyalogolt tovább, míg aztán a via Carbonara és a piactér sarkán talált egy kis ristorante-t, mégpedig a *Haragos Vezúvhoz* cégérezve. Vidám zene szűrődött ki az utcára, azonban ez a szegény Karl alig tárta ki az ajtót, egy kés állt meg rezegve a deszkában, arasznyira a bal fülétől.

Elkeseredetten ment tovább. A Porte Albánál ráuszítottak egy kutyát, a kikötő közelében pedig két vicsorgó maláj matróz meg akarta erőszakolni. Hajszál híján menekült meg. Hálát adva jó sorsának, hogy ép bőrrel megúsza a megérkezés utáni órákat, éjfél tájban betért a San Agostino della Zecca nevű templomba, és rövid imádkozást követően lefeküdt a földre, az utolsó padosor mögé. A feje alá tette bőrtáskáját, és zavartalanul aludt hajnalig.

Lövések

A kertész éppen az elhervadt virágok maradványait metszegette le a rózsabokrokról, amikor meghallotta a lövéseket gazdája hálósobája felől.

– Ajjaj, már megint kezdődik – motyogta maga elé. – Ez az ember teljesen őrült.

A lövések zajára a lovász is előjött, az istálló bejáratánál állt, kezében a csutakolókefével.

– Már megint? – kiáltotta a kertész felé, és mutogatott fel a borostyánnal benőtt házfalra.

– Nem volt elég neki tegnap! – kiáltott vissza a kertész, aki éppen bőrköténye zsebébe csúsztatta a rózsavágó ollót, és elindult a szalmakalapjáért, amit egy közeli Ceratonia siliqua ágára akasztva felejtett.

Közben előkerült a szakács is, kezében megkopasztott tyúkot lóbált.

– Úgy látszik, nem hagy fel vele! Hetente rámegy harminc patkány – ingatta a fejét a szakács.

– Rámegy arra ötven is. Vagy még több! – mondta a kertész.

– Nincs egy hete, hogy hatvanöt fejtett példányt hoztak neki Friedrichruhéból – harsogta a lovász, de ezt már senki nem hallotta az újabb lövésektől.

Odafent a házban a vaskancellár kimagasló formában lövöldözött. Azt mindenkinek látni kellett volna! Von Bismarck csikos hálóingben, bojtos hálósipkával a fején az ágyán hasalt, és célra tartotta Lee-Medford puskáját.

– Jöhét, Konrad! – kiáltotta, mire az inas beengedte a következő patkányt. Ez az anarchista volt, amint a nyakában lógó kis fatábla mutatta. Bismarck az oldalát találta el, a patkány valósággal szétfreccsent.

– A következőt, Konrad!

Most egy szocialista futott be az ajtó alatt vágott lyukon. Az első lövés nem talált, a golyó a tükörállvány lábába fúródott, ám a második szemből találta el a patkányt, cafatait hátravágta a sarokban álló japán padlózásáig.

Von Bismarck újra töltött.

– A következőt, Konrad!

Tengeralattjáró

Meleg szeptemberi délelőtt volt, V. év, fructidor 15-e. Robert Fulton kis barokk asztalka mögött ült, puncsot szopogatott, közben az elé terített legyezőre próbálta a tőle karnyújtásnyira ülő hölgy arcképét lefesteni. Még csak egy órája dolgozott, de nagyon szépen haladt. Fulton megállapította magában, hogy a hajkorona szinte tökéletesre sikerült.

A modell alig húszéves, Adélnak hívják, és melleleg Lajos Fülöp testvérhúga.

– Ön rendkívül vonzó férfi – jegyezte meg Adél a nyelvecskáját kidugva. – Mit is mondott? Honnan érkezett?

– Amerikából – válaszolta Fulton. – De előtte időztem egy keveset Londonban is.

– Ami azt illeti, Párizs nem valami nyugalmas hely mostanában – mosolyodott el Adél. – Aki teheti, menekül, amerre lát. Ráadásul sokan elégedetlenek a direktóriummal. Egyre nő a zúgolódás... Cseppet sem csodálkoznék, ha államcsíny történe. Maga csodálkozna rajta?

– Engem a politika teljesen hidegen hagy – mondta Fulton, és kiválasztott egy vékonyabb ecsetet, hogy a nyak lágy ívét felrajzolja a legyezőre. – Elárulom a kisaszszonynak, hogy én kvéker iskolába jártam.

Adél megrántotta a vállát, fogalma nem volt róla, mi az a kvéker iskola. Fulton a puncsos poharáért nyúlt, kecsesen megemelte, és miközben kortyolt, tekintetével Adél kisasszony tomporán legelészett. Ez a tompor nagyon szépen kirajzolódott a testre feszülő vászonruha alatt, mert Adél kisasszony kicsit oldalt ült, kacéran keresztbe vetett lábbal. Nagy ég, éppen olyan formája van, mint egy angol kereskedelmi hajó farának, gondolta Fulton, és mindjárt elképzelte, hogy akkor a kanapé volna a tenger Adél kisasszony ülepe alatt, akkor viszont... Fulton letette a puncsos poharat, és kezébe vette az ecsetet... akkor viszont, ha az ember szerkesztene egy olyan hajót, ami a víz alatt tudna haladni, igen, igen, egy tengeralattjárót, hohó, hát persze, és ez a szerkezet a hajógerinc alá lopózna, egy késleltetve robbanó lőporcsomagot helyezne a fenékre... igen, és akkor az egész ülep a levegőbe repülne... Bumm, bumm, bimmm!!!

– Min mosolyog, kedves Robert? – kérdezte Adél kisasszony.

Festék

Hiva Oa hegye mögött lebukni készült a nap. Az óceán fölött, a párafüggönyön át még látni lehet Tahuata és Ua Pu távoli szigetét. Két smaragd a végtelen kékségben. Paul Gauguin mezitláb ácsorgott az ócska autonai famóló mellett, és le nem vette szemét arról a bárkáról, amely nyugat felől közeledett. Eltelt megint fél óra, addigra már jól kivehető volt, hogy a hullámok között bukdácsoló bárka valóban az, amelyikre napok óta, éjjel-nappal vár. Az a vén részeges Apollo Alcaparrado végre megérkezett, és ha van isten, még sötétedés előtt ki is köt. Három hétbe tellett a nyomorult kolumbiainak, hogy megforduljon Papeteéből, de már mindegy, az a fontos, hogy itt van, nem is fog vele alkudozni, vita nélkül kifizeti az öreg összes költségét, pedig a vén csirkefogó a dupláját fogja kérni.

Sárga vászongatyájában Gauguin ott állt a roskatag móló végén, amikor a bárka végre kikötött, és a kis kormányosfülke ablakában megjelent Apollo Alcaparrado szíjas arca. Gauguin barátságosan intett neki, mire az öreg előmászott, csigalassúsággal meghúzta a pányvaköteleket, aztán lehorgonyozta a bárka farát.

– Adjá már ide a csomagomat! Napok óta erre várok! – sürgette Gauguin, mire Alcaparrado napégette vonásai ezer ráncba szaladtak.

– Nincs csomag – mondta. – Üres kézzel jöttem.

– Úgy értsem, Apollo, hogy nem hoztál nekem festéket?

– Mit csináljak, nem érkezett meg a festék Papeteembe. A Miracle négy nap késéssel befutott, de a kapitány nem tudott a festékről. Igazán sajnálom, Paul, de nem tehetek róla.

– Uahuka vatoa malakula! – káromkodott égre fordult szemmel szegény Paul, és a tengerbe köpött.

Alkonyatkor Paul és Apollo méregerős tubát iszogatót a festő házában. A harmadik pohár után Gauguin nyakon csípte a vén tengerészt, és belökdöste a hálószobájába.

– Nézd csak meg, mit műveltél velem! Tessék! – kiáltotta elkeseredetten, és dobálni kezdte a keze ügyében lévő vásznakat. – Ez itt a Vairunati! Nem tudtam befejezni, mert nincs zöldem! Sebaj! Majd piros lesz a fű!

– Piros? – csodálkozott Apollo, és a fejét vakarta.

– Mint a vér! Tessék, ezt nézd meg! Három hétig dolgoztam ezeken a nyavalyás disznókon. Nincs barnám, de mondd neked valamit, te csirkefogó! Feketék lesznek a sertések! Feketék! Hallod? Feketék!

– Fekete sertések? Az meg hogy fog kinézni, Paul? – kérdezte Apollo Alcaparrado.

Zutty

– Én nem tudom, mit csinálok ezzel a бүдös kölyökkel! Esküszöm, mindjárt megüt a guta! – kiáltotta mérgesen Theresa mama, és monsieur Escargot hiába csitította, attól csak még jobban kiabált. – Ahova nyúlok, spárgát találok! Az atyaisten is tele van itt aggatva spárgával! Tessék, ezt nézze meg!

Theresa mama megmutatta, hogy megint egy spárgát talált a kilincstre kötözve, mert Joseph-Ignace ezzel nyitja ki az ajtókat. Monsieur Escargot mosolyogva csóválta a fejét.

– Nyugodjon meg, nem kell idegeskedni. A gyerekek mindenfélét kitalálnak. Majd elmúlik!

– Még hogy elmúlik...! Joseph-Ignace már tizenöt éves!

– Hagyni kell, hadd törje a fejét. Nem olyan nagy baj az. Hát kit zavar vele?

– Hogy kit? – csattant fel Theresa mama. – Engem zavar, engem! Érti? Mindenre madzagot köt ez a féleszű, süket kölyök. Madzaggal húzza be a reteseket, madzaggal nyitja ki az ablakot, a fiókokat, már a teáskannát is madzaggal húzza maga elé. De ez mind semmi. Várjon csak! – Theresa mama a konyhaszekrényből kis faszervezetet vett elő, és az asztalra helyezte. – Ezt nézze meg, monsieur Escargot! Ettől majd leesik az álla!

A postás kiitta a mentalikórt, amivel megkínálták, aztán szemügre vette a különös kis gépet.

– Mi akar ez lenni, madame Guillotin? – kérdezte a homlokát ráncolva.

– Asztali kolbászvágó, uram!

– Ne tessék velem tréfálni.

Theresa mama erre megmutatta, milyen egyszerűen működik. Bele kell fektetni a kolbászt, utána az ember csak meghúzza a madzagot, és akkor az a kis ólomsúly maga előtt tolvá a pengét, egyszerűen lezuttyan, és vág egy karika kolbászt.

– Elszaladt az idő, nekem most már mennem kell – jegyezte meg monsieur Escargot, és kezdte visszagombolni postáskabátját. – Megjegyzem, ezzel akár még a szivarvéget is jól le lehetne vágni. Zutty, és kész.

– Ahogy mondja! Zutty, és kész – ismételte Theresa mama, aztán meghúzta a kilincstre kötött madzagot, és kitérta az ajtót monsieur Escargot előtt.

Hős

Mihail Ilarionovics Kutuzov táborszernagy 1802-ben kegyvesztett lett. A cárt egyáltalán nem hatotta meg, hogy az öreg hadfinak már egy ép porcikája sincs, sőt 1774-ben olyan súlyos fejsérülést szenvedett a törökök ellen viselt háborúban, hogy a fél szemét is elvesztette.

Mihail Ilarionovics vonakodás nélkül vette tudomásul a cár döntését, vidéki birtokára vonult vissza, és persze nem sejtette, hogy ha majd Napóleon megindul Oroszország felé, akkor megint szükség lesz rá. Élvezte a gondtalan életet, és gyermek módjára örült az ajándéknak, amit Károly Frigyes, Baden-Durlach őgrófja küldött neki. Ez az ajándék egy méregdrága ettlingeni puska volt, álomszép kézművesmunka, az akkori legkorszerűbb, szűrőlángot adó gyutaccsal, külsőkakasos elsütő szerkezettel és huzagolt csövel.

A táborszernagy 1802 augusztusában próbálta ki a fegyvert. Kolja nevű legénye társaságában járta az erdőt-mezőt, az volt a terve, hogy nyúlra megy, de az nem került az útjába. Később beérte volna rókával vagy fácánnal is, de azzal sem találkozott. Már

hazafelé tartottak, amikor Mihail Ilarionovics jól megtermett varjút vett észre egy nyírfa tetején. Megtorpant, és egy bokor mögé húzódott.

– Ennek most a seggébe durrantok – szólt oda Koljának.

A tábornaszernagy felvette a lőállást, tokáját a tusra nyomta, a jó szemét résnyire szűkítve célzott, és durr. Csak lassan halt el a lövés zaja a tajgában.

A varjú továbbra is ott ült a fán, és nyugodtan nézegetett.

– Nézzenek oda, milyen bátor ez a tetves madár – mondta vörös arccal Mihail Ilarionovics, és némi kotorászás után a zsebéből féltényérnyi kitüntetést húzott elő. – Fogd ezt, Kolja fiam, mássz fel szépen arra a fára, és add át neki!

Lázár Balázs

HEXAMETER

Herpesz a félhold. Úgy süt az éjszaka fénytelen ajkán.
Mozdul lassan a rút arc, és belecsókol a tájba,
Borzad a minden, mert a világvég szájszága árad.

ÖSSZEÉRNEK A VISZONYOK

összeérnek a viszonyok
mint langyos lombikban
úszom az őszben

sejtjeim gammasugarát
egy gyermekkori emlék nyeli el
de már ahhoz sincsen közöm

Isten még kivár

nem mindig lehet ami van

Varga Mátyás

LASSÚ TÉTEL

Ha az asszony, anyám (hogy ne zavarjon) csak kívülről, ahogy szokta, a kert felől öntözi meg a virágokat az ablakban,

a víz érintésétől jellegzetes muskátliillat támad, és az üvegen át is nyomban (még percekén át) érződik odabent.

Ez persze nem a virág, hanem a *növény* illata, és ugyanúgy az ember kezére tapad, ha egy félszáraz tövet dob ki a

szemétbe, mintha csak véletlenül ér hozzá egyetlen levélhez. – De tudatosan *csak úgy* soha nem érinted; mindig van valami

belső ok, valami hirtelen jött szomjúság erre a fanyar-zöld borzongásra, mely többnyire a körülményekből,

pontosabban a megtétel lehetőségéből születik. És van egy csak ide tartogatott mozdulat: ahogy, ha nem

látja senki, egy ujjal épp hogy egy kicsit (mint valami igen érzékeny kapcsoló vagy távirányító apró gombját) meg-

érinted a bolyhos felszínt. – És mélyre szívod a jól ismerttet.

FAKÉREG

akárha mágnes delejezné
az előregedett szövet málló,
de töredékesen is mindenre
emlékező rétegeit – akárha
sírkövek szögletes todulása
(mint Prágában abban a régi
zsidó temetőben) – s akárha
folyóáttörés a hegyek között,
vagy kiszáradt meder, valami
kanyonféle, hol, ha eljön az
esős évszak, hatalmas ár-
hullám zúdul le – de most
csak hangyák megfontolt,
éhes vonulása egyre közelebb
a szakadó jelenhez

Békés Pál

AZ IBOLYÁN TÚL

Két nap volt hátra az utazásig, tömérdek tenni- és intéznivaló, búcsúzkodás, csomagolás, hisztéria. Három hónap elég sok. Ilyenkor az ember elköszön azoktól, akik számitanak. Gyuri volt az utolsó, és hol másutt, mint az Ibolyában? Késtem, ahogy szoktam, odakint várt a kopott presszó előtt, mert egyedül be nem ment volna semmi pénzért, és rám nézett szemrehányóan, és elküldött a franchba, ahogyan szokta. Rendben volt minden.

A presszós nő azt kérdezte: – A szokásosat? – választ nem várt, hozta a kólát a kisunikummal, és Gyuri kifejtette, ahogyan szokta: azért járunk ide, mert olcsó, és mert itt van még kisunikum, ami szív műtét után is elfogadható, sőt egyenesen ajánlott, én meg bólogattam, ahogyan szoktam: még szép. Ezért járunk ide.

Mentünk persze máshová is, korábban, amikor a környéken laktam, egy ugrásra Kardos G. Irányi utcai lakásától. Sétálni való estéken körbelátogattuk a környék legelvadultabb, -füstösebb, -romosabb helyeit, mígnem valamelyikben megállapodtunk; Gyurit kétes alakok szólították meg, félszavakkal tájékoztatták, mi történt azóta (hogy *mióta*, mi volt a mitikus kezdet, az homályba veszett, egyszóval: *azóta*), elment az asszony, esetleg visszajött, ő maga, a férfi ment el vagy tért vissza – nő mindig szerepelt a helyzetjelentésben –, és aztán bólogattunk: hajjaj, hát igen. Egy-egy tómondat jutott

a politikára is, nem sok, hát kifenét érdekel, ha már beette magát egy ilyen elvadult-füstös-romosba? De azért: hajjaj. Meg: hát igen.

Aztán fogyni kezdtek az elvadultfüstösromosak. A fényes ír–amerikai sörözők, műpatinás bécsikávézók, kínai gyorsbüfék és Pizzeria Italianók rendszerváltó lendülettel szorították vissza, radiózták ki az átkos múlt maradványait, csak az Ibolya maradt talpon, ki tudja, miért. Mintha megfélemedtek volna róla. Ottfeleltek hetvenes évekből datált műbőr székeivel, rosszul záródó, mindig cúgos ablakaival meg a marcona, ám derűsen dűnnyögő, nyugdíjból félmunkaidőben bejáró visszérfáslis felszolgálónóval: – A szokásosat?

– A szokásosat.

Estéknként, amikor szemközt bezárt az Egyetemi Könyvtár, átjöttek a bölcsészek meg a jogászok egy kávéra vagy sörre, ott lubickoltak a több évtizedes bűdösben, a tenyérynői, kávécsészéaljra is alig elég asztalkákon jegyzetek, az ölben egy kis Arisztotelész, Heidegger és Wittgenstein, csak hogy meglegyen a kávé zamata, és Gyuri azt mondta:

– Hogy flancolnak az intéző lányai. Mi?

– Mint a háború előtti Jávor-filmekben a birtok intézőjének lányai, tudod a frissropogósak.

– Arisztotelésszel meg Wittgensteinnel?

– Az benne a flanc. De elmúlik. És marad a lényeg.

– Miféle lényeg?

– Hogy ők az intéző lányai.

Semmiben sem különbözött ez az utazás előtti találkozás a többitől. Beszéltünk egy kicsit az irodalomról. Aztán leintettük egymást: na ne, köröttünk esznek. Ha csak virslit meg szendvicset is, de azért... Politizáltunk egy kicsit. És rögtön figyelmeztettük egymást: mégsem járja, körül csupa rendes, vélhetőleg becsületes ember, köztük az intéző lányai, mi meg disznólkodunk?

Akkor egy kicsit hallgattunk, és az arany szívű visszeres marcona odajött: – Még egyet?

– Tudja, hogy nem lehet.

– Ha maga mondja.

– Akkor hozza.

Hozta, letette, a fejét csóválta: – A szívvel nem lehet viccelni.

– Akkor mire való, ha nem lehet vele viccelni?

És ültünk még egy órát.

Gyuri Maupassant-ról beszélt. Hogy úgy kellene. Vagy kellett volna. Mert azokban a novellákban van néhány mondat. És végső soron csak ez számít. Egy-egy mondat. Arról, hogy valaki éhes. Szerelmes. Aljas. Születik. Meghal. Olyan mondatok, hogy egyszerre te is éhes leszel, szerelmes, aljas, és megszületsz és meghalsz. Ha egyetlen ilyen összehoz az ember, már megérte. A többi úgy elmúlik, mint az intéző lányainak öléből Heidegger. Maupassant óriás. Legalább öt ilyen mondata van.

– És hányan olvassák ma? – kérdeztem.

– Az meg kit érdekel? – Aztán elhallgatott, az ajka némán mozgott, mintha számba venné a francia novellista hiveit, végül közölte a végeredményt: – Én. Én olvasom. Nem lehet nem szeretni. *Szeretni kell Henri René Albert Guy de Maupassant-t.*

Egyre sötétebb lett és egyre bűdösebb. Remekül éreztük magunkat. Talán még sosem volt ilyen jó az Ibolyában.

Hazakísértem, a kapualjban még egy kicsit áradozott Maupassant-ról, kétségbe vonta elméleti képességeimet, ahogyan szokta, mert nem tudom megjegyezni a kolléga egyszerű keresztnévét: Henri René Albert Guy, aztán felhívott még egy teára, elhárítottam; haza kell mennem csomagolni, elküldött a francba, ahogyan szokta, a lelkemre kötötte, hogy írjak, de választ ne várjak, és elbúcsúztunk.

Három hónapot töltöttem távol, és csak elvétve akadtak üres óráim. De ha mégis, akkor többnyire Maupassant-t olvastam. És ha mind az öt mondatot nem találtam is meg, kettőt igen. Megírtam Gyurinak. Választ nem vártam.

Hosszú volt az út hazafelé. Chicago–New York négy óra, három óra várakozás, aztán New York–Frankfurt kilenc óra, és négy óra várakozás, aztán végre a magyar gép: Frankfurt–Budapest.

Maszatos reggel volt, szibbadt fáradtság, fejfájás, hétzónányi időzavar. Az álmos légikisasszony valami zsúrkocsit vonszolt végig az ülések közötti folyosón; féltucatnyi német napilap és egyetlen magyar, a Vasárnapi Kurír.

A címlapról Gyuri mosolygott. A kép alatt évszámok. Az egyik a születési. A másik meg a másik. És a rövid hír. Hogy tegnap. Akkortájt, amikor én Chicago fölött kóvályogtam a levegőben.

Elmentem az Ibolyába még aznap este. Vizsgaidőszak volt, az intéző lányai izgatottan zsinatoltak, ölkükben a szokottnál is több könyv – Arisztotelész, Heidegger és Wittgenstein szilárdan tartotta magát.

– Rég láttam – mondta a visszeres marcona –, a barátját is. A szokásosat? – és az asztalra tette a kólát meg a kisunikumot. Hirtelen megállt, és lassan, nagyon lassan, szinte szótagolva kérdezte: – A barátja? Nem jön?

Hét időzónányi fejfájás vágott a halántékomba. A nő leereszkedett Gyuri helyére, és közel hajolt: – Mondtam én, hogy a szívvel nem lehet viccelni.

Átnyúltam az asztalon a kisunikumért.

– Nagyon kedves ember volt – mondta a visszeres –, hogy is hívták?

– Kardos G. György.

– Ja. Mondta egyszer. Meg hogy író. Mondja csak, mi a nevében... mi volt a nevében az a G.?

– Egy rövidítés. Talán... Guy.

– Guy?

– Henri René Albert Guy.

– Most mit hülyéskedik? Meghal a barátja, és akkor hülyéskedik. Szégyellhetné magát! – Föltápáskodott, rám förmedt. – Még valamit?

Én meg: – A szokásosat.

Záróráig ültem a poharak fölött, megittam a magamét, és megittam Kardos Guy de György adagját is, a holnapit, a jövő hetit meg az azutánit; megittam szép rendben mind.

Azóta nem jártam az Ibolyában.

Ferdinandy György

MAGYAR KÖLTŐK AZ EBENFURTI SZÁRNYVONALON

Öt évvel 1956 bukott forradalma után néhány Párizsba került fiatal magyar író megelégtelt az emigránssajtóban betöltött szegény rokon szerepét, és új irodalmi és kritikai folyóirattal állt elő, a *Magyar Műhely*-lyel.

A vállalkozás, a szakítás az emigránspolitizálással, az avantgarde hagyományok felújítása és folytatása bátor húzás volt, bátor és reménytelen. Akkor, 1962-ben még senki sem tudta, hogy a Nyugatra érkezett kétszázezernyi menekült körében lesz-e igény ilyen fórumra.

Az alapítók a hírverés és a terjesztés terén is újítottak. Nem a politikai emigráció fórumain adtak életjelt magukról, hanem – modern vándorszínészek – nagy európai körutakon mutatták be a *Műhely* első számait. Öt év alatt az ötvenhatosok úgy-ahogy megtalálták már választott hazájukban a helyüket. Anyagi gondjaik megoldódtak. Ideje volt a szellemi táplálékot is házhoz szállítani nekik.

Nem tartoztam a *Magyar Műhely* állandó munkatársai közé, fél tucat elbeszélésemet ha közölték az indulás éveiben a párizsiak. Annál gyakrabban voltam a szerkesztők sofőrje előfizetőket toborzó európai körutaikon. Talán leghosszabb és minden bizonnyal legkalandosabb utunk Ausztriába vezetett.

Meghívónk a bécsi Bornemisza-kör volt, és a kocsiban hárman ültek körülöttem: Nagy Pál, Parancs János és Papp Tibor. Autósztrádák még nem voltak azokban az időkben sem Franciaországban, sem Ausztriában. Keskeny, csatakos országutakon kanyarogtunk, többnyire sötétben: hajól emlékszem, tél eleje, november vagy december lehetett. Az éjszakai kocsikázásnak volt egy másik igencsak kézenfekvő oka is: megta- karította a szállodát, amit sem a Bornemisza-kör tiszteletdíja, sem a francia ösztöndíj nem fedezett.

Útban Kelet felé megálltunk Münchenben, ahol a Bülow Strasse rádiósai megvendégelték a fáradt és farkaséhes párizsiakat. Az emigráns-sajtótermékek hol gyanakvó, hol ellenséges kórusában az *Új Látóhatár* volt az első üdítő kivétel. Molnár József és Borbándi Gyula aligha értettek mindenben egyet a műhelyesekkel, de tiszteletben tartották őket; mint magánemberek talán még szurkoltak is nekik.

Három utasom horkolva aludt a kocsiban egy-egy ilyen rögtönzött vacsora után. Én pedig – mi mást tehettem – nyomtam tovább a pedált. Huszonévesen sok mindent kibír az ember.

Bécsben Szépfalusiék fogadtak. Volt valami rögtönzött találkozó is a Kapisztrán utcai lakásban, fiatalok vettek minket körül, a *Műhely* bécsi hívei. Az elszállásolás könnyen ment, én valami diákotthonba kerültem, ahonnan – úgy gondoltam – könnyebb lesz majd lelépnem, mint Szépfalusiéktól. Addigra lett ugyanis egy szép magyar lány, aki felajánlotta a szobáját – a diákotthonba csak reggel jutottam be, kapunyitás után. A lánynak még a nevét is elfelejtettem azóta – huszonévesen ilyen hálátlan az ember.

Délután, ismét Szépfalusiéknál, összeállítottuk az esti programot. Emlékszem, Papp Tibor megkérdezte, elolvashatná-e a kéziratomat. Azután nemcsak elolvasta, hanem mondatról mondatra átnézette velem. A *Halt* – akkor még *Flipper* – című kroki arról szólt, hogy egy fiú látni akarja a tengert. És hát hogy ez nem sikerül neki.

A szövegre ráfért a javítás, de este a sok húzástól alig tudtam felolvasni a kéziratomat. Emlékszem, Szépfalusi Pista odasúgott valamit Papp Tibornak. Valami olyasmit, hogy „nem igazán jó ez a Ferdinándy”. Nyilván látta Tibor javításait, és maga a történet, aminek nem volt magyar vonatkozása, sem tetszhetett neki.

Hazai vonatkozása a többi írásnak sem volt, hacsak az nem, hogy magyar szemmel került bemutatásra bennük – mint mondtuk volt – a vadnyugat. Az emigránsajtó nyavalyáit, az acsarkodást és a siránkozást mélyen megvetették a párizsiak. Fenegyerekék voltak, büszkéek arra, hogy az irodalom és a művészetek fővárosában is két vállra fektették ezt az idegen világot. Nem lettek sem emigránsok, sem hontalanok, legfeljebb tanulmányúton lévő magyar diákok, akik nem tartoznak elszámolással senkinek. '56 őszen bőségesen kiérdemelték ezt a tanulmányutat.

A műsoron másnap Graz szerepelt. Két kocsival indultunk útnak, mert velünk tartott Szépfalusi is. Fáradtak voltunk és elégedettek. Turnézó sztárok: megtapsoltak és kifizettek minket a bécsiek.

Útközben még várt ránk egy meglepetés. Wiener Neustadtnál vendéglátóink lekanyarodtak a grazi útról, és megálltak egy pályaudvaron.

– Egy kis Magyarország? – kérdezte Szépfalusi Pista titokzatosan.

Sopron és Ebenfurt között – milyen hihetetlen! – minden vasfüggöny és aknazár ellenére is változatlanul működött a raab–oedenburg–ebenfurti vasútvonal, ami – mint neve is jelzi – egy kis darab Magyarországon is áthaladt.

Pista megvette a jegyeket, a három párizsi beszállt. Mi ketten – a két vezető – nem tarthattunk velük: osztrák földön kellett bevárnunk a visszaérkező bátor kis vonatot.

Villámgyors kaland volt, talán egy óra hosszát sem tartott az egész. A határlomáson némán ültek vissza mellém a párizsiak.

– Milyen volt? – kérdeztem tőlük kint a grazi úton.

Nem feleltek.

– Tudod – mondta később Tibor –, Sopronon egészen lassan, lépésben halad át a vonat. És hát pályamunkások dolgoznak a sínek között. Magyarok.

– Kiszóltatok nekik?

– Azt nem lehetett. A határőrök légmentesen lezárták a vagonokat.

– Tibor integetett – mondta Nagy Pali. – És akkor az egyik felemelte az ujját, és tréfásan megfenyegetett.

Neveztünk. Csak akkor vettem észre, hogy milyen furcsa a hangjuk. Hogy ezek sírtak mind a hárman a Graz felé sikló francia gépkocsiban.

Szép, napsütéses délelőtt volt, sápadt téli vasárnap. Itt, Burgenlandban minden, még az útszéli eperfák és a kajla mérföldkövek sora is a túlsó partra, az elhagyott aprócska hazára emlékeztetett. Valahol itt kúsztunk át a határon, amikor odaát elbukott a forradalom.

Este Nagy Pali – akkor még Lőrinc Pál – egy rövid írást olvasott fel, torokszorító kis karcolatot, amit később egyetlen kötetébe sem vett fel, és aminek ma már a címére sem emlékezem. A sikert általában a *Malacok mennyországa* című elbeszéléssel aratta:

két magyar fiú kalandjaival a párizsi vágóhídon. Most azonban, Sopron után, nem volt kedvünk a nevetéshez. A grazi közönség pedig így is vette a lapot.

Parancs Janó aznap is koromfeketébe öltözött. Szaggatott mondatokban, a felindulástól rekedten beszélt, a teremben vágni lehetett a csendet, még tapsolni se mertek az emberek, amikor vége lett a felolvasásnak.

*„Így élünk, drága barátaim, gyötrődve, reménytelenül,
Óráról órára mentve, tovább cipelve a múlt igazát...”*

Nem volt könnyű még kimondani sem olyan hallgatóság előtt, amely öt éve főfoglalkozásban felejteni akarta az átélt borzalmakat. A naplóból idézek; csupa olyan vers, ami a későbbi magyarországi kötetekből kimaradt.

Grazban családoknál helyeztek el minket, én egy kétgyermekes házaspárnál aludtam. Vajon kik lehettek? Huszonnégy órára otthon éreztem magam náluk.

Huszonnégy órára, mert este, vacsora után indultunk tovább Párizs felé, keresztül az osztrák Alpokon.

Útravalónak most is sligovicát vittünk, csokoládét és kenyeret. A hegyek között már leesett a hó, nehezen haladtunk. Tibor és Nagy Pali összeszámolták az előfizetőket: nem voltak valami sokan. Janó, a szóltan Janó aznap este énekelt. „*Elindultam szép hazámbul*” – dörögte. Aztán folytatta: „*Jaj istenem, rendelj szállást.*”

Ezt a szállást most, 1999 októberében megtalálta Parancs. És mintha csak felsőbb utasításra tette volna, az egyetemen ma az ő versét elemezte egy Puerto Ricó-i diák. Késői igazságszolgáltatás.

1999. október 24-én

FIGYELŐ

SZELID ÍRÓ LÁZADÓ DRAMATURGIÁVAL

*Kárpáti Péter: Világvevő
Jelenkor, Pécs, 1999. 356 oldal, 1400 Ft*

Egyműfajú író, ismertsége sokkal szűkebb, műveinek recepciója jóval szegényesebb, mint – mondjuk – a prózaíró Garaczi Lászlóé, aki a magyar hagyományokhoz hiven csak „mellékesen” műveli a drámaírást. Kárpáti Péter azonban nem csak ezért rendhagyó jelenség. A magyar „álomdramaturgia” egyik sajátos hangú művelője 1987-ben még úgy indult első drámájával, a FOGOLYSZÖKTETÉS-sel, hogy írásaival ő is csatlakozik azokhoz a nemzedéki törekvésekhez, amelyek lázadó vagy ironikus attitűddel, nyíltabban vagy metaforákba burkolva hirdették a nyolcvanas évtized mély társadalmi nyugtalanságát, a makrofolyamatok folytathatatlanságát.

Először is – saját szavaival – abból az élményből született, hogy „...a megidézett csepeli fiatalok körében akkoriban már az számított deviánsnak, aki az ottani gyárban dolgozó, szerényen gyarapodó szülők folytathatatlan életútját választotta. És annak volt igaza, aki megérezve a körülötte lévő világ megrendülését, megsejtve a készülő változást, tagadta a beilleszkedést, és engedett a másság, a törvényenkívüliség vonzásának. Voltaképpen engem a kor (új) szellemében élő hősök felfokozott szabadságigénye ihletett meg, tehát nem a deviancia, hanem a normalitás fogalmának, a nemzedéki normáknak akkoriban már érzékelhető változása”. (LEHETŐSÉG AZ ÖNVALLOMÁSRA. Földes Anna beszélgetése Kárpáti Péterrel. Színház, 1993. június.)

Ezt az ars poeticának is beillő írói vallo-mást a darab önpusztító és másokat pusztító hősenek kellett volna képviselnie, kései utódaként Sarkadi Imre démonikus, anarchikus OSZLOPOS SIMEON-jának, illetve közeli rokonaként IMOGÁ-nak, Garaczi László címszer-plőjének (1989). Kárpáti és nemzedéktár-

sa, Garaczi teremtményei a rendszerváltás előtti pillanatok termékei: profi bűnözők, akik tudatosan és gátlástalanul „tovább rontják a rosszat”. S nem megállítják, hanem gyorsítják az általános morális és egzisztenciális eróziót. A FOGOLYSZÖKTETÉS fenegyereke azonban – minden írói igyekezet ellenére – nem tudja önmagát és tetteit igazolni, nem több, mint egy izgága, külvárosi akcióhős, kisszerű balhékkal, csipetnyi bűnözőromantikával és nagy adag önsajnálattal. Nem lett „a fiatalság felfokozott szabadságigényének” emblematikus alakja, s nem reprezentált általános társadalmi méretű lázadélményt, mint egykoron Sarkadi Kis Jánosa vagy Jimmy Porter a DÜHÖNGŐ IFJÚSÁG-ból.

A környezet, a mellékalakok rajzában azonban kifejezetten tehetségesnek mutatkozott a huszonhat éves debütáns: hitelesen szólaltak meg a színpadon a csepeli „éjjeli menedékhelyeken”, kocsmákban, lerobbant lakásokban vegetáló életvesztések, a véglegesen perifériára szorultak. A későbbi Kárpáti-színjátékok ismeretében azonban feltételezhető, hogy a darab félsikere nemcsak a szerzői tapasztalatlansággal vagy a felemásra sikeredett előadással magyarázható, hanem azzal a ténnyel is, hogy a fiatal író karakterétől idegen központi alakot komponált, energikus, aktív, lázadót, szemben a későbbi drámák hangsúlyozottan szelid, sorsukba belenyugvó, esendő, védtelen hőseivel, akik a külvilág zaklatásaira bezárkózással, befelé fordulással, *passzív rezisztenciával* válaszolnak.

A hőstípusváltással és -változással a darabok világábrázolása is más irányt vett, és írójuk végleg elfordul a nemzedéki életérzések, közéleti konfliktusok, társadalmi nyugtalanságokat magukba foglaló témáktól, tehát a külvilág történéseitől, és a továbbiakban a *történelem színpada* helyett az *emlékezés színpadáé* lesz a főszerep. A szerzőt a továbbiakban a magányos individuumokon belül zajló események, a mikrokozmosz foglalkoztatja, s a következő három textusban – melyet rokon tendenciáik miatt trilógiának is nevezhetünk

– a belső lelki folyamatok pontos felidézője és ábrázolója lesz.

A HALHATATLAN HÁBORÚ (1989) archetipikus férfitraumát dramatizál: az introvertált alkatok, érzékeny személyiségek passióját a behívás után, a katonai kiképzés brutális valóságában. A Honvéd, a főhős kényszerbetegségben, táplálkozási negatívizmusban szenved, vagy csak szimulálja (az író nem dönti el egyértelműen), azért, hogy megszabaduljon a számára elviselhetetlen létformától. A kiképzőintézmény kérlelhetetlen urai mindenáron meg akarják törni a kiskatona passzív ellenállását: pszichológiai tesztvizsgálattal, kényszerinfúziókkal, fenyegetéssel. A kegyetlen vallatásnak is beillő teszt-dresszúra alatt, majd a kórházi kórterem esti, éjszakai infernójában a Honvéd visszatérő lázalmokkal küszködik, mint Babits GÓLYAKALIFÁ-jának skizofrén hőse, aki végül már nem tudja, melyik a valóságos és melyik a virtuális énjé: a nappali harmonikus vagy az álombeli szörnyűségekkel terhelt. Egy idő után a Honvédban is összezavarodik a való és a látomás. A kórterem szereplői egyúttal a lázalom szereplői is, és a sorjában felbukkanó – a kórház valós történései által meg-megszakított – látomásépítések, mint A GÓLYAKALIFÁ-ban, folyamatok, kerek történetté állnak össze, amelyben a Honvéd az ölés és a meghalás lidérces traumájával szembesül. Az álmodó belső tudatvilága realitásként vetül ki a színpadra, amelyben 1848-as vörös sipkás honvédként egy csatajelenetben, egy horrorisztikus kéztusában gyakorlatilag agyonveri ellenfelét. A következő, később folytatódó álomepizódban mintegy vezeklésképpen elszökve alakulatától, megkeresi megölt ellenfele családját, teljesítve ezzel a haldokló ama végakarátát, hogy talizmánként őrzött zsebsakkkészlete visszakérüljön fiához. Engedelmes katonaként ezek után visszatér csapatához – ez az utolsó epizód –, ahol katonaszökevényként főbe lövik, miközben ő a hazáját élteti. A Honvéd látomásaiban felidéződnek és összekeverednek a sematikus, ifjúsági olvasmányélmények sabloneseményei és az általa elképzelt szörnyűséges erőszakpillanatok és következményeik: az ölés, a gyilkossá válás, majd a meghalás rettenete.

A kiskatona által álmodott háború azonban halhatatlan és folyamatos. A lidércnyo-

másból a kórterem – szintén lidérces – realitásába vissza-visszatérve mintha egy idő múlva már a valóságban is folytatódna a háborús világgés. Az álom és a valóság síkjai egyre észrevétlenebbül olvadnak egymásba: a külső és a belső tudati valóság egyenrangúvá válik a kórterem helyszínén, s a kérdés nyugtalanítóan eldöntetlen marad: a szubjektum kebelezi-e be a külső és belső világot, vagy az objektív külvilágban is kitört a káosz? Itt is, ott is szereplő tárgyak, motívumok, legendák, emberek keverednek össze új minőségű „fantasztikus realizmusban”, amelyből egy töredékes magyar háborús mitológia bontakozik ki: Mátyás király legendás csatáitól – az 1848-as honvédő háborún keresztül – az anekdotákká szelidült első világháborún át – a jelenben bekövetkezett (vizionált) világgéig, s ebben a nagy menetelésben együtt haladnak élők és holtak, mitologikus és hétköznapi alakok, szellemek és a kórterem feltűzelt betegek, kivéve a Honvédot, ezt a reménytelen civilt és pacifistát, akit – úgy tűnik – az álomban visszaszolgáltató sakk talán a valóságban is megment az öléstől, a meghalástól, mert – mint egy első világháborús anekdotában – szakaszparancsnokának fontosabb a sakk, mint a rohamra indulás. S miközben intenzíven folyik a játszma köztük (partnere egyszerre álombeli kivégzője, kórtermi betegtársa, jelenlegi parancsnoka), átdübörög fejük felett a végzet és a háború. A befejező szituáció azonban többszörösen „nyitott”. Nemcsak azért, mert eldöntetlen a valóság és a káprázat viszonya, hanem az sincs eldöntve, hogy a Honvéd „csodás” megmenekülése időleges-e vagy végleges. Az erőszakra kódolt világban a mindenkori áldozatok, áldozattípusok életben maradhatnak-e, vagy pusztulásuk törvényszerű, mint olyan sokszor a történelemben, az őskori barbár csordák pusztításától Auschwitzon át Boszniáig és Koszovóig?

A HALHATATLAN HÁBORÚ a magyar dráma hagyományokban aránylag ritkán előforduló „nyitott mű”, visszanyúlási kísérlet a vajdasági Tolnai Ottó szintén nagyon magányos drámatextusaihoz, vagy továbbgondolása a Kornis Mihály-féle álomdramaturgiával megkomponált daraboknak (HALLELUJA, BÜNTE-TÉSEK), illetve – s ez a legerőteljesebb – írója kapcsolódik a XX. századi nyugat- és kelet-

európai (elsősorban lengyel) tradíciókhoz: Strindberg, Maeterlinck, Ghelderode, Genet, Beckett, Wyspiański és Gombrowicz átom-színházához. Ebben a sokféleképpen értelmezhető drámairói irányzatban és módszerben zavarbaejtő pszichikai és teatrális mellérendelés uralkodik az idők és terek síkjai, az elevenek és holtak, álom és ébrenlét, múlt és jelen, a felszíni és a belső tudati valóság között.

A Honvédhoz hasonló szelidség, védtelenség, az ellenséges környezettel szemben kialakított védekezés: a konok befelé fordulás és hallgatás jellemzi a VILÁGVEVŐ magányos hőseit, Pici Janit is. Ez a gyengéd vonásokkal megrajzolt ormánsági cigányfiú felidézi bennünk a cseh új hullám (különösen Jiri Menzel) filmjeiben gyakran szereplő, szeretnivalóan együgyű, mesebelien naiv figurákat, akiket csak egy hajszál választ el a „falu bolondja” státustól.

Ebben az 1990-ben írt misztériumjátékban a dramatikusság szövet még több szálból és bonyolultabban fonódik össze, mint a HALHATATLAN HÁBORÚ-ban. A VILÁGVEVŐ színpadi valósága több különböző szintű, de teljesen egyenrangú realitásból épül fel: szociorealitásból, meserealitásból és a pszichében lezajló, belső realitásból.

A szociorealitás: Pici Jani az isten háta mögötti Dráva-parti településen is a vesztesek vesztese: felesége felszarvazta és elhagyta, gyerekeit elveszik tőle, hűséges barátja és pecatársra hirtelen szörnyethal, naiv, bohózatba illő jó szándéka miatt lecigányozzák, és ki akarják zavarni az országból. Két kincse van csupán, mint Chaplinnek a keménykalap és a sétapálca: egy pecabot meg egy kimustrált táskarádió. Mindkét tárgy a valóság kizárásának, az attól való teljes izolációnak az eszköze. Az őt körülvevő feldolgozhatatlan és nyomasztó realitás elől a halakhoz, a Dráva-parti horgászathoz menekül, és a rádiója hangszórójából állandóan áradó manipulatív médiaművilághoz: a történet jelen idejében éppen egy harmadrangú popkoncert élő közvetítéséhez, melyet gyakran megszakít a bőbeszédű, bájos riporter és a buta popénekesnő sületlen csevelye. Ez a silány tömegkulturális médiametely mint vigasz és menedék egyszerre szánni való és mulatságos, nagyon is emberi, mégis riasztóan ember alatti és idiotisztikus. A lepusztult realitásból egy még

lepusztultabb kulturális közegbe menekülés egyfajta általánosabb szellemi erodálására utaló jelenség is.

A meserealitás: tragigroteszk hangvételű, pikareszk elemekkel tűzdelt kalandsorozat után Pici Jani végre kiér Dráva-parti horgászplaccára, ahol egyedül ő az úr, ott kifogja a régen áhitott, legendás csodaharcsát, s a hal, a klasszikus vándormese mintájára, szabadulása fejében megjutalmazza; csoda történik vele, s ő mint egy szurreális filmburleszkben, átcsap, pontosabban „átzuhan” a vágyott popkoncert valóságába, ott hős lesz, s mint a képregényekben, a szappanoperákban vagy a szupermozikban, elnyeri a popénekesnő kezét és szerelmét, a frusztrált, szerencsétlen cigánypáriából győztes férfi lesz, ahogy a negédes riporter mondja: „*egy maharadza a Gangesz partjáról*”.

A belső realitás: a befejezés azonban visszamenőleg átértékeli az eddigi történeteket: a csodahalmotívum és a popkoncert csodája nem volt más, mint a vízbe fulladó halál előtti vágyálma, látomása, a belső víziók kivetülése a színpadi realitás síkjára. A darab zárómozzanatában, ismét a szociorealitás síkján, ugyanis Pici Jani anyja kétségbeesetten keresi eltűnt fiát a kihalt Dráva-parton, az elhagyott pecahelyen: „BERTA NÉNI: *Jani... (hangja elszáll a víz felett. Hatalmas csönd. A távolban felrikolt egy madár. Az öregasszony letérdel a stégen, bámulja a vizet: moccsatlan, súlyos, akár az üveg) Jani! Pici Jani!*”

A tér és az idő különös labirintusai épülnek fel a fiatal író komplikált szövegkonstrukcióiban. Váratlan, rejtett átjárókat, oda- és visszautalásokat lehet fölfedezni bennük és egymásra épülő, egymást váltó külső és belső realitások között. S ezek a felfejtésre váró bonyolult összefüggések egyre-másra átértékelik, titokzatossá és többértelművé teszik az egyes mozzanatokot, történéseket, emberi cselekedeteket.

A csoda és a halál vagy a halál pillanatában megélt csoda a következő darabban is felbukkan. A trilógia hősei tehát sorra-rendre a halálba és/vagy a csodákba menekülnek. S ez a gesztus a küzdeni képtelen szelíd Kárpáti-teremtmények utolsó menedéke.

Ezzel a tetteivel lép ki kudarcos sorsa szorításából az AKÁRKI (1993) asszonyhőse is. Az ő helyzete és magánya talán a legvégletesebb

a trilógia három fő karaktere között; egy váratlan rosszullet a halállal, a halálos kórral szembeníti. A darab a középkori EVERYMAN-és a Hofmannsthal-féle JEDERMANN-moralitás mai, Budapesten játszódó átírata. A halálra kiválasztott budapesti asszony azonban – ellentétben klasszikus elődeivel – nem képes számvetést készíteni, megigazulni és megbékelve fogadni a halált, mert egyszerűen nincs rá ideje. Rendbe kellene tennie összekuszált életét, „lerendezni” rengeteg restanciáját, amelyek igazi közép-európai, budapesti nyomorúságok: duguláselhárítás, tisztítószámla, lakásátírás, egyezkedés exférjével. De nem jut teendő végére, képtelen bármit is megoldani, s békét sehol sem találva, mindenkitől elhagyottan, hajszolt, frusztrált, értelmetlené váló élete és halálfélelme elől a robogó metrószerelvénnyel elveti magát. Itt talányos – ismét a csodák képzetét sugalló – befejezés következik. Mint a két előző színjátékban, zavarbaejtően ambivalens, képlékeny a halálpillanat színpadi szituációja, megint bizonyítva a fiatal szerző „csodateremtő” képességét és, ami még fontosabb, szemléleti, világnézeti igényét a csodákra. Egy jelenetbe sűrít életet és halált, egyszerre nyújtja a helyzet két szélsőséges értelmezési lehetőségét. Egyik: a meghalás pillanatában az asszony egy vágyképet vizionál: testében nem is daganat nőtt, hanem magzat; a halál pillanata nem más, mint a szülés csodája. Másik: a valóságban is csoda történt, illetve az öngyilkost kimentik a sínek közül, s akkor derül ki, hogy nem a hullaházba, hanem a szülőszobára kell vinni, ahol egészséges gyermeknek ad életet. (A daganat és a remélt terhesség tragikus női „öshelyzetéről” szól Thomas Mann: A MEGTÉVESZTETT című regénye is.)

A nyomasztó hétköznapok szorításából, a létezés patthelyzeteiből Kárpáti szinte észrevétlenül, gyengéden emeli át örök vesztes hőseit a megváltásba, akik csak ott, a csodák megbékítő, halálos birodalmában nyerik el jutalmukat, békéjüket. Egyfajta írói, szemléleti nosztalgia ez, vágyakozás az elvesztett vallásos világrend után. Színpadi alakjai, a szerző saját szavaival: „*esendőségükben szép, sorsuknak kiszolgáltatott lények*”, s valamennyien ropant hasonlítanak Szép Ernő vagy Tolnai Ottó küzdeni képtelen, gyengéd vonásokkal megrajzolt színpadi szereplőire. Mindhárom

író szinte valamennyi teremtménye alkalmazhatnának bizonyul a mindenkori brutális hétköznapok és a bennük uralkodó mindenkori brutális emberek legyőzésére.

Az ORSZÁGALMA (1994) és a TÓTFERI (1999) című vásári, illetve misztériumjátékokban a szerző ismét újabb színjátéktípusokkal kísérletezik, és bennük a mese- és csodamotívumok már központi szerephez jutnak. (Napjaink prózájában Háry János regényei vagy Darvasi László novellisztikája jelzi, hogy lassan kordivattá válik a mesészerű és csodás elemek alkalmazása és az – ironikus – transzcendencia bekapcsolása a műalkotások cselekményvezetésébe.)

Hogyan lehet a nemzeti népmesekincset, a szubkultúrában lappangó legendákat, mese- és mitológiatöredékeket újra aktivizálni? Hogyan lehet egy egyszer már befulladt vagy inkább alig létező drámaírói hagyományt feltámasztani és „lefordítani” mai színpadi nyelvre? Tamási Áron és Weöres Sándor lírai, filozofikus mesejátékainak (és említsük meg Szilágyi Andor meseparaboláit is) máig nincs élő játszási kánonja, a színházak máig nem találták a kulcsot, amellyel korszerű, felnőtteknek is szóló, sikeres előadásokat hozhatnának létre az ilyen típusú drámaszövegekből. (SZÍNHÁZ ÉS RÍTUS címen figyelemre méltó Tamási Áron-émlékkönyv jelent meg Sepsiszentgyörgyön 1997-ben. Az írások egyike AZ ÉNEKES MADÁR és a SZENTIVÁNEJI ÁLOM közötti hasonlóságra hívja fel a figyelmet, s ez a gondolat korszerű Tamási-produkciót inspirálhatna.)

Az ORSZÁGALMA autentikus – Csenki Sándor által gyűjtött – cigány népmesékből készült átírat, több önálló motívumból és mesehősből összeszőtt lírai, groteszk játék, amely az egyik legismertebb magyar vándormesét, legendakört: az álruhás Mátyás király kalandjait ötvözi a cigánylegendáriumok hőséneke, Csulanónak kalandjaival. A *vásári játék* alcímet viselő opus hangvétele – az ihlető alapanyagokhoz hasonlóan – frivolabb, mint általában a magyar népmeséké. Fogalmazásmódja tömörebb, epizódjai szituatívabbak, dramaturgikusabbak, kevésbé elmesélők, inkább megjelenítők, s humora is erőteljesen közelít az abszurdhoz. Stílusa eklektikus: gátlástalanul keveri a népi és urbánus színházi (és filmes) műfajokat. A némafilmek legendás tor-

tadobálós jelenetei éppúgy megtalálhatók benne, mint a francia bohózatok (Feydeau, Labiche) abszurditásig felpörgetett hasonmás- és összetévesztés-sorozatai, rémálomszerű üldözési jelenetei. Egyes epizódjai a hagyományos kabarét, mások a némafilm szürreális szkeccseit vagy a nagyvárosok speciális műfajának, a viccnek a technikáját, poentirozását követik.

Csulánónak, a svejki vonásokkal felruházott, sokat megélt „tolvajok királyának” a lányába szeret bele az álruhás Mátyás, a magyarok királya. A hetedhétországra szóló lakodalommal megpecsételt nászból fiú születik, de erről az apa mit sem tud, mert már lakodalma hajnalán megszökik, csupán egy országalmát hagyva ott maga helyett. A fiú, felcseperedve, ezzel az országalmával felbukkan Budán, s a kísérteties hasonlóság és a hatalmi jelvény felbolygatja a megöregedett, varázsvesztett Mátyás életét és Buda vára nyugalalmát. A TALÁLKOZÁS EGY FIATALEMBERREL szituációját éli át a király, aki először akasztófára küldi, majd épp ellenkezőleg, királyságát is átadja cigányfiának, és ezzel a gesztussal mintha visszanyerné régi énjét, álruhát öltve ismét vándorútra kel, hogy igazságot osszon elárvult népének. A cigányfiú trónra lépésével pedig az örök kisebbségek, a mindenkoris lesajnált, vesztes páriák, a „mások” ülhetnek mesészerű, csodás diadalt, valahogy úgy, ahogy eddig is szinte valamennyi Kárpáti-darabban.

A TÓTFERI, AVAGY HOGY SZÜLETETT A VILÁGHŐSE, KINEK KERESZTANYJA SZEMPÉTŐR VOLT című misztériumjáték alcimrel jelzett mű keletkezési dátuma 1999, így a jelen kötetben még nem olvasható, de jelentősége miatt feltétlenül említendő. (Folyóirat-megjelenés: *Hajónapló*, 1999. 3. szám.) Ez az eredeti hangvételi, filozofikus mesepéldázat, hasonlóan az ORSZÁGALMÁ-hoz, népmesei átírat, ismeretlen, szubkulturális világokból hozva szeretetteljesen ironikus, többértelmű üzenetet.

A nagyközönség előtt ismeretlen Ámi Lajos mesegyűjtő MÉSÉI-ből (Akadémiai, 1968) és más századfordulós mesegyűjteményekből tudható, hogy a magyar népi kultúrában lappang (lappangott) egy pogány-keresztény öselemekből összeötvözött mesevilág-mitológia és ősvallástörédék (népi imamaradványairól Erdélyi Zsuzsanna könyve adott hírt), s ezek-

nek a meséknek Krisztus-történetesorozatát, archaikus, apokrif Krisztus-legendáriumdarabjait, világvége- és világszületése-sztorijait fedezte föl a maga és a színpad számára Kárpáti Péter, s mint az ORSZÁGALMA esetében Csenki Sándortól, most Ámi Lajostól és a többiekől – saját szavaival – „*lopott ötletet és ihletet*”.

A mesék eredeti nyelvét Kárpáti frappáns drámairói, nyelvi leleménnyel teremtette újja; többek között felhasználta a századfordulós amerikai emigráns magyarok megőrzött beszéd- és írásos emlékeit, a *hunglisht*. A darab dialógusaiban fonetikusán rögzítette ezt az eklektikus, kevert nyelvet, mely emlékeztet valamiféle még ép és már rontott magyar nép(táj)nyelvre és lepusztult városi megfelelőjére, s mindez keverve számos különös angol szóval és kifejezéssel. Mintha Parti Nagy Lajos szellemisége és szellemessége kísértene az ilyenfajta elragadóan groteszk mondatban: „*Ccoráj bodi, bemuffolunk ehhez a misziszkehöz*” – mondja az egyik földre látogató isteni lény a másiknak egy nyomorult, koldus-szegény öregasszonyról. (A két isteni lény, a kvázi idegenek beszélnek csak a *hunglisht*. Egyszerre működik az ő dialógusaikban a nyelvi – és ezáltal gondolati – elszegényedés emigrációs traumája, az újabb nyelvi találatok frissessége és a színpadi replika szituatív humora is.)

„Atyám Teremtőm” és „Szempétőr” jámbor énekes koldusok képében lelátogatnak a Földre, és mint Brecht SZECSUÁNI JÓLÉLEK-jében, jó embert keresnek, akit a „Szögén aszszon” személyében megtalálnak s megjutalmaznak: kisémmizett létére gazdag, öreg létere fiatal lesz, magány helyett visszakapja negyven éve kútba esett férjét, gyereke is születik. Egy nap alatt végigél egy másik életet, valódi és nyomorúságos életének égi mását. „...*egy nap az Úrnál olyan, mint ezer esztendő, és ezer esztendő egy nap*”, mondja a darab mottója, amely idézet Péter közönséges II. leveléből. Ezalatt a születésre várakozó lény, jövendő gyermeke a nagy világmindenségben – s ez a történet másik szála – nagyon gyorsan szeretne már emberként, Tótfरिकént, a világ hőseként megtestesülni, ezért igencsak sürgeti a teremtést, de malőr történik a „*termelési technológiában*”. Tótfერი lekési saját születését, s helyette egy tucatklislány jön a világra, illetve testesül meg, vagyis válik ki a nem létezők

birodalmából. A létezés, a születés előtti állapot, a megszületésre váró szellemalakok mitológiája témaként szerepel Maeterlinck KÉK MADÁR-ában, Hofmannsthal SALZBURGI NAGY VILÁGSZÍNHÁZ-ában is, de talán egyikben sem annyira hangsúlyosan, mint Kárpáti darabjában. A szellem és a test találkozásából jön létre minden földi személyiség, ám Tötferi esetében ebben a megtestesülési folyamatban zavar támad, s ez a meg nem felelésből fakadó különös konfliktust, a köztes, az eltevesztett lét spirituális fogalmát próbálja érzékletessé tenni, szavakban megragadni a dráma szövege. Más szavakkal: azt a titokzatos gondolatparadoxont, hogy: „*megszülettem, de mégsem én vagyok, vagyok, de nem az, aki lehettem volna*”.

A TÖTFERI... élőket, holtakat, földi és isteni lényeket, állatokat és mitológiai alakokat kapcsol össze panteisztikus ősmesébe, égi és földi tablóba, s mintegy folytatja, továbbviszi Weöres Sándor játékát, a HOLDBÉLI CSÓNÁKOS-t. A hangvétel, mint az ORSZÁGALMÁ-ban, rafináltan naiv, hol poétikus, hol ironikus, s az azonosulás és a távolságtartás, a profán és a szakrális állandóan váltakozik a történetmesélésben. Ez a könnyed és gyöngéd vonásokkal megrajzolt világ(ábrázolás) felidézi a híres Jean Effel-sorozatot, A VILÁG TEREMTÉSÉ-t vagy a lengyelek hajdani világsikerű produkcióját, a LEGENDA A DICSŐSÉGES FELTÁMADÁSRÓL címűt és a mi CSÍKSOMLYÓI PASSIÓ-nkat. Lelkes színháztörténészek keresték sokáig az eltűnt magyar színjátékot, misztériumjátékokat, népi, vásári komédiákat. A fiatal író egy primitív mítosz imitációjával lépett elő, mintha egy épségben fennmaradt népi színjátékra bukkant volna, felhasználva a századfordulós emigráns magyarság nyelvi hagyatékát.

Kárpáti Péter „nyitott művei”-ben a szöveg, a színpadi szituációk, a figurák, a mese-fordulatok állandó többértelműséget hordoznak. Ez a folyamatosan variabilitás, értelmezési gazdagság, többféle megvalósítási lehetőség visszajára fordulhat, csapdahelyzetté válhat egy konkrét előadás létrehozásakor, egy-egy próbafolyamat felfokozott hangulatú, sürgető állapotában. Sokszor előfordult ugyanis a színházcsinálók körében, s itt és most elsősorban rendezőkre és (e sorok írójának felelőségét sem tagadva) a dramaturgokra gondolk, hogy tanácsstalanságból vagy túlzott ma-

gabiztosságból az ismert és bejáratott magyar színházi sémák Prokrusztész-ágyába szorították a látszólag engedelmesen idomuló, többféle megoldási lehetőséget felkináló textusokat, vagy, ami szintén tévút: az éppen divatos, időszaki trendekhez, stílusokhoz, életérzésekhez igazították, szabták azokat, ahelyett, hogy a szokatlan hangvételű írásokhoz kerestek volna újszerű színpadi nyelvet. A színházak által kért vagy kierőszakolt változások sokfélék; volt, ahol szerencsés tömörített történet csupán (FOGOLYSZÖKTETÉS), volt, ahol a változtatás csak a befejezést érintette, a különben kiváló AKÁRKI-előadásban a Kamrában: az eredeti, a kezdetekben a színház által is elfogadott vég magában hordta az ambivalenciát, a csoda, az életben maradás és a gyereksülés lehetőségét is. Az előadásban azonban ez a vég egyértelmű öngyilkossággá egyszerűsödött, s így már engedelmesen belesimult a mai fanyar, racionalista, „meseszegegy” színházi ízlésbe, eszmerendszerbe.

A másik három darabnál komolyabb változások történtek. A HALHATATLAN HÁBORÚ (játszott formájában: AZ ISMERETLEN KATONA) esetében a titkokkal teli többértelműség, az idő és tér síkjai közötti bonyolult átjárások szűntek meg. A rejtélyes, „nyitott”, állandó váltásokat produkáló szerkezet leegyszerűsödött, lineáris, jóval „titoktalanabb” történetté változott. A VILÁGVEVŐ (játszott formájában: AZ ÚT VÉGÉN A FOLYÓ) szenvedte el a legnagyobb sérülést. A színházak (köztük én is mint a produkció dramaturgia) nem találták el igazán a hangvételt, és egyszerűen lenyesették a darab fontos, irracionális rétegét – az egész popkoncertmotívumot s vele a többszörös csavarokkal, fordulatokkal megoldott véget –, s a darabtól idegen szöveg- és játékváltoztatásokkal új, nem szerencsés befejezést hoztak létre, amelyről és az egészről is joggal mondhatta el az író (egy vagy két emlékezetesen megoldott jelenet kivételével), hogy: „*ízlésemől idegen, túlságosan durva és embertelen lett az előadás. Ahelyett, hogy az általam elképzelt vígjátéki és pokoli jelenetek egymásba fordultak és váltakoztak volna, a groteszk humor elsikkadt, és maradt a rémdráma. Valóban a véglények világa*”. (Beszélgetés Földes Annával.)

Az ORSZÁGALMÁ-ban a második rész íródott át rendezői kérésre. Az új verzió itt is titoktalanabb, egyértelműbb lett, a hangsú-

lyok áttolódtak a manapság divatos „lepustulástörténetek” irányába. A problémát csak fokozta egy téves szereposztási döntés, melynek persze szövegkövetkezményei is voltak; az előadásban nem Mátyás királyt és a fiát játszotta ugyanaz a színész – ez felelt volna meg a klasszikus hasonmás- és félreértés-komédiák technikájának –, hanem a tolvaj Csulanót és a királyfit. Ezzel a döntéssel a darab színpadi, vagyis szituációhumora erőteljesen csökkent, az átírással pedig a finoman kicentizett, érzékeny egyensúly billent fel a poétikusan időtlen népmesei és a profi módon alkalmazott bohózati elemek között. Kár érte, mert az előadás hangvétele végül is elég pontosra és szellemesre sikeredett. Az író igazi galantériával, a színházművészet iránti tiszteletből, a színházcsinálók iránti feltétlen bizalomból sorra-rendre végrehajtotta a kért javításokat, vagy beleegyezett a változtatásokba a szöveg-előkészítő munkák és a különböző színházakban zajló próbák folyamataiban, sőt előfordult, hogy a színházi emberek tévedéseit is magára vállalta, mondván: a kudarcokért, félsikerekért ő a felelős, mert „félíg készen” adott ki a kezéből egyes műveket. A bemutatók és az idők múltával azonban, eltávolodva a konkrét színházi hatásoktól és munkáktól, ő maga is rájött, hogy többnyire nem az ő szövegeivel volt baj. Ennek a felismerésnek köszönhető, hogy ebben a gyűjteményes kötetben – roppant helyes döntéssel – a drámák legelső és legjobb változatai szerepelnek és nem a színházi példányok. (Sajnos egyetlen kivétellel; az ORSZÁGALMA eredeti verziója hiányzik, amely azonban szerencsére hozzáférhető a *Holnap* című miskolci folyóirat 1994. 3. számában. Jelen dolgozatban is az eredeti szöveg képezte az elemzés tárgyát.)

A színházak elsőrendű feladata lenne, hogy a megvalósult előadások súlyt, tekintélyt és hírnevet biztosítsanak a rájuk bízott alkotásoknak és szerzőjüknek. (Ez különösen egyműfajú írók esetében alapvetően fontos, bár feltétlenül meg kell említeni, hogy Kárpáti Péter egyszer már prózában is jeleskedett; *DÍSZELŐADÁS* címmel figyelemre méltó kisregényt írt, melyből színpadi adaptáció is született.) Ilyen szempontból kell és lehet feltenni a kérdést; sikertörténet vagy kudarcsozogat-e, ami Kárpáti Péter és a színházak között történt? A válasz: ahogy vesszük, vagy

ahogy tetszik. Minden darabja szinte azonnal színre került, s ez nagy szó a hazai pályán, két előadása külföldi fesztiválokat is megjárt, ez is ritka esemény egy kortárs magyar szerző életében, az összkép – az előadások színvonala és a szöveggondozás tekintetében – mégis ellentmondásos és vegyes. Ennek ellenére a sikerre kell szavazni, és arra kell gondolni, hogy a szó elszáll, az írás megmarad. Minden hiba, minden elrontott előadás korrigálható, a darabok újragondolhatók, újrajátszhatók, a szövegek pedig mostantól kezdve a maguk érintetlenségében, gazdagságában hozzáférhetőek, olvashatók ebben a hagyománymegújító, egyéni hangú, reprezentatív dráma-gyűjteményben.

Radnóti Zsuzsa

ELRONTOTT REGÉNYEINK

Kálnay Adél: Örökség

Kortárs Kiadó, 1999. 180 oldal, 980 Ft

Néhány hónapja éppen a *Holmiban* találkoztam először Kálnay Adél nevével, egy kitűnő novella fölött. Persze, az én hibám is, hogy addig elkerülte a figyelmemet jó néhány, folyóiratokban közölt írása, s csak legutóbbi könyvének fűlszövegéből értesültem róla, hogy az *ÖRÖKSÉG* immár a hetedik kötete. Két nagyobb könyvtárban is hiába kerestem 1990 óta szinte évente megjelenő műveit: a *ZSUZI* című meseregényt, a *TÜNDÉREK ÉNEKE* című verses képeskönyvet, három novelláskötetét és *TÉL* című, első kötetéből kiemelt, önállóan közreadott kisregényét. Két-három komolyabb kritika, elszórt recenziók, felületes interjúk – nem túl nagy visszhang kilenc év alatt. „*Talán nem is híres szeretnék lenni, de visszajelzésre várok*” – nyilatkozta az irodalmi élettől távol alkotó, halk szavú, szerény író.

Az 1952-ben született, Dunaújvárosban élő, négygyermekes tanítónő első írásával 1986-ban megnyeri a Fiatal Művészek Klubjának pályázatát, de még öt évnek kell eltelnie, amíg a *Holmiban* megjelenik első „felnőtt”-novellája. Írói pályája ettől kezdve sikertörténet is lehetne, kötetek és díjak kísérik

(legutóbb az idén kapta meg a *Greve-díjat*, amelyet olyan „fiatal és jelentős teljesítményt nyújtó” szerzők érdemelnek ki, „akikre még nem figyelt fel eléggé a magyar közvélemény”), de nem mondhatjuk, hogy berobbant az irodalmi életbe. Bodor Béla egy 1997-es *Holmi*-béli kritikáját (az előző évek három Kálnay-kötetéről) szintén azzal a kérdéssel indítja, hogy vajon miért nem írnak többet a szerzőről.

Hogy mi a viszonylagos ismeretlenség és visszhangtalanság oka, magam sem tudom. Azután sem, hogy elolvastam Kálnay Adél – elég nehezen megszerezhető – korábbi könyveit is. Hiszen – bár lehetnek és vannak kritikai megjegyzéseim – tagadhatatlan, hogy szomorú történetei könnyen befogadhatók, megindító együttérzésre készítetik a kilencvenes évek erre fogékony olvasóját. Az állástalan vagy rosszul fizetett értelmiségi, a gyerekeivel bajlódó családanya, az egyedül maradt asszony és a mások küszködését, szenvedését csak hírből ismerő, de részvevő olvasóközönség bizonyára szívesen megismerkednék Kálnay történeteinek otthontalan felnőtteivel, megszorított gyerekeivel és nem túl bájos mesevilágával.

„*Csupa olyan dologról gondolkodom folyton, ami már nincs*” – mondja az EGYETLEN HELY A FÖLDÖN öregasszony hőse. S amire ő emlékezik, az talán a legszörnyűbb a sok tragikus történet között: borzalmas árvaházi kisgyerekkor horrorélményekkel, majd kényelmes élet a gazdag örökbefogadónál szeretetlen gyerekpótlékként, aztán újra árvaház, cselédsors, kórházi aljamunka. „*Tizenhét éves voltam akkor, nem láttam egyebet magam körül, csak nyomorúságot, s ez aztán meg is maradt.*” Háborúban eltűnt férj, halva született gyerek, vigasztalan szolgálat a haldokló ápoltak mellett – ez volt az élet. De a kötet többi felnőtt hőse sem szerencsésebb. Az EGÉSZEN MÁS című novella Annája „*úgy gondolt az életére, mint valami ételre, amit neki kell elkészíteni, de sajnos a receptjét nem ismeri*”. A tehetetlen kilátástalanságból neki a teljes sötétség, a megvakulás jelenti a kiutat. A szép című EGYÜTT A RINGÓ FÜVEL főhőse az életunt, savanyú külvárosi tanító, aki ön-maga előtt is titkolja, hogy már nem szeret tanítani, nem szereti a gyerekeket. Sivár, remény nélküli életétől a hősies halál váltja meg: „*kelletlen*” önfeláldozásával megmenti egy veszélybe került tanítványa életét. A ne-

gyedik „felnőtt”-novella (egyébként a kötet záró írása) a legkevésbé tragikus az eddig említettek közül. Az EGYSZER ELFOGY AZ IDŐ hőse egy szétesett család régen és messzire szakadt tagja, aki apja halálos ágyához tér vissza az idegenné vált családtagok közé, a majd' elfeledett házba. A vadonná nőtt gyerekkori kert láttán döbben rá: „*Mindig egyedül voltam mindenütt, csak lebegtem én is, mint a kőd vagy a pára, vajon itt lenne mégis az otthonom, ahol sohasem kerestem?*”

Az otthon keresése, a család keresése, a szeretet keresése – és mindezek hiánya teszi szomorúvá, lehangolóvá, olykor tragikussá Kálnay Adél történeteit. Gyerekszereplője megannyi (velünk élő) antik tragédiához, katarzisz nélkül: az öngyilkosságra készülő, de attól visszarettenő árva kislány; a hajléktalan nagypapa szeretetét és az ember alatti lélet választó cigányfiú; a sivár unalomban élő és valami nagyrahitottságot érző, de azt nem találó kamasz lány; a temetőben otthonos gyerekek – mind egy-egy térben és időben alig elhelyezhető és ezáltal általános érvényűvé növelt tragédia kiszolgáltatott hordozói. S lehangoltságunkat alig oldják az olykor felbukkanó érzelmes-szeretetteljes tájleírások, romantikus kastélyparkok, varázslatos völgyek és dombok – mindezek elsüllyedtek az időben, vagy csak az álmokban léteznek.

A valóságos idők és helyek amúgy is elmosódtak, nincs igazán fontosságuk. Néha kastélyban járunk, néha panelban, néha lőnek, néha tolonganak a buszon, néha rendezett kispolgári lakásban vagyunk, néha nyomortanyán. Az otthontalanság, a szeretetlenség időtlen, örök, s így mitikussá nő. (Kivétel a KEDVES NAPLÓM évszámokkal ellátott, de valójában nem az adott korról, hanem az örök kamaszkielégítetlenségről szóló története.)

Egyetlen valódi helyszíneként olykor felismerni véljük az író szülővárosát, Ózdot és környékét, az eltűnt Édent, amely mostani lakóhelyéhez képest mérsékelten megszépült. „*Néha úgy érzem, ha vonzó környezetben élnék, nem is írnék*” – mondja Kálnay egy interjúban. S bár tudja, hogy gyermekkorára városa a valóságban már nem létezik, nagyon is jelen van figurái álmában, képzeletében. A SZÉP IDŐK OTT A VÖLGYBEN című novella hőse, Elza, az átlagos életű fodrász nő például szívesen me-

sél emlékeiről. „Az az utca már nem létezik, hiába van rajta a város térképén... Nem létezik, mert úgy belekapott az idő, ahogy a szél belekap a gyanúllan felhőkbe, és repíti őket kényére-kedvére, hogy végül a kedves, szelíd formájú fehér pamacsokból alakatlan, buta gomoly legyen valahol a világ másik táján, és észrevétlenül szétozsoljon, miután könnyét kisírta. Azt az utcát is addig görgette, forgatta az idő, míg nem széthullt sok küci darabra, egész pontosan annyira, ahány ember lakott benne, s mindegyik vitte magával a maga darabját, ahová csak került a világban. Nagy örökség, valakinek csak egyetlen öröksége, s olyan féltve őrzi, hogy még álmában is alig meri elővenni... Elza úgy volt ezzel, ahogy nagyanyja a stafíringjával. Időnként elővette, nézegette, ült fölötte egy darabig, simogatta a szép hímzéseket, aztán gondosan visszapakolt mindent a szekrénybe. Elza meg az emlékeit porolgatta, fényesítette, aztán visszazárta őket szépen oda, ahol voltak, soha nem illesztette őket egymáshoz, mert azt tartotta, külön-külön is olyan szép mindegyik, minek fáradozna.” S mikor felmutatja fénylő emlékeit szüleiről, a völgyről, a völgy lakóiról, rádöbben, hogy álmai fontosabbak lettek a hétköznapi valóságnál: „Félni kezdett. Mit akarnak tőle ezek a régi emberek? Miért tolakodnak be az álmaiba, miért hívják őt vissza olyan erősen abba a régi völgybe? Olyan gyakran álmodom mostanában a régi időkről, mesélte anyusnak, s annyira, annyira felkavar. Érdekes, tűnődött anyus, én sohasem álmodtam még a völgyről, de hát nem vagyunk egyformák. Talán el kéne látogatnod oda, hátha abbamaradnának az álmok, s megnyugodnál. Talán, hagyta rá Elza, talán, ismételte, s közben egyre biztosabban tudta, hogy nem is akar megnyugodni.” Bár ez az írás is a múltban jár, a legtöbb novellától eltérően nem mutatja elviselhetetlennek a jelent. Elza az a földön járó, szeretni való átlagember, aki becsben tartja őseit, emlékeit és álmait, de nem állítja a való élet szereplőinek, eseményeinek és problémáinak helyére. Ez az oldottabb hangulatú elbeszélés még a legtöbb írásból fájón hiányzó csendes ironiának is teret enged.

A kötetben újraolvasva is nagyon szerettem az ÖRÖKSÉG című novellát (ez volt egyébként a *Holmiban* megjelent, kedvesináló, figyelemfelhívó mű). Benne van mindaz, amit én Kálnay írásaiban a legjobbnak tartok: aforisztikus megfogalmazások és érzékeny, rész-

letező leírások, színes egyedi jellemrajzok és bonyolult-szövevényes családi viszonyrendszerek, fényképszerű pillanatképek és élesen megvilágított tablók, rettenetes felnőttek és kiszolgáltatott gyerekek. A tizennégy oldalas írásból mindent megtudunk egy, a század első felében felemelkedő, majd széthulló paraszt-polgár családról. „A mi családjunkban minden a pénz körül forgott. Amíg nem volt, azért, amikor meg már volt, akkor azért... A mi családjunkban mindenki hosszú életet élt, így még ijesztebb volt a csend, amiben lennem kellett, mert ez a csend nem a nyugalom és a béke csendje volt, hanem a gyanakvásé, a tiukolozásé s a félelemé, hogy a beszéddel valami kis idő kárba vész, elfecsérlődik.” A novella érzékletes, pontos felütéssel indul, és a jelenből visszanező első személyű elbeszélő végig megtartja szinte szentviten előadásmódját, ránk bírva az érzelmi viszonyulást. S akkor is csak kissé gyorsul fel az írás, a főhős gondolatainak ritmusa, amikor kitörési kísérletének kudarcáról számol be: „Rémülten jöttem rá, hogy nem rombolhatom össze mindazt, amit nagyapám felépített, nem hagyhatom magára, hogy nekem azzá kell lennem, ami felé terelt, hiába vannak álmaim, mikor az ő álmát kell megvalósítanom, és nem félelemből, hanem valami ismeretlen erő hatására, amely ugyan nagyapámból árad, de nem egyedül az övé, hanem még nagyon sokaké, akik előtte jártak az időben, ez a család ereje, amit úgy hagytak örökölni egymásra, hogy nem is tudnak róla. Ennek az erőnek semmi köze nincs ahhoz, hogy szeretem-e a családomat, hogy jó embereknek tartom-e őket, ez az erő, akárcsak a gravitáció, nem engedi, hogy felemelkedjek, hiába elvesztettem a szárnyaimat.”

Kálnay Adél történetei valójában mind a szép völgyi novellában megfogalmazott metafora változatai: „Lizike, a maga élete biztosan kész regény! Ké nem az, Margit néni, ké nem az, mindnyájunknak lenne mit mesélni, nem igaz? A legszörnyűbb, ha az ember egyszer rájön, hogy egy másik regényt szeretne, mert ebből a mostaniból elege lett annyira, hogy már a végére sem kíváncsi.” Szinte minden szereplő úgy érzi, egy elhibázott regényt él meg, és nincs ereje, akarata vagy módja változtatni a cselekményen és a figurákon. Álmokhoz és emlékekhez menekül, s még szerencsésnek mondható, ha legalább azok szépek.

Farkas Katalin

ADY KÖLTÉSZETE – LÉLEKBESZÉD, RENDSZER VAGY OLVASAT?

*Kenyeres Zoltán: Ady Endre
Korona Kiadó, 1998. 199 oldal, 1250 Ft*

Kenyeres Zoltán Ady-monográfiája a Korona Kiadó KLASSZIKUSAINK sorozatának első köteteként jelent meg. A kötet ezüstnyomatos sötétzöld borítója – amely az egykori szépirodalmi disz-sorozatok külsejére emlékeztet – és a sorozatcím egyaránt klasszikusként definiálja Ady Endrét, akivel a legnagyobb gond mostanában az, hogy egy kissé érdektelenné vált klasszikus.

A szerző szemmel láthatóan nem tekintette feladatának, hogy a (még) érvényben lévő kánon egy némiképp bizonytalan státusú elemének védelmében lépjen fel, a könyvben csak néhány tétova, alig észlelhető gesztus utal arra a helyzetre, mely szerint „*Ady ma olyan költő, aki – fogadtatástörténete során alighanem először – nemhogy nem hívja ki a recepció válaszait, hanem kifejezetten rá is van utalva ennek megszólaltató aktivitására.*” (Kulcsár Szabó Ernő: AZ „ÉN” UTÓPIÁJA ÉS LÉTESÜLÉSE. In: *Irodalomtörténet*, 1998/3. 365.) Birálatom konklúzióját megelőlegezve: éppen ez a „*megszólaltató aktivitás*” a fájó hiánya Kenyeres könyvének.

A monográfus Ady életművének tárgyalásakor a következő – egymást elvben nem kizáró – lehetőségek közül választhatott:

1. Kellő mérlegelés után összegzi az Ady-kutatás legfontosabb megállapításait, eredményeit, természetesen azokat, amelyek időtállóknak bizonyultak a költő terjedelmes hatás- és fogadtatástörténetében. Ez nem jelentéktelen feladat, hiszen az Ady-szakirodalom könyvtárnyi, és közismert, hogy a költő verseinek hatástörténete számtalan önmagában meggyőzőnek látszó, ám egymásnak ellentmondó interpretációt tartalmaz.

2. Karakteres saját Ady-értelmezéssel lép az olvasók elé. Ez a nehezebb feladat, azonban nem volna szabad visszariadni tőle, hiszen az Adyval kapcsolatos érdektelenség korában – mely egyébként az utóbbi időben megszünnőben lévőnek látszik – fontos és hálás kritikai-irodalomtörténeti feladat lenne

valamilyen markáns, eredeti Ady-interpretációval felhívni a költőre a figyelmet.

3. A harmadik lehetőség valamely kurrens szaknyelv és módszer alapján megfogalmazott Ady-értelmezés létrehozása lehetne. Ezzel kapcsolatban nem feltétlenül módszertani elkötelezettségre gondolok, de módszertani tudatosságra mindenképpen. Szóba jöhetne itt többféle irodalomtudományi irányzat elveinek, fogalmi apparátusának akár eklektikus, de mindenképpen tudatos felhasználása vagy éppenséggel valamely társadalomtudományi megközelítésmód termékeny alkalmazása is.

A szerző az elsőként említett lehetőséget választotta. A kötet – a viszonylag szűk terjedelem által adott lehetőségen belül – elsősorban szintetizálja az Adyra vonatkozó kutatások számára fontos – és így persze szelektált – eredményeit, és közérthető formában tárja az olvasó elé azokat. Védhető döntés ez: nem lett aránytalan a kötet, nem riasztja el az Ady költészete iránt érdeklődő olvasókat extrém vagy partikuláris elemzési szempontokkal, és különösebben nem fárasztja őket az irodalomelmélet fogalmi apparátusának szövevényességével sem.

Kenyeres Zoltán munkájának első látásra érdeme, hogy az eszmetörténeti és ideológiai szempontoknál fontosabb szerepet játszanak benne a poétikai vizsgálódások és az Ady-életmű esztétikai megítélésének kérdései. A kötet elemzéseinek centrumában egyrészt azok az értelmezési problémák helyezkednek el, amelyek Ady költészetének sokarcúságából, polifóniájából, kaleidoszkópszerűségéből erednek, másrészt részletesen foglalkozik a szerző az Ady-líra nyelvszemléleti alapjainak vizsgálatával is.

A könyv vissza-visszatérő problémája, hogy miképpen egyeztethetők össze egymással az Ady költészetében jelen lévő, egymást ellentételező vagy kizáró motívumok, szólamok, nyelvi szerepek, és hogy milyen jellegű az a költői magatartás, alkat, amely ennek a sokféleségnek az alapját képezi.

„*William Empson tipológiáját felhasználva azt lehet mondani, hogy a versek mindig alternatív jelentéstartományokat kínálnak fel, bármelyiket választva végig lehet elemezni őket, de a kiválasztott szempont érvényesítésekor a következő ciklusokban vagy még ugyanabban a ciklusban a szempont el-*

vetésére felhívó ellentmondásba ütközik az elemző. Az egyes versek alternatív többértelműsége a kont-radiktórius többértelműség nagyobb szerkezeti egységeiben helyezkedik el. Ez okozza Ady kötetének oly rejtelmes kaleidoszkópszerűségét. S ez okozza a nem szűnő szellemi izgalmat, melyet a megjelenésük óta eltelt annyi évtized múltán is kíváltként.” (41.)

Kenyeres szavai Ady költészetének azt a sajátosságát érzékeltetik, melynek alapján számtalan, egymásnak olykor szélsőségesen ellentmondó értelmezés kiindulópontjává válhatott. Ez a jelenség mindig is foglalkoztatta az Ady-recepció olvasóit, Németh László például a következőket írja ezzel kapcsolatban: „Fusd át e kötetet, s játszva kigyúrsz az idézeteiből nyolc-tíz Ady-világnézetet: egy optimista életszerelmest, egy dekadens-pesszimistát, egy pogányt és egy keresztényt, egy nietzscheit s egy szocialistát, egy fajmagyart s egy kozmopolitát, egy hívőt s egy démonit, egy viláigienlőt s egy nihilistát. Ha elég makacs vagy (esetleg valamelyik társadalmi csoport ügynöke): az ellentmondó idézeteket is beállíthatod, kimagyarázhatod a magad igazolására. Ady azonban mindig több marad a te tolmácsolásodnál s határtalanul több a világnézeteknél, amelyeket belőle leválaszthatsz.” (In: Németh László: KÉT NEMZEDÉK. Magvető–Szépirodalmi, 1970. 43.)

Németh László sorai is azt dokumentálják, hogy ezt az Ady nagyságával elválaszthatatlanul összekapcsolódó jelenséget hajlamosak vagyunk valamiképpen fogyatékoságnak vagy legalábbis a saját világnézetünkötől, izlésünkötől eltérő értelmezések léalapjának tekinteni. Ady sokértelműsége és univerzalitása nagyszerű dolog, de valamely kisajátítónak érzett értelmezés láttán bosszantónak látszik, mintha valamiképpen a költő is cinkosa volna ezeknek az interpretációknak. Ilyenkor természetesen nem a költőt marasztaljuk el, hanem a vadul burjánzó értelmezések visszanyesegetésének szükségességét hangsúlyozzuk. A sokértelműség ily módon az interpretáció akadályává is válhat, különösen a tárgyi-lagosság igényével fellépő értelmezők számára. Ennek következtében fordulhat elő, hogy Görömbei András szinte panaszosan teszi szavá: éppen Ady univerzalitása következtében jött létre a sok szélsőségesen kisajátító Ady-értelmezés: „...az univerzalitás teszi rendkívül nehézé a higgadt, arányos Ady-értelmezést, hiszen a befogadó az azonos esztétikai erővel közve-

tített, de egymással gyakran ellentétes értelmű versek közül óhatatlanul is azokra teszi a hangsúlyt, azokban éri Ady mélyebb igazát is, amelyek a befogadóhoz közelebb állnak, amelyekre ő maga jobban rá tud hangolódni.” (ADY-KÉPÜNK ÉS A LEGÚJABB SZAKIRODALOM. In: Irodalomtörténet, 1993/3. 422.)

Kenyeres könyve több helyen is foglalkozik a sokértelműség versus egység kérdéssel, azonban szemmel láthatóan nem tud kitörni ennek hagyományos tárgyalási keretei közül. Feltételezi ugyanis, hogy Ady költészetében mindennél lényegesebb az inherencián alapuló jelentésstruktúra, a belső értelem megléte, és hogy ennek feltárása és leírása az Ady-értelmezés elengedhetetlen feladata. Ady lírájában valóban megfigyelhetők olyan szembeötlően karakteres vonások, amelyek megengedik e költészetnek a belső jelentésösszefüggésekre koncentrált interpretációját. Ez a líra – egyik meghatározó olvasata szerint – egy mindent átfogó és egységes szimbolikus rendszer meglétét sugallja olvasóinak, és óhatatlanul megjelenik a készletet, hogy az értelmező ebben valamilyen, a versek jelképiségének belsejébe kódolt, attól elválaszthatatlan világképet, világfelfogást keressen.

A „belső értelem” prioritásának feltételezői – így például Babits Mihály, Balázs Béla, Földessy Gyula és maga Kenyeres Zoltán is – Ady költészetét szimbólumrendszernek vagy egy költői mitológia szisztematikus kifejtésének tekintik. Ez a szemléletmód Ady verseinek jelentését a rendszerből kiemelt kisebb egységek – szimbólumok, motívumok, motívumcsoportok – összehasonlításával, kapcsolódásuk logikájának megállapításával kívánja megközelíteni. Ilyen jellegűek voltak például Földessy Gyula Ady-kommentárjai, amelyek a költő világának immanens megértésére törekedtek. (Lásd Földessy Gyula: ADY MINDEN TITKAI. Magvető, 1962.) Hasonlóan gondolkodott Adyról – Földessyvel való vitái ellenére – Babits Mihály is: „...lírájában egy egységes Világ-látomás szimbólumrendszerét rejtette el, keményebbet és komplikáltabbat, mint akárhány látók és filozóf.” (Gál István [szerk.]: BABITS ADYRÓL. Magvető, 1975. 190.) „Egységes”, „rendszer”, „rejtette el” – ezek a kifejezések mind az inherens jelentésstruktúra létének feltételezésére utalnak, és ezek mellé még számos hasonlót lehetne állítani.

Az újabb Ady-irodalomból Gintli Tibor cikkét idézem: „...újra fel kell tární Ady költészetének azt a belső kapcsolatrendszerét, amely felfedi és egységbe fogja lírájának mélyebb rétegeit, rekonstruálni azt a világgépet, amely értelmezhetővé teszi a végletes ellentétek gyakori egymásmellettségét.” (A MINDEN-ÉLMÉNY JELENTŐSÉGE ADY LÍRÁJÁBAN. In: *Irodalomtörténet*, 1994/1–2. 34.)

Nos, Kenyeres programja hasonló elven alapszik. Ady hatékony értelmezését szerinte az „önmagyarázó rendszer” segíti elő, „...amelyet a szóhasználatnak, a képszerűségnek, a sajátos metaforavilágnak, az egyéni ritmusképzésnek a versek sokaságában vissza-visszatérő elemei alkotnak.” (27.) Ez az „önmagyarázó rendszer” az idézett meghatározás szerint is arra utal, hogy Ady költészetének a jelentés immanenciájából kiinduló megértésére törekszik: a vers egyes szintjeinek – szóhasználat, képszerűség, metaforavilág, ritmus – ismétlődése és egymáshoz való viszonyulása határozza meg az irodalmi jelentést.

E felfogás alapján vállalkozhat arra a szerző, hogy ne csak az egyes motívumokat, metaforákat viszonyítsa egymáshoz, hanem megkísérelje rekonstruálni azt az alapot, végző elvet is, amely a sokértelműség, polifónia, ambiguitás és egyebek mögött rejlik, és ami tulajdonképpen Ady költészetének lényege lenne. Ezt a megközelítésmódot a továbbiakban összefoglalóan *esszencialista* értelmezésnek nevezem.

Az esszencialista felfogás ellentétét *kontextuális* megközelítésnek nevezhetjük. E szempont számára Ady költészete alapvetően „könyv”-ként jelenik meg, erre utalnak az olyan magától értetődőnek tekintett kifejezések is, mint az „Ady-összes” vagy az, hogy Ady költészete a nemzet „élő bibliája” volt: „Nem véletlen, hogy egyetlenegy olyan magyar költő sincs, akinek ez a szó, hogy összes, olyan fogalomná vált, mint Adynál. [...] Az Ady-összes azért vált fogalomná, és azért vált fogalomná a harmincas években folyamatosan, a negyvenes években is állandóan újra meg újra kiadott kötet, amely jellegzetesen a Biblia-formát veszi fel, mert mindenki érzi azt, hogy az Ady-versek olvashatók és olvasandók egymás után – olvasandók mint regény.” (Radnóti Sándor: ADY AKTUALITÁSA. In: Vig Mónika [szerk.]: *HOGYAN ÉLJÜK TÚL A XX. SZÁZADOT?* Narancs Alapítvány, Budapest, 1992. 312.)

Ez a megközelítésmód Ady költészetének

univerzalizálását és ideológiai-poétikai szólaimainak kontradiktórius voltát a versek és a versnél nagyobb egységek – ciklus, kötet és a költői életmű – tudatos kompozícióval megalkotott korpuszával magyarázza, amely korpusz az olvasók számára a Biblia analógiájaként jelenik meg. A sokértelműség jelentése ekkor pragmatikai folyamat keretében teljesedik ki, amelyben Ady lírájának egyes szegmentumait – a Biblia textusaihoz hasonlóan – a jelen és az olvasó által felvetett, megfogalmazott kérdésekre alkalmazzák. Ebben az esetben éppen az egyes olvasatok sokfélesége – és ebbe bele kell értenünk az extrém értelmezések olykor nem éppen vonzó társaságát is – demonstrálja Ady költészetének univerzalizálását. Az egyes partikuláris olvasatok azon túl, hogy mintegy önmagukat képviselik, egyben visszautalnak az egészre – amelynek léte és holléte ebből a szempontból közömbös is lehet –, és amelynek metonimikus töredékei. A rendszer léte ekkor csak a metonimiaként felfogott olvasatok illeszkedési pontjai – mint a cseréptöredékek szélei az edény formájára – utalnak. Babits, aki Ady költészetével kapcsolatban szintén szimbolikus rendszerről beszélt, az alkalmazás folyamatát illetően szintén ezt a paradoxnak ható részletességet emelte ki: „Ha olvassuk, nem verseket olvasunk, csak szavakat, amikben mai kérdéseinkre szimatolunk választ. Alkalmazzuk és céljainkhoz igazítjuk őket, mint Dodona jósszavait hajdan a görögök.” (In: Gál István [szerk.], i. m. 259.)

Egyébként Kenyeres Zoltán kötetje is magában foglalja a kontextuális megközelítés egy mérsékelt formáját. A szerző itt a „művészi alapszándék” és a „beleérzés” fogalmainak segítségével vázolja fel a műalkotások megközelítésének két ellentétes pólusát, és ennek a – név szerint Alois Riegl és Theodor Lipps eszméire utaló – ellentétpárnak az alternatívájaként Popper Leó és Gadamer nevére hivatkozva az értés mint félreértés, illetve az értés mint másként értés koncepcióját említi meg. (5.)

E gondolatmenet lezárásaként Kenyeres a következőket írja: „Az értelmezés nem lezáródó folyamat, minden kijelentés a kijelentések hálózatában születte meg és tovább szövi e hálót. Bármilyen sokat írtak is tehát Adyról, új és új megközelítések fognak létrejönni. Sőt az irodalomtörténetnek dolga és kötelessége, hogy újra és újra szembe-

nézzen evvel a magyar irodalmi ízlésvilágra és gondolkodásmódra oly nagy hatással lévő életművel. Az itt következő könyv a költői pálya folyamatarajzát próbálja felvázolni. Kötetről kötetre halad, sőt ciklusról ciklusra, mert Ady versei kezdettől a kötet szerkezetek rendjében értelmeződtek az olvasók számára...” (5–6.)

Ez a gondolatmenet ugyan kiemeli, hogy Ady úgynevezett „kötet-költő”, de az ebben a megállapításban rejlő interpretációs lehetőségek kiaknázása elmarad, a monográfia koncepciójának egészét az „önmagyarázó rendszer” működtetése és a szimbolikus rendszer által közvetített világkép rekonstrukciója határozza meg. Másról pedig a szerző az esszencializmus egységelve és a kontextualizmus olvasatokra való hagyatkozása között egyensúlyoz, és a számtalan tematikus, gondolati stb. irány kétségtelenül megfigyelhető pluralitását hirdeti. Ez önmagában nem volna baj, sőt ez a kettősség akár termékenynek is tekinthető. A probléma az, hogy Kenyeres – miközben különféle elméletekre hivatkozik Brentanótól Jungon át Ferenczi Sándorig – valójában reflektálatlanul pszichologizál. Nem az immanens rendszerben és nem is a „könyvben”, hanem az egyéniség erejében – Kulcsár Szabó Ernő szavaival: az én utópiájában – keresi az Ady költészetének koherenciáját meghatározó legfontosabb tényezőt. (Lásd Kulcsár Szabó, i. m. 376–377.)

„Ki volt a versekben megszólaló Ady? A bibliai Góg és Magóg fia, a görög Mídász utóda? A pogány magyar Vazul leszármazottja? Ond vezér unokája? Muszáj Herkules? Magyar Messiás? Mesebeli János, a Halál rokona?” – és a többi. (64.) Kenyeres Zoltán összesen tizennyolc, igen retorikusan megfogalmazott költői kérdéssel jeleníti meg Ady költészetének sokértelműségét. Az Esterházy hiperbolikus kifejezésmódját idéző felsorolás – Kenyeres stílusimitáción alapuló bírálatot is írt a TERMELÉSI REGÉNY-ről! – jelentősen eltér a monográfia egyéb részeinek hangvételétől, ez is arra utal, hogy a szerző nagy fontosságot tulajdonít a kérdéskörnek. És a válasz: „...mindaz együtt volt az, akút a versekben Ady Endrének nevezünk. [...] De – és ez fontos! – Ady nemcsak egyszerre volt az, akinek szerepeiben megmutatkozott, hanem külön-külön is”. (65.)

E válasz legnagyobb problémája az, hogy üres, nincs tényleges magyarázóereje. Két-

ségtelenül közvetít a rendszer (az Ady-líra mint szimbolikus vagy mitológiai konstrukció) és az „Ady-összes” (az Ady-líra mint az olvasás folyamatában jelentéseket provokáló korpusz) között, de nem valamely poétikai szempontból releváns tényezőre hivatkozik, hanem az alkotó egyéniségre, az emberre. Ha nem is a hagyományos életrajzi én, de a művészi egyéniség erejében látja azt a szervezőerőt, amely az Ady-lírárt működteti. Ki volt a versekben megjelenő Ady? Mindez együtt és külön-külön – a magyarázat igényével megjelenő tautológia ez.

A kontextualizmus szempontját – ahhoz, hogy igazán ösztönző lehessen – valójában persze radikalizálni kellett volna. Ady költészetének „könyv”-ként, Bibliaként történő felfogása lehet, hogy kuriózum, de nem képtelenség. Elfogadható magyarázatát adja a sokértelműségnek, az interpretációk sokféleségének, és ebből következően nincs szükség arra, hogy az Ady lírájának immanens jegyeiben megragadni vélt szándékot az egyes értelmezések megalapozottságának, helyességének normájaként fogjuk fel. A kontextualista megközelítés radikalizálása ráadásul annak a – szerintem nagyon fontos, de diszkurzív módon vélhetően tárgyalhatatlan – kérdésnek is elveszi az élet, hogy az Ady-lírárt alapvetően sokértelműnek (kaleidoszkópszerű, plurális, polifonikus stb.) vagy mélyértelműnek (homályos, transzcendens, profetikus, misztikus stb.) tekintsük-e. Az, hogy ezzel Kenyeres munkája így, ebben az összefüggésben nem foglalkozott, nem okvetlenül hiba, de mégis szükséges volt megemlítenem, hiszen a kötet egyik legtöbbet feszegetett kérdéséhez kapcsolódik, és azt gondolom, hogy választ is ad erre a kérdésre.

Az esszencialistaként jellemzett szemléletmód meghatározza azt is, ahogyan Kenyeres Zoltán kísérletet tesz az Ady által használt költői nyelv leírásának jeleméleti-poétikai megalkotására. Ennek során a szerző nem távolodik el az Ady-szakirodalomban már rögzített felismerések, megállapítások körétől. Így például Ady költészetét „lélebeszéd”-ként értelmezi, és e beszédmód jelentetteinek létmódját a Franz Brentano által használt „mentális megérintés” fogalom segítségével írja le: „Ha nem konkrét hatásokat és nem olvasmányél-

ményeket keressünk, hanem pusztán analógiával akarjuk megvilágítani a versekben előforduló lélekfogalom természetét, akkor azt lehet mondani, hogy a filozófiai pszichologizmusnak ahhoz az irányzatához hasonlított legjobban, amelyet Franz Brentano képviselt, és amely a korai szellemtörténetben Dilthey élményfogalmát is körülvette. [...] Brentano már nem érzésállapotokról beszélt, mint a korábbi pozitívista lélektan, hanem lelki aktusról, folyamatról, mely intencionált, mindig irányul valamire, függetlenül attól, hogy az a valami létezik-e a »valóságban« vagy sem. A lélekben magában van benne, létmódja ezért az inegzisztencia. Az a lírai beszédmód, amelynek Adynál a konkrét megnyilatkozásait, roppant gazdagságát és sokféleségét egyetlen gyűjtőnévbe összefoglalva lélekbeszédnek nevezhetjük, egy ehhez hasonló, ezzel analógiát mutató, differenciálatlan lelki-tudati reflektáláson alapul.” (24–25.)

A Brentanóra való utalás szövegkörnyezetében hivatkozás történik Németh László egyik Ady-tanulmányának megállapításaira (lásd 20.), ezért feltételezhető, hogy a Németh László által megfogalmazott észrevételek is ösztönözhatték a szerzőt a „mentális inegzisztencia” és a „lélekbeszéd” fogalmának használatára. „Adynál nincs kívülág. A figyelem nem keresi, az ábrázolás nem alkalmazkodik hozzá. Ady a lélek nyelvén beszél. Nemcsak belvilági, hanem erre a belvilágra kárhozott költő” – írta Németh László. (Németh László, i. m. 39.)

A személyiség belső világát a nyelv közegeiben tárgyiasító „lélekbeszéd” megfelelőjeként természetesen használható a „mentális inegzisztencia” fogalma, de erre Ady-interpretációt építeni nem szerencsés. Kenyeres Zoltán is tudja – lásd „...pusztán analógiával akarjuk megvilágítani...” –, hogy feltehetően nem létezik olyan történeti-filológiai közvetítő láncszem, amelynek alapján a Brentanóval történő összevetés elmozdítható lenne az igen távoli analógia szintjéről. Ezzel az eljárással a szerző Ady költői világát és költészetének eszmetörténeti környezetét egy olyan gondolatvilág kontextusával köti össze – az osztrák platonizmus ismeretelméletével –, amelynek kérdéseire Adynak semmi affinitása nem volt. Ráadásul a szerző a szokatlan fogalomhasználat ellenére is a századfordulós élmény- és kifejezésszintetika megközelítésmódján belül marad, mely Ady költészetét a költői személyiség vagy szubjektum külsővé vált megnyil-

vánulásaként értelmezi. Kétségtelen, hogy a „mentális inegzisztencia” fogalmának tulajdonított jelentőség nem Ady költészetének milyenségéről árulkodik, hanem inkább Kenyeres Zoltán Ady-szemléletéről, amely az Adylira lényegét a személyiség lélektanai állapotainak szimbolikus érvényű nyelvi közvetítésékként határozza meg.

Az Ady líráját meghatározó nyelvi előfeltevések után nyomozva a szerző a következő fejtegetésekbe bocsátkozik: „Németh László írt arról, hogy Ady »vizuális tolvajnyelvet« beszél verseiben. Ez a vizuális tolvajnyelv oly módon áll szimbólumokból, ahogy Peirce szemiotikája határozza meg a szimbólum műbenlétét. Minden jel szimbólum, amely nem tartozik az index-jelek vagy az ikonikus jelek osztályába, vagyis nincs a jelentő és a jelentett között sem fizikai, sem hasonlósági összefüggés. A szimbólum önkényes jelentéstulajdonítás egy jelnek (szónak, szókapcsolatnak stb.), mely önkényes jelentéstulajdonításban azonban megegyeznek a jelet használók. Ebben az értelemben minden szó szimbólum, s a szó jelentése a szó használati utasításával azonos.” (20–21.) Ez a jelelméleti gondolatfutam, amelyben Peirce (ikon, index, szimbólum), Saussure (a nyelvi jel önkényes) és Wittgenstein (a szó jelentése használatának módjával azonos) jelentéseméletének elemei keverednek egymással, szintén nélkülözi az Ady költészetével kapcsolatos magyarózóerőt.

Már a Brentano-párhuzam helyett is célszerűbb lett volna Németh László azon észrevételének jelentőséget tulajdonítani, mely szerint Ady költészete lényegében allegorikus természetű. „Ady verseinek igen nagy része allegória. A szemléletért harcoló költő valami szemléltetőt akar az elvont gondolat elé tolni. Mutatnia kell, hát mutat. Hogy ez a helyettesítő módszer, a vizualitásnak ez a tolvajnyelve bizonyos fokig következetes, ez természetes.” (Németh László, i. m. 45.)

Ebben az esetben nem az a fontos kérdés, hogy mire utal vagy miről beszél az allegorikus beszédmód (lelki tájak, lelki folyamatok, vallásos tapasztalat, politikai ideológémiák és hasonlók), hanem inkább az, hogy milyen képzetköröket mozgósít a költő az allegorikus beszéd jelentéssíkjának megalkotása közben (lásd Kulcsár Szabó, i. m. 372–373.). Az allegória elemzési szempontként való felhasználása vélhetően árnyaltabbá vagy plasztiku-

sabbá tette volna olyan Ady-problémák bemutatását is, mint a szimbolikus rendszer belső összefüggéseit meghatározó nyelvi konstrukciók eljárások, vagy ellenkezőleg, a nyelvi töredékesség kérdései.

Az Ady-lira allegorikus technikájának vizsgálatát illetően jól használható kiindulópont lehet Peter Bürger allegóriaelfogása is. Bürger a „szervetlen műalkotás” elméletét kidolgozva Walter Benjamin allegóriafogalmából indult ki, és azt az avantgárd művészet montázs technikájának értelmezésére alkalmazta. Fejtegetéseiből arra a gondolatra utalnék most, amely az allegóriát lényegileg töredékként ragadja meg. *„Az allegorizáció az [...] izolált valóságdarabokat összekapcsolja, s ezáltal értelmet hoz létre. Ez egy teremtettt értelem, amely nem a fragmentumok eredeti kontextusából származik.”* (P. Bürger: AZ AVANTGÁRD MŰALKOTÁS. In: Szépliteratúrai ajándék, 1977/3–4. 15. Seregi Tamás fordítása.) A töredékesség problémája Kenyeres Zoltán írásában is felmerül – csak éppen a szimbolikus költői kifejezőmóddhoz társítva, ami azért zavaró, mert a szimbólumot az esztétikai-vallásfilozófiai hagyomány éppen ellenkező karakterrel, az organikus és immanens jelentésalkotás eszméjével ruházza fel.

A KOCSI-ÚT AZ ÉJSZAKÁBAN híres sora – „Minden Egész eltörött” – kapcsán Kenyeres Zoltán a következőket írja: *„A vers panaszszava arra vonatkozott, hogy a szemlélet és értelem számára korábban körülhatárolt egészként megjelenő részek töredezték szét, bomlottak fel, az alkotóelemek váltak felismerhetetlenné. Ez a töredezettség, fragmentumosság, felismerhetetlenség mint lényegi tapasztalat húzódott meg Ady ellentéző vers-, ciklus- és kötet szerkesztés-módjában. Az imaginizmus, a felfokozott képi látás pedig az alkotóelemek távolra szakadt szilánkjainak összekapcsolását, eggyé varázsolását, újra megismerhetővé tételét szolgálta a nyelv hatáskörében.”* (45.)

Kenyeres Zoltánnak a töredékesség kérdését illető megállapításai azt mutatják, hogy elsősorban a költői személyiséghez rendelt észlelésmódban, illetve a költői személyiség jelentésteremtő aktivitásában, tehát egy szubjektív faktorban keresi Ady költészetének súlypontját. Számára Ady költészete nem a kultúra töredékességének reprezentálását, hanem a töredékek alapján való új értelemkonstrukció létrehozását vagy a széttörede-

zett egység helyreállítását jelenti: *„Ady képteremtő eljárásai [...] alapvetően rekonstrukciós jellegűek voltak: a helyreállítás és újateremtés inkább csak sejtjelemszerű, mint végiggondoltan tudatos óhaja hívta életre a talányosnak mutató szimbólumokat, és vezetett a képteremtésnek ahhoz a módjához, mely a különálló szimbólumokat is egyre nagyobb és homogénebb egységekbe igyekezett szervezni.”* (46.)

Kenyeres a szimbólumok egységét megszervező legfontosabb formai eszköznek a narrációt tekinti, amely összekapcsolja az egyes szimbólumokat, és ezáltal nagyobb egységet, a mitológikus képet, illetve ezekből teljes mitológiai rendszert alkot. (Lásd 47.) Az allegória értelmezési szempontként történő használatával fogalmilag egységesebben lett volna tárgyalható ez a problémakör, hiszen az allegorikus költészetnek a szöveg jelenségét a jelegységek lineáris sorozatán keresztül kibontó, szukcesszív jellegében is fontos szerepet játszik a narráció formaképző funkciója. Ugyanakkor az allegorikus kifejezőmóddhoz társítható szukcesszivitás fogalma pontosabban is írná le az Ady verseiben jelen lévő képzetek és képzetkörök nyelvi elrendeződését, hiszen ez nem minden esetben állítható párhuzamba az elbeszélő struktúrák történetgrammatikai szerveződésével.

A monográfiában említett „románcos” elbeszélői szerkezetet pedig – amelyet Kenyeres Zoltán maga is a XIX. századi költészet jellemző jegyének tekint – az Ady korszerűtlenségét előidéző tényezők közé tanácsos számítani. A narratív szerkezet és ezen belül a románcos forma elősegíthette Ady lírájában a jelképes töredékeknek egységes mitológiai konstrukcióvá történő átlényegülését, viszont kételkedhetünk abban, hogy ez egyértelműen előnyére vált-e Ady költészetének. A homogenitás érzését sugalló megszólalás ugyanis nagymértékben viszonylagosítja az Ady költészetének értékeként felfogott sokszólamúságot, sokértelműséget. Itt, a költői nyelv homogenitása és a korszerűtlenség közötti összefüggést illetően Ady lírájának néhány további jellegzetességére is utalni kell. Radnóti Sándor szerint Ady költői megszólalásának lehengerlő lendülete, erőszakossága az egyik oka e költészet korszerűtlenségének és jelenlegi népszerűtlenségének. (Lásd Radnóti, i. m. 306–307.) Kulcsár Szabó Ernő pedig

felhívja a figyelmet rá, hogy Ady verseiben a „látvány” kiáramlásának iránya többnyire egybeesik a beszédhelyzettel, azzal azonos perspektívát képez. (Lásd Kulcsár Szabó, i. m. 379.) Ez a két tényező a narrációnál is fontosabb szerepet játszik a sokértelműség és a sokszólamúság felülírásában, illetve viszonylagossá tételében. A tematikusan, illetve ideológiaként leírható mozzanatoktól eltekintve ugyanis elsősorban ezek határozzák meg az Ady-líra jellegzetes profetikus hevületét és szemléletét, tehát mindazt, amit a jelenlegi irodalmi ízlés elidegenítőnek, a romantikus hazafias és szerelmi líra lángolására kellemetlenül emlékeztetőnek érez. A megszólalásnak ezek az affektív és perspektívikus tulajdonságai nagymértékben viszonylagosítják a világtapasztalat és a nyelvi kifejezés új-szerűségét, azt a benyomást keltve az olvasóban, hogy a költői nyelv modalitása egy korábbi történeti korszaknak felel meg, mint amelyben az a világ helyezkedik el, amelyről beszél.

A töredékesség jelensége egyébként nemcsak Ady mitológiájának konstitúciójában játszik fontos szerepet, hanem a költői nyelvben állításként megragadható nyelvi egységek argumentációjában is. A világtapasztalat töredettségének következményei ugyanis – a helyreállítás mitológiát alkotó gesztusainak felismerése és leírása mellett – az Ady költészetében megfigyelhető idézetességnek, intertextualitásnak a típusaiban is megmutakoznak. Ennek részben kommunikatív, részben pedig történetfilozófiai vonatkozásai vannak. Ady ugyanis verseinek megfogalmazása során a legkülönbébb, elsősorban a történeti távlat, a régiség konnotációjával rendelkező kulturális töredékeket használta fel idézetként. Mindez pedig nem a költői, vallási, történelmi hagyomány megszakítatlanságának képzetét, hanem inkább – a kultúra egységes világának széthullásával összhangban – e kontinuitás szétválasztását reprezentálja. Ezzel kapcsolatban Ady költészetének olyan – Bartha János, Komlószi Tibor és mások által adatolt és elemzett – rétegeire is utalhatunk, mint az ószövegségi írások, a reformáció történelmi költészet és a kuruc költészet által meghatározott szövegek. Adyval kapcsolatban fontos megemlíteni egy másik archaikus

távlatlall rendelkezőnek tekintett forráscsoportot, a folklór hiedelemrendszerét is.

Ady költésze – az említett archaikus konnotációval rendelkező képzetek megidézésén keresztül – sajátos kulturális emlékezetfogalmat működtet. Ez az emlékezetkonceptió (amely egybevethető a „faji emlékezet”-nek vagy a „kollektív emlékezet”-nek a századforduló táján népszerűvé váló fogalmaival) Ady költészetében kettős funkcióval rendelkezik. Egyrészt a – jöhetnek sokszor mitikus – régimúlt emlékképeinek aktualizálásával sajátos nemzeti identitástudatot, Benedict Anderson szavaival a *képzelt közösség* tudatát hozza létre, másrészt a jelen és a jövő értelmezésének szavakba foglalásához e múltból archetipusokat, mintákat, példákat keres.

Kenyeres Ady-monográfiájának rejtett kritikai és irodalomtörténeti célkitűzését Dávidházi Péter szavával a *visszatisztítás* programjának nevezhetjük. Ez a fogalom magában foglalja a kötet vizsgálódásainak fő irányát, és megvilágítja lehetséges buktatóit is. E program szerint Ady költészetét meg lehet tisztítani a szélsőségesen kisajátító értelmezésektől, saját elemzéseiben pedig a zsinórmértéknek tekinthető belső összefüggéseket, elsősorban is a koherenciateremtő, homogenizáló erőket hangsúlyozza, amelyek szavatolni tudják Ady költészetének – áhitott és utópikus – egységét.

Ennek megragadásához könnyen kínálkozik az a pszichológizáló olvasat, amely a szerző egyéniségét, személyiségét jelöli meg az életmű középpontjaként. A kötet felismerhető és méltányolandó tendenciája az, hogy Ady költészetét kiemelje az esztétikai tárgyként felfogott irodalomtól idegen, kisajátító értelmezések sorából. A szerző az Ady-értelmezés olyan közmegegyezését szeretné kialakítani, melyet nem befolyásolnak a költő egyoldalúan marxista, nacionalista vagy éppen vallásos-misztikus értelmezései. A monográfia Ady költészetét mint műalkotást tárgyalja, az ideológiáknál fontosabbak számára a poétika problémái. Ezzel Kenyeres Zoltán az irodalomtudomány más képviselőit is foglalkoztató feladatot vállalt, az eredmény pedig nem is szakszerűtlensége, mint inkább esetlegessége és jellegtelenessége miatt vitatható.

Másrészt a könyv mintha áldozatául is esett volna a visszatisztítás programjának. A jelenkori irodalomtudományban a költészetnek a képzéssel kapcsolatos funkciói „kulturalizmusként” bélyegződnek meg (lásd Kulcsár Szabó, i. m. 364.), a közösség képviselőtén alapuló költői szerep a legelavultabbak egyike, a baloldali-szociális és a nemzeti politikai prófécia egyaránt kínossá vált – ebben az esetben nem marad más, mint a pusztá immanencia. Ennek megragadásához azonban a Kenyeres Zoltán által felhasznált – inkább esetleges, mintsem eklektikus – elemzési eszközöknél érzékenyebbek kellene. Ezért Kenyeres monográfiája számára csak a szándékait illetően védhető, ám kellően végig nem gondolt, kicsit iskolásan érvényesített műközpontúság maradt.

Havasréti József

LUCIFERI PUBLICISZTIKA

Nyerges András: Senkiföldje: irodalom.

Szűrőpróbák

Fekete Sas Kiadó, 1999. 365 oldal, 980 Ft

Nyerges András legújabb cikkgyűjteménye meghökkenti az *egy* téma alapos körülményéhez szokott olvasót. A kis terjedelmű publicisztikai írások XIX. és XX. századi elfeledett vagy szándékosan elhallgatott irodalmi, irodalompolitikai jelenségeket vetítenek egymásra. A publicista nyersanyaga, ahonnan „szűrőpróbaival” mintáit veszi, mindenképp előtt a nyomtatott sajtó. Írásaiból az a következtetés vonható le, hogy a ki nem beszélt problémák, a különféle téveszmék a nagy politikai fordulatok után betokosodtak, de a rendszerváltozások során újra virulenssé váltak, s így – bár többnyire módosult formában – tovább mérgezik a szellemi életet.

Vizsgálatának tárgya nem a mű, hanem az alkotó és a (kultur)politikus. Az írók és a hatalmon lévők viszonyának alakulása foglalkoztatja. A megváltozott helyzetekben újra megjelenő, csaknem változatlan magatartásformák érdeklik: az ismétlődések, a visszaesések kötik le a figyelmét. Időben és politikai jellegben egymástól távol állónak tűnő jelen-

ségeket, írói és hatalmi megnyilvánulási formákat állít egymás mellé, s ezzel azt a benyomást kelti, hogy a tekintélyelvű és a parancsuralmi politikai rendszerek a „lelkük mélyén” rokonok.

Gyűlöl minden diktatúrát, lett legyen az fasiszta vagy bolsevik típusú. Irtózik az elvtelen kompromisszumoktól, a taktikából elfeledett megoldatlan problémáktól, a politikai megfontolásból elkövetett írói hazugságoktól és mellébeszélésektől, s mélységesen sajnálja, hogy nem tanul(t)unk semmiből.

A publicisztikák írója arra kíváncsi, hogy a meghunyászkodásra, köpönyegfordításra hajlamosító változások próbáját hogyan állja a szellem embere. Úgy alkalmazkodik-e az új viszonyokhoz, hogy eközben megőrzi tartását, vagy feladva emberi méltóságát, az új urak szolgálatába szegődik? Nyerges az írástudókat e szerint osztja két csoportra: az egyikbe a humánus intranzigensek tartoznak, akik általában megszenvedik gerinccességüket, a másikba a hatalomvágyó törtetőket és a szűkülő gyávák, akik közül a mindenkor hatalom sokakat stallummal, díjakkal jutalmaz, de az utókor elfeled.

Nyerges András szigorú. Az egykor vétkezőknek – például a Rákosit kiszolgáló, az új iránti lelkesedésükben elvakult íróknak, kritikusoknak – akkor sem tud megbocsátani, ha ifjúkori botlásukat később tettekkel és művekkel jóvátették. Igazán azonban azokhoz könyörtelen, akik a jobboldali rezsimekben éppúgy szolgáltak (és olykor letapostak másokat), mint a baloldaliakban.

A szerző felfedezőkedvű. Olyan írásokat bányász elő a könyvtárak mélyéről vagy házikönyvtárának polcairól, amelyek zavarba ejtik a sémákhoz szokott olvasót. Rádöbentti arra, hogy sok minden nem úgy van, ahogy évtizedeken át tudni vélte: a lekeresítő célzatú, politikailag-ideológiailag determinált torzítások és elhallgatások miatt félretájtak(zat)ottá és valamilyen irányban önkéntelenül elfoglaltá tették. Ezt beismerni senkinek sem kellemes. A magát addigi tudása biztonságában érző olvasó berzenkedni kezd: becsapottsága rossz érzését a szerzőre hárítja. Gyanúba hozza felvilágosítóját: vajon az ő adatainak „tálalása” mentes-e a tendenciozítástól? Vajon a felszínre hozott múltbeli mozaikdarabkákból újravázolt és a jelenre kivetített kép nem valamiféle újabb torzítás-e?

Nincs-e a felfedezések mögött szenzációkérés, talmi sikervágy? A szellemes publicisztikai módszer, a „szűrőpróba” vajon alkalmas-e a „csökött legendák” (92.) elleni harcra, az irodalmi és hatalmi viszonyok újragondolására? E könyörtelen publicisztika olykor inkább igazságosztó, mint igazságos. A néhány oldalba, olykor néhány sorba sűrített látványos leleplezések árnyalatlansággal, lekerekítéssel járhatnak együtt.

Az olvasmányos, bár a tartalmi elágazások miatt olykor nehezkesse váló stílus egyik jellemzője az idézéssel személyessé, önvallomássá is tett íráskezdet: „*Még vagy húsz évig szándékozom élni. Vagy legalább háromig – írta 1936. január 1-jén kelt levelében Gorkij...*” (ÉRTELMISÉGI TÚTELJESÍTŐK, 227.) „*Bizonyos értelemben tipikus kelet-európainak tekinthetem magamat. Azt hiszem, igaz, hogy e típus differentia specijficája a forma – a külső és a belső forma – hiányára vezethető vissza. Erényei: szellemi mohóság, szenvedélyes vitakészség, érzék az ironia iránt, érzelmi frissesség, térbeli, azaz geográfiai gondolkodás; mindez alapvető hibájából fakad: mindvégig kamaszosan éretlen marad, a belső káosz hirtelen dagálya vagy apálya irányítja*” – idézi a publicista Czesław Miłosz. (AMIT ÁTÉLTÜNK ÉS AMI VÁR RÁNK, 271.)

A kötet mementó lehet azoknak, akik valaha is írtak olyan mondatot, melynek megjelenését később ilyen vagy olyan okból megbánták. Figyelmezteti a kortársakat arra, hogy a körülmények változása folytán az elismerést hivatalos vagy hallgatólagos rosszallás válhatja föl, ezért nincs sok értelme a mamebuk-magatartásnak. Scripta manent – nálunk mostanában Nyergesnél frappánsabban talán senki sem bizonyította a leírt szó fennmaradásának következményeit.

Példák

A kötetben letűnt világok szellemi életének mindennapjairól olvashatunk: manipulációk, torzalkodások és kölcsönös vádaskodások tablója tárul elénk.

A csaknem ezertételes névmutatóban a legtöbbször előforduló nevek – Móricz Zsigmond, Ady Endre, Lukács György, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Révai József, Petőfi Sándor, József Attila, Veres Péter, Zsolt Béla, Füst Milán, Darvas József, Nagy Lajos, Rákosi Mátyás, Németh László, Babits Mihály, Erdélyi

József – némi tájékoztatást adnak Nyerges érdeklődési köréről. Ismétlődéseiket egyes esetekben a rokonszenv, más esetekben viszont az ellenszenv magyarázza. A nem írók, vagyis a politikusok, kultúrpolitikusok közül senkiről sem ír elismerően, a népiek közül többekkel van vitája, a babsitsi, kassáki, Nagy Lajos-i és Márai Sándor-i magatartás példaértékű számára.

Az erkölcsi helytállás nézőpontjából kétpólusú nyergesi világ rosszabbik térfelén találhatók a szélsőjobboldali érzelműtek, a bolsevik diktatúrát építők, a kádári posványba belesüppedő karrieristák és számos népi író, a jobbik oldalon pedig a magán- és a szociális problémákra érzékeny nagy magányosok, például Kassák, Móricz (ő nem kritika nélkül) és Nagy Lajos, valamint az egyenes gerincű polgári írók, mindenekelőtt Babits, Márai, Füst Milán és a két Ignotus. Könyvében számos példával illusztrálja a szélsőségek híveinek (a kommunistáknak, a szélsőjobbhoz tartozóknak) antiliberalizmusát és polgárellenességét. (Legkedveltebb célpontjuk talán Márai.)

Nyerges publicisztikájának csaknem mindig köze van a jelenhez. Vagy innen indul ki a múltutazás, vagy ide tér vissza, miközben a szerző merészen bánik a dátumokkal: számára az időbeli egymásutániság helyett a tematikai szükséglet, a bizonyítandó állítás tartalmi igénye a meghatározó. Csupán néhány példa a többtucatnyi közül. A Molnár Ferenc magyarságtudatáról, Budapesthez való viszonyáról szóló írás dátumlánca: 1909/10 – 1942 – 1950 – 1963 – 1911, a Babitsot elmarasztaló vélekedéseket felelevenítő publicisztikai írás időcövekei: 1995 – 1941 – 1948 – 1938 – 1958 – 1943 – 1995. A csonkított újraközlés vagy a politikai háttérü felejtés Illyéssel illusztrált példázatának íve az időben 1998 – 1932 – 1945 – 1931 – 1945 – 1998.

Ez a kötet a furcsaságok, a kuriózumok, az elfeledett kortartalmak felfedésének szellemen megírt könyve is, melyeknek mindig van a jelennek szóló üzenetük. „*Azt olvastam, hogy perli a Népet / a »D-osztály« ügyes megfigyelője.*” Ki tudja ma már pontosan, hogy mi volt az 1936-ban keletkezett József Attila-i verskezdet háttérében? A Gömbös-kormány besúgókkal figyeltetett parlamenti képviselőket, amiről a jelen iránt érdeklődő olvasónak

a napjainkban is előforduló „megfigyelési botrányok” juthatnak eszébe. A nyergesi filológiai aprómunkának sokszor éppen ez az aktualitás ad értelmet, 1993-ban (az írás keletkezése idején) éppúgy, mint azóta. Mi ugyanis az ügy mögöttes, általánosítható tartalma? A sajtó feltár, a kormány tagad, pontosabban az ellenzék kitalációjának minősíti a vádakát. (A TÉGLAHORDÓK STÍLUSA, 111–115.)

Bár látteleleteinek címei általában csak az egyes írások elolvasása után „elevenednek meg”, a BAUMGARTEN, A SOROS CÉLPONT című már önmagában is sejteni engedi az 1997-ben keletkezett írás zárómondatában imígyen summázott, aktualizáló írói szándékot: „...aki már a rendszerváltáskor nemcsak nagy vonalaiban, de... részleteivel együtt ismerte az egykori Baumgarten-díj történetét, kitalálhatta, ezenkívül melyik alapítvány lesz a soros célpont”. Hiába szerepelt a Baumgarten-alapítvány alapítólevelében, hogy vallási, faji, társadalmi előítéletek nem játszhatnak szerepet a díjak odaítélésében, mindig akadt olyan orgánus – 1946-ban egy egyesületi lapocska, 1934-ben a jobboldali radikálisok egyik szócsöve, 1935-ben a szociáldemokraták napilapja, 1929-ben egy kommunista irányítású folyóirat –, melynek ma már többnyire nevenincs újságírója mindig talált valami kivetnivalót a díjazás mikéntjében. Egyesek az improduktív tőkeforrást kárhoztatták, mások a díjazottak zsidó vagy éppen nem zsidó származását nehezményezték. Volt, akinek az fájt, hogy a jutalmazottak a Nyugat vonzókörébe tartoztak. A zsidó lap az őskeresztények támogatásáért róttá meg a döntéshozókat, míg a szélsőjobb „az állszent zsidó alapítványt” a „zsidó érdekek szolgálatá” miatt marasztalta el.

A „szellemi jobboldaliság”, a rasszista gőg leleplezése Nyerges egyik kedvenc foglalatossága. Sajnos, úgy tűnik, példatára ma is bővíthető. Példái főként a két világháború közötti időszakból valók. Tamási Áron 1930-ban így ír Karinthy Frigyesről: „Ha Móricz Zsigmond vagy Szabó Dezső akarna minket agyonütni, az még hagyján, mert mindig voltak családapák, akik visszaéltek hatalmukkal. De Karinthy nem rokonunk. Legjobb esetben is csak a leírt betűt látja, de a magyar föld porától sosem dugult be az ő lelki orra lika!” (81. Az idézetben belüli kiemelések a továbbiakban is feltehetően mindig Nyergestől valók.) Gombos Gyula 1942-ben

azért róttá meg a budapesti Református Gimnáziumot, mert háziünnepélyükön „a zsidó Karinthy Frigyes” műveiből adtak elő. (Uo.) Az antiszemitizmusról negyven évig nem lehetett Magyarországon nyíltan írni. A fiatalabb generációknak a rendszerváltásig csak halvány fogalmuk lehetett a nyomdafestéket kapott alpári zsidóellenességről. A szerencsésebbeket szüleik, nagyszüleik immúnissá tették e betegséggel szemben, másokat esetleg tovább fertőztek. Nyerges azért, hogy felidézze e kór tüneteit, talán védekezésre ösztönzi a veszélyeztetetteket. Előállhatnak azonban olyan helyzetek, amikor a nagyobb fenyegetettség miatt elnézőbbek vagyunk a kisebbik rossz iránt. Ez történt például századunk harmincas éveiben, amikor a jobb sorsra érdemes népi és polgári demokraták összefogtak a német fasizta fenyegetettség ellen a szélsőjobboldali népekkel és a magyarországi bolsevikokkal. Megdöbbenő olvasni, hogy Erdélyi József 1937-ben a *Virradat* című nyilas lapban közzétett antiszemita verse, a SOLYMOSI ESZTER VÉRE nem diszkreditálta szerzőjét sem a népiek, sem a kommunisták egy része előtt. A szerző Bálint Györgyöt idézi: „bár Erdélyi... tollából megjelent egy vérvadás náci vers, ez azért még nem Erdélyi-ügy”. Talán annyira megigézte a kiváló újságíró Erdélyi költői nagysága, hogy szemet hunyt a lírikus zavaros, szélsőjobboldali nézetei fölött? Bálint György árnyaltabban fogalmaz annál, hogy a fenti kérdésre az idézet által sugallt igennel lehetne válaszolni. Bálint cikket nem Erdélyi védelmében, hanem az őt támadók ellenében írta, akik szerint Erdélyit nézetei költőként is diszkreditálják. Írásának kétharmada éppen e nézetek megsemmisítő bírálata.

Nyerges András felidézti azt is, hogy Erdélyi rágalmazási pert indított bírálói ellen, amit megnyert. „Mint a mesebeli Ahasvér fizette a 100 forintot, csak hallgasson a varázsfurulyás, úgy fizették nekem a rágalmazásért beperelt jakhec firkászok az 50, 100, 150 pengőket. Végre tisztességes honoráriumot fizettek a zsidók, ha másért nem, hát egy antiszemita versemért” – írja 1942-ben kiadott önéletrajzában Erdélyi. (AZ ELMASZATOLÁS, 109–110.) A kommunista ideológus, Révai József álneven megjelent cikkében elítélte ugyan Erdélyit, de az alkalmat rögtön kihasználta arra – mutat rá könyv-

vében a publicista –, hogy nekitámadjon a „*polgári*” Zsolt Bélának. Nyerges számára a népfrontos megalkuvás kártékony volt a Horthy-rendszerben éppúgy, mint a Kádár-érában. Bár Révairól sok rosszat el lehet mondani, az kétségtelen, hogy Erdélyi megítélésében következetes maradt: amíg hatalmon volt (1953 nyaráig), nem engedte Erdélyt publikálni.

Időszerű-e a rendszerváltozással a közéletből eltűnt népiekről és kommunistákról írni? Lehet, hogy az utóbbi évtizedben megcsapant az érdeklődés – főképp a fiatalabb nemzedékek érdeklődése – irántuk, Nyerges azonban jól látja, hogy a népiek és a kommunisták közötti viszony rányomta bélyegét a XX. század csaknem kétharmadának magyar történelmére, s e kapcsolat vizsgálata nélkül nem érthető: mi miért történt és történik velünk. S arra is gondolni kell: ami eltűnni látszik, az átalakulva, más formát öltve továbbélhet, s a körülmények változására ismét megjelenhet.

Az írástudók többségéhez hasonlóan Nyerges sem közömbös az ideológus, publicista Németh László iránt. Ő a kritikus értékek közé tartozik. Ellenszenvét oly módon fejezi ki, hogy idézi az írónak a náci Németországot méltányoló kijelentéseit. Különösen a második világháború harmadik évében papírra vetett sorai alkalmasak az elborzasztásra: „*Németország engem a kérsre emlékeztet, amely a földgolyó rothadt részeit kivágja*” – írja Németh 1941-ben. (159.) Nyerges mintegy az íróval leplezti le Veres Pétert. (Németh 1940 novemberében eljátszott azzal a gondolatmal, hogy író társának megfelelné a nyilasok „*országos vezére*” funkció.) Kedvtelve citálja a nyilas *Összetartás* Németh Lászlót elismerően emlegető cikkeit, s ezzel mintegy azt sugallja, hogy a hivatkozás az íróra nem lehet véletlen. Vajon felelőssé tehető-e valaki azért, hogy – még ha csak az asszociációk szintjén is – gondolataival visszaélnek, s azokat az eredetitől eltérő szövegösszefüggésbe helyezve eltorzítják? Némethtel valami hasonló történt három évvel később is, gyökeresen más politikai viszonyok között. 1947 elején a kommunista titkosrendőrség által kreált Magyar Közösségügy kapcsán egyes baloldali sajtóorgánumok azzal vádolták az írot, hogy 1945 előtti írásai révén ő is az állítólagos államellenes összees-

küvés szellemi előkészítői közé tartozik. (A kommunista párt akciójának valódi célja politikai ellenfeleinek ellehetetlenítése volt.)

Nyerges a kiragadott, visszatetszést keltő Németh László-idézetekkel szembeállítja az író apologétáit, akik szerint „*a liberálisok és a kommunisták*” 1945 után Németh elveszejtésére szövetkeztek. Ezt látszik igazolni a fentebb említett 1947-es támadás, ugyanakkor a kommunista párt vezető ideológusai, Lukács György és Révai József kísérletet tettek egyes népi írók megnyerésére, tudván azt, hogy az értelmiség egy része rajtuk keresztül közelíthető meg leginkább. Németh László időnként ezek közé a népiek közé tartozott: 1947 tavaszán például Révai és Lukács fogadta őt és Illyés Gyulát.

A probléma bonyolultabb annál, hogy – feltehetően a „liberálisok” védelmében – eleget lenne arra hivatkozni, hogy a kommunisták „*az egyik liberális összeesküvő*”, Faragó László szociáldemokrata publicista könyvét is betiltották. (KORTÁRSI GLICERINKÖNYVEK, 156–160.)

A Veres Péter-i életút különösen alkalmas arra, hogy több irányzat a saját szája íze szerint értelmezze. Nyerges könyvében kétszer is (145., 156.) példaként hozza a Veres nyilasközelségét bizonyítani hivatott Németh László-i mondatot, és felelegeti, hogy Imrédy Béla 1940-ben elismerően hivatkozott Veres Péterre. Ugyanakkor a kommunistáktól (Révai Józseftől 1952-ben, Kádár Jánostól húsz évvel később) és exkommunistától (Pozsgay Imrétől 1995-ben) is idéz Veres Pétert méltató mondatokat. A nyergesi objektivitáshoz azonban az is hozzátartozik, hogy megrója Zsolt Bélát azért, mert 1946-os cikkében horogkeresztet vélt látni Veres MIT ÉR AZ EMBER, HA MAGYAR? című könyvének címlapján. (A PRÓFÉTA MEG A GILISZTÁK, 142–147.)

Nyergessel ellentétben elnézőbb lennének azok iránt, akik a második világháború utáni évek demokratikus illúzióinak világában nem ismerték föl a Rákosiban rejtőző fenévatad. Ő rosszállóan idézi fel, hogy Illyés 1946 szeptemberében nagy elismeréssel írt Rákosiról. (A BIZALOM TŐKEFELHALMOZÁSA, 128–132.) Illyés az 1945 utáni koalíciós csatározások hónapjaiban igyekezett kibújni a kommunisták mind szorosabb öleléséből, s arról aligha tehet, hogy a *Válasz* első számát Lukács

György taktikai megfontolásból más irányzatok rovására igyekezett túldicsérni.

A Kádár-korszakot talán még jobban gyűlöli Nyerges, mint a Horthy-rendszert: nyilván azért, mert ez utóbbi történelem számára, míg az előző általa is vállalható szép eszméket csúfolt meg. Különösen felháborítja a nyitottsággal, értékmentéssel kérkedő Aczél György-i manipuláció. E korból való egyik leleplezése nevezetes pályatársával, Bálint Györggyel kapcsolatos. Nyerges felfedezett több mint negyven Bálint György-írást, amelyeket az ideológiai cenzorok szándékosan, kultúrpolitikai megfontolásból hagytak ki a Bálint-kötetektől. (A HOMÁLY JOGFOLYTONOSSÁGA, 331–335.) Nemigen leplezi felháborodását amiatt, hogy Aczélék a nyugati emigráció lejárata érdekében megbocsátottak a jellemgyenge Horváth Bélának. (DENUNCIÁNS, OLTALOM ALATT, 174–178.) E korból már személyes élményei, keserves tapasztalatai is vannak. (A MŰVÉSZET PAKFONKORA, 316–319.)

A jó szándék általában nem érvényesül vagy kisiklik ott, ahol a politikai érdek, a hatalmi harc dominál: összegezhető a nyergesi álláspont. Különösen a hatalom csábítása viszi tévútra az írástudókat, és készíti őket a hivatalos ideológia militáns képviselőjére. Erre a kötetben számos példa akad. Egyik kedvencem az az írás, amelynek szereplői Gorkij élvezhetetlen sematikus drámájának 1953-as magyarországi bemutatója kapcsán egymást próbálják túllícitálni kommunista éberségben, s teszik mindezt akkor, amikor az egészenek valójában már nincs is jelentősége: Sztálin már egy hónapja halott. (ÉRTELMISÉGI TÚLTÉLJESÍTŐK, 227–231.)

A HATALOMVÁGY AZ IRODALOMBAN című írás Fagyevjevéről szól, aki ígéretes kezdet után kurzusiróvá és ideológiai hajcsárrá lett, miközben alkoholba fojtotta emberségét és tehetségét, majd a sztálini bűnök kitalálásának hatására megölte magát. Nyerges példázata nyomán talán jobban értjük a magyarországi történelemeket is: miért támadták meg elvtársai Lukács Györgyöt és Déry Tibort, s életveszélyesnek tűnő „kioktatásuknak” miért nem lett súlyosabb következménye? Nyergest a változást hozó idők nem érdeklik: példái a statikusnak látszó korokból valók, így tőle hiába várnánk jó sztorikat a szovjet és a magyar bomló sztálinizmus különbségeiről vagy más,

reményre okot adó történeésekről. Mintha nem is lett volna öntisztuló kommunista reformperiódus 1953 és 1956 között, mintha nem is érkezett volna el 1956 októbere. Nincs jó szava az 1945–46-os demokratikus átalakulásról, s ha már az időben visszafelé haladunk, az antifasiszta összefogásról sem. Írásainak tanulsága keserű, szerzőjük múlt-, jelen- és jövőképe egyaránt pesszimista.

Az irodalom manipulálói apróságokkal leplezi le Nyerges. A magyarországi szovjetizálókat a sematikus regény, a TÁVOL MOSZKVÁTÓL 1951-es új kiadásában kihúzásokkal, átírásokkal aktualizálták az 1949-es fordítást, s a terjedelmes opust azzal próbálták Magyarországon az árnyalatokra fogékony, művelt olvasóközönség számára elfogadhatóbbá tenni, hogy egyik fordítójaként az oroszul nem is tudó Benedek Marcell nevét tüntették fel, holott ő csupán stilizálta a fordítást. A Nyergesre jellemző tematikai zsúfoltságra is példa ez az írás, hiszen egyik leágazásában az emlékező utód, Benedek István is megrovást kap: bár Benedek ír arról, hogy apja nevét illetéktelenül tüntették föl egy szovjet regény fordítójaként, a hírhedt könyv címét és szerzőjének nevét azonban elhallgatja. Ezen is szót emel Nyerges. Másik példája napjaink amerikai szappanoperája, a DALLAS tv-filmsorozat. A századközép szovjet termelési regénye és az ezredvég amerikai kommersze az elsőkélyesedett tömegkultúra rokon példái nála. (AZ ÁBRÁZOLT VALÓSÁG ÉRTÉKE, 266–271.)

A párhuzamba állítható példákban szinte kifogyhatatlan a szerző. A MI DUKÁL A BEVONULÓNAK című írás a mindenkori meghunyászkodókat pécézi ki. *„Olyan országban, ahová időről időre bevonul valaki, előbb-utóbb kialakul bizonyos hagyománya a bevonulóknak fogadtatásának.”* E szellemes felütés után következnek a példái; Lisznai Kálmán 1857-ben íródott, Ferenc Józsefet köszöntő verse, Gárdonyi Géza 1920-ban megjelent, Horthyt dicsőítő költeménye. Nyerges feltételezi, hogy Bródy Sándor e miatt a vers miatt szakította meg kapcsolatát Gárdonyival: *„méltatlannak érezte, hogy Dobó lelke a különítményesekért rezegjen”.* Harmadik példája 1958-ból való. Ebben az *„1903 óta publikáló, a Nyugat segédszerkesztőjeként ismert”* Gellért Oszkár tesz hitet a Kádár-rendszer mellett: *„Mit az ember egyre várt / Végre trónra ült a Párt!”* (54.)

A szerző filológusi munkája több kívánnivalót hagy maga után. Egyik idézett példája olyannyira értelmetlenné tűnt, hogy kénytelen voltam megnézni az eredeti forrást. Álljon itt mindkettő. Először Nyerges változata: *„Tanulják meg egyes »irodalomtörténészeink«, hogy a dolgozó nép sorsa fontosabb, mint az ő személyük. Ha ezt figyelembe veszik, arra is rájöhetnek, hogy ami velük nem megy, az nem fog menni nélkülük, sőt ha kell, akkor ellenük is.»* (KIRÁLY-DÍJ, HENDIKEPPEL, 295.) A *Szabad Nép* 1948. május 30-i számában kn. (vagyis Király István) tollából ez áll: *„Tanulják meg egyes »irodalomtörténészek« olvasni Aranyt, s lássák meg végre, hogy mi a tennivalójuk. Vegyék észre, hogy a »hítvány földi ember«, a dolgozó nép sorsa fontosabb, mint az ő személyük. Ha ezt figyelembe veszik, akkor arra is rájöhetnek, hogy ami velük nem megy, az fog menni nélkülük, sőt ha kell, akkor ellenük is.»* A figyelmetlen idézés valószínűleg csupán kinos véletlen, hasonlóan a sajtóhibákhoz, a szerzői elírásokhoz. Az 1947. augusztusi országgyűlési választás nem nevezhető „őszí”-nek (208.), az „Iparpárt-per” a Szovjetunióban nem 1919-ben, hanem 1930-ban volt (229.) stb.

A címről és a mottókról

A küllemre csúnyácska kis kötet címe némileg félrevezető. Az irodalom „közterület” (volt/van), ahol boldog-boldogtalan feljogosítva érzi magát az ítéletalkotásra. A cím azt sejteti, hogy az író valahol közepén állva, de sehová sem tartozva figyeli az egymás ellen harcoló írói frontok múlt- és jelenbeli csatározásait. Nem „kihílt világ” ez, „csillagpuszta”, „egy csecsemő szeme”, mint Pilinszky SENKIFÖLDJE. (E versciklust más vonatkozásban említi a publicisztikai írások szerzője: szerinte a költő azért hagyta el a Németh Lászlónak szóló ajánlást, mert 1956 utáni behódolása miatt kiábrándult belőle. A LÍRA SZENTSÉGTÖRŐI, 335–336.) Nyerges a társadalmi átalakulásainkban belülről érintett ember, a közérkölcsök nemesedésén fáradozó publicista. Nem a senki földjén áll, nem is „birtokos nélküli gazdátlan területen” tartózkodik, ahogy ezt a könyvnek A MAGYAR NYELV ÉRTELMEZŐ SZÓTÁRÁ-ból vett középső mottója mondja. Inkább valamiféle figyelőponton időz, ahonnan árgus szemmel kutatja a múlt századtól a jelenig terjedő sávot, s egyes apró részletek felkeltik figyelmét. Hiba- és erénygyűjteményé-

nek elemeit kinagyítja, és olvasmányos írásokat formál belőlük, amelyekből nemegyszer láthatóvá válnak olyan összefüggések is, amelyeket gyakran eltakar az ilyen-olyan (politikai-ideológiai) elfogultságok köde. Ha a „senkiföldje” az „irodalom” jelzős előtagja lenne – senkiföldje-irodalom – talán jobban kifejezné azt, amiről a kötet szól.

„Az irodalomnak csak haszna lehet abból, ha nem játszunk tovább szembekötődőt meg bújócskát” – olvassuk a könyv első mottójaként Benedek Elek 1899-ben, éppen száz évvel korábban papírra vetett szavait. A Nyerges András-féle összerakósdiból élénk táruló sok-sok kép közül nem egy meglepően friss és újszerű. A szellemesen elrendezett és véleményezett idézeteket tartalmazó publicisztikai írások azonban olykor vitára és a bennük felvetett problémák újragondolására készítetnek.

A harmadik mottó azt sejteti, hogy a konformokkal szemben ő, Nyerges András az egyedüli kételkedő. „Dicsér eléggé e hitvány sereg...” – idézi AZ EMBER TRACÉDIÁJÁ-ból Lucifert. Madáchnál a „fényhozó” az Úrhoz intézi szavait, miközben az egyetértő, szolgálatkész angyalok seregére mutat. A luciferi publicista hozzánk kíván szólni, bennünket kíván az elfogad(tat)ottal, a megszokottal szemben kételkedésre csábítani...

Standeisky Éva

ÚJRAOLVASTAM KÉT KÖNYVET

Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950

Akadémiai Kiadó, 1988. 232 oldal, 56 Ft

300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből, 1–2.

Tankönyvkiadó, 1988. 286 + 343 oldal, 276 Ft

Közvetlenül a rendszerváltozás előtt jelentek meg először olyan kiadványok a magyar könyvpiacra, amelyek nyíltan beszéltek a magyarországi németek kitelepítéséről. Ezt Aczél György egyik 1983-as beszéde tette lehetővé. A fentiekben említett két könyv (amelyek egyébként a magyarországi néme-

tekkal foglalkozó szakirodalomban alaplí-
mek számítanak) is ebbe az összefüggésbe il-
leszkedik.

A II. világháború után a magyarországi
németek az elvesztett háború, az elkövetett
politikai bűnök és a területek elvesztésének
bűnbakjaivá váltak. Ezért – a korabeli újság-
cikkek fényében – széles bázison álló ellen-
szenv alakult ki velük szemben, amely sugall-
ta, helyenként szinte követelte a kitelepítést.
*„Hát menjenek haza. [...] Menjenek. Kemény szó,
de azt hiszem, igazságos, mert a magyarországi hit-
leristák, volksbundisták számára nincs enyhítő kör-
ülmény. Menjenek, hisz ezt a földet elárulták, és
a miattuk szükössé vált magyar kenyérből egyetlen
falat sem jár nekik. Arra szüksége van a becsület
kérges kezű munkásnak és dolgozónak. Menjenek
és ne demonstráljanak itt még a pusztá jelenlétük-
kel sem. Főként pedig ne renitenskedjenek, ágáljanak
és terrorizálják a magyarságot. Menjenek,
mert Magyarországon még sváb gettóban sem kí-
vánjuk látni a volksbundistákat. Még ott sem lehet
számukra hely, mert ennek az országnak minden
talpalattnyi rögét orcátlanul és bitangul megtagad-
ták, eltékozták.”*¹ A tényállás egyértelmű: a
magyarországi németek *bűnösök*, mégpedig
kollektíve. A kitelepítésekre aztán sor is került:
Magyarországról 1945 és 1950 között több
mint 300 ezer embert hurcoltak el. (Hogy
mégis maradtak az országban németek, a törté-
nelmi véletlennek köszönhető.)

I

A kitelepítésekről a Kádár-rendszer hosszú-
hosszú évei alatt *nyilvánosan* nem lehetett be-
szélni. Ezt a hallgatást törte meg Aczél
György beszéde, amely a magyarországi né-
metek Demokratikus Szövetségének 6. kong-
resszusán hangzott el 1983. december 3-án.²
Aczél beszéde a diktatúrákban megszokott
beszédstruktúrát követte.³ – A kiindulópon-
ton a „mi” ontológiai-harci meghatározása áll.
„Mi” – mondja Aczél –, a lenini nemzetiségi
politika képviselői és végrehajtói elhatároljuk
magunkat a kitelepítések differenciálatlan
végrehajtóitól. *„Meggyőződésünk szerint szüké-
ges volt, s ma is jogosnak és indokoltnak tartjuk,
hogy a bűnt elkövetőket – ha németek, ha magyarok
– felelősségre vonták. [...] Mélyen fájjaljuk, hogy
ártatlan... emberek is bűnhődtek olyan bűnökért,*

*amelyeket nem ők követtek el. Ezt nem igazolhatja
a nácizmus... felszámolásának feltétlenül jogos kö-
vetelménye sem. Mint ahogy a történelem bebizo-
nyította azt is, hogy a belső bajokra sehol sem lehet
orvosság nemzetiségi... csoportok bűnbakká tétele.”*⁴
Aczél nem mondta ki, de nyilvánvaló, hogy
a „büntetések” alatt csakis a kitelepítéseket
érthetjük. Mégis jó okkal nem nevezte meg,
hogy mire gondol, mert *csak így* vehette egy
kalap alá a magyar és a német „bűnösöket”.
Aczél szerint a kitelepítések alapjában véve
helyesek voltak, *talán csak* a túlkapásokat kel-
lett volna elkerülni. – A harci szituáció bemu-
tatását követi a „saját” gyengeségünk ecse-
telése és a közös cselekvésre való felszólítás.
Aczél „közösségen” a pártot és a szocialista
társadalmat érti. Aktív cselekvési felszólítások
helyett azonban inkább a „szocialista társada-
lom” és a „szocialista demokrácia” fejlődésé-
ről beszél, ami perste a párt kezébe van he-
lyezve. Ugyanebben az évben a *Népszabadság*
karácsonyi számába írt cikkét Aczél a követ-
kező mondattal zárta: *„Rajtunk múlik tehát,
hogy mi hoz a jövő: mi hozzuk a jövőt. Népünkben,
pártunkban megvan az erő, hogy dacolva a nehé-
zségekkel úrrá is legyen azokon.”*⁵ – Ezután követ-
kezik a harc logikai alátámasztása az ellenség
erejének dramatizálásával. Aczél kétféle el-
lenségről beszél. Az egyik oldalon állnak a
kapitalista országok általában: *„Azok... akiknek
országában írnek, mexikóinak, Puerto Ricó-inak,
feketének lenni egyet jelent a megkülönböztetéssel,
ne tanítsanak bennünket emberi jogokra, nemzeti-
iségi politikára.”*⁶ A másik oldalon pedig azok
a szocialista országok helyezkednek el, me-
lyek vezetői azt állítják, hogy nekünk köny-
nyű, mert csak kevés számú és szétszórtan élő
nemzetiségünk van. (Az utalás nyilvánvalóan
és elsősorban Romániára vonatkozik.) – S vé-
gül kijelöli az irányvonalakat, és felvázolja a
megváltás ígérését. Ezen a ponton Aczél a
szocialista ideológia egyik legfinomabb fey-
verét használja, az empiria és a normativitás
összemosását.⁷ Néha arról beszél, hogy *„a
nemzetiségi kérdés igazságos és tartós megoldását
csak a szocialista társadalom, a szocialista demok-
rácia fejlődése hozhatja meg”*.⁸ Máskor – és álta-
lában – viszont az embernek az az érzése,
hogy minden a legnagyobb rendben van:
*„Szocialista ország nem jogot ad vagy adományoz,
amikor megteremti a lehetőségek egyenlőségét, ha-
nem önmagával szembeni kötelességét teljesíti, hi-*

szén ez a szocializmus törvénye.⁹ De mit ígér (mit vár el) ez a beszéd a magyarországi németektől? Mindenekelőtt a betagozódást: a németek részt vesznek (vegyenek részt!) „közös céljaink valóra váltásában”, másrészt hidat alkotnak (alkossanak hidat!) az anyaország felé. A németek – más magyarországi kisebbségekhez képest – sajátos helyzetben voltak, ők alkották a „hidat” a tőkés Nyugat felé, s ez a '80-as évek első felében egyre nagyobb jelentőséget kapott.¹⁰ A hidszerép (mint mindig) most is a kisebbségek instrumentalizálásának metaforája.¹¹

2

Aczél beszéde zöld utat nyitott a kutatásnak, amely a háttérben természetesen már korábban megkezdődött. Fehér István 1981-ben nyújtotta be a Magyar Tudományos Akadémiának a témában készített nagydoktori értekezését. Az értekezés megvédésére 1984. december 5-én került sor. A munkának nyílt propagandisztikus céljai voltak: „*A disszertáció egyik fontos feladata a... német nemzetiségű dolgozónk reális történelemszemléletének erősítése, szocialista öntudatának fejlesztése.*”¹² A mondat hátterét a következőképpen rekonstruálhatjuk: Talán nem volt szerencsés, hogy a Kádárrendszer következetesen hallgatott a kitelepítésekről, így ugyanis a magyarországi németek körében továbbélnek a „mendemondák”, s ezeknek még mindig identitásteremtő erejük van. Ezzel szemben (egy utolsó rohammal) végre be kellene olvasztani a „német nemzetiségű dolgozókat” is a szocializmus építésébe. Ehhez azonban igazolni kellett a kitelepítések jogosságát, s ettől Fehér nem is riadt vissza. „*A kitelepítések nem elsősorban hátra, hanem előre mutattak, a súlyos tapasztalatok alapján óvintézkedések voltak a jövőre nézve, s megvolt minden elvi, politikai alapjuk.*”¹³ A kollektív felelősség elvének érvényesítése? Ugyan, erről szó sem volt. „*A disszertáció meggyőző érvekkel, adatokkal, a korabeli rendeletek árnyalt bemutatásával bizonyítja – írja maga a szerző –, hogy a magyarországi németek egy részének kitelepítésével a korabeli magyar kormányok nem alapelvként alkalmazták a kollektív felelősségrevonás politikáját. A kitelepítés alapját a Volksbund tagság, az önkéntes SS katonai szolgálat... képezték. Még az a rendelet sem tekinthető teljes*

egészeben a kollektív büntetés alapjának, amely – nagyon helytelenül – a német anyanyelv bevallását is felvette a kitelepítések okainak sorába, mert a kivételek, a méltányosságok egész sorát jelölte meg, amely ellentmond a kollektív büntetés gyakorlati megvalósításának.”¹⁴ Sehogy sem tudok egyetérteni Tilkovszky Lóránt véleményével, mely szerint a munkának úttörő jelentősége volt, s egyfajta szemléleti áttörést képvisel.¹⁵ Azt hiszem, hogy már Aczél beszéde meghaladottá tette az egész disszertációt. Aczél ugyan jóváhagyta a kitelepítéseket, de a kollektív felelősség elvének alkalmazásában mégiscsak elmarasztalta a korabeli magyar kormányokat. Fehér rögtön munkához látott: a disszertáció első részét, amely a Volksbunddal foglalkozott (részletekbe menő mikrotörténeti megközelítésmódban) elhagyta, és a második (a kitelepítésekkel foglalkozó) részt könyvvé dolgozta át. A nagy kérdés természetesen az, hogy van-e valamiféle szemléleti változás a disszertációhoz képest. A könyv ELŐSZAVÁ-ban a következőket olvashatjuk: „*A kitelepítés első okaiként a német anyanyelv és a német nemzetiség szerepelt. Ebben a kategóriába minden belefért, tehát egyértelmű volt a kollektív felelősségre vonás.*”¹⁶ Igen, ezt mondta Aczél elvtárs is, helyes volt, hogy a bűnösöket megbüntették, de nem kellett volna megbüntetni (kitelepíteni) az ártatlanokat. A folytatás azonban mégiscsak meglepő: „*Mindebből következik, hogy a kitelepítések folyamatában nemcsak részvételtalanságok történtek, hanem a kitelepítések egész rendszere is megkérdőjelezhető.*”¹⁷ Nem, ez egyáltalán nem következik, és úgy tűnik, mintha túl is merészkedne Aczél beszédén. Utána viszont arról olvashatunk, hogy ezzel a kérdéssel elsősorban nem „*a sebek feltépése*” miatt, hanem a „*tudományos igazságszolgáltatás*” miatt kell foglalkozni. (Már nyoma sincs a „*német nemzetiségű dolgozók*” beolvasztására vonatkozó propagandisztikus céloknak.) Az utóljára idézett mondat kilóg az ELŐSZÓ kontextusából, és a könyv koncepciójába sem tud szervesen beépülni. A kitelepítések egész rendszerének megkérdőjelezését Aczél elvtárs nem engedélyezte, de ki lehetett használni egy kiskaput: Aczél végül is „*büntetések-ről*” és nem „*kitelepítésekről*” beszélt. „*A magyarországi németek jelentős része tettekben vállalt szolidaritást a hitleri Németországgal, s olyan bűnöket követett el a magyar nemzettel szemben, ame-*

lyékért a világ minden táján felelősségre vonás jár. De nem a kitelepítés az egyetlen lehetséges útja a felelősségre vonásnak.”¹⁸ Kezdünk összezavarni: a kitelepítés nem az egyetlen lehetséges felelősségre vonás, de mint olyan, mégiscsak jogos volt. Vagy mégsem? „A kitelepítés bármilyen emberségesen, körültekintően, figyelmességgel történik is, lehetetlenné teszi, hogy ne bűnhődjenek ártatlanok is.”¹⁹ Vagyis a kitelepítés olyan büntetés, amelyről nem lehet leválasztani a kollektív felelősség elvének érvényesítését. Talán érthető: ha valaki tagja volt a Volksbundnak, és kitelepítették, akkor az otthon maradt családtagjait, rokonait, barátait is megbüntették. Ez az érv azonban nem jó a kitelepítésekkel szemben. Mert azt lehet rá válaszolni, hogy a családtagok, a rokonok, a barátok minden büntetés esetén bűnhődnek. Ha valaki elkövetett egy bűncselekményt, börtönbe zárják, persze hogy ettől a családjá, a rokonai, a barátai is szenvedni fognak. Talán még mindig lehetne menteni az érvet úgy, hogy a kitelepítés olyan *térbeli távolságot* hoz létre, amely különösen erősen „sérti” a hátrahagyott családot, rokonokat, barátokat. De hát azok között a körülmények között, amelyek a büntetett hozzátartozóit sújtják, nemcsak a térbeli távolság szerepel, hanem pl. (hogy a legrosszabb esetre ne is gondoljunk) a börtönbe zárás is. A Fehér által javasolt elv perspektívájában nem találhatóunk igazi ellenérvet a kitelepítésekkel szemben. Sőt azt lehetne mondani, hogy a hozzátartozókat éppen egy olyan büntetési forma sújtja a legkevésbé, amely *kollektíve* büntet, mert ez enyhíti a hozzátartozók szenvedéseit. Álláspontját Fehér metaforával próbálja megvilágítani: „Ne gyaluljanak ott, ahol ennyire hullik a forgács.”²⁰ A „gyalulás” alatt nyilvánvalóan a kitelepítéseket kell értenünk. De az előzőekben azt láttuk, hogy *nincs* büntetés „forgácstermelés” nélkül; és talán még azt is meg lehetne indokolni, hogy – az adott körülmények között – a kitelepítés volt a legmínusabb „forgácstermelés”. Fehér körbejárta Aczél beszédét, mérlegre tette és hajlítani próbálta, végül azonban egyszerűen fejet hajtott előtte. „Ma is jogosnak, indokoltnak tartjuk, hogy a bűnt elkövetőket... felelősségre vonták.”²¹ De mivel a felelősségre vonás – néhány elszórt kivételtől eltekintve – *kizárólag* a kitelepítést jelentette, ezért a mondatot így kell lefordítanunk: „Ma

is jogosnak, indokoltnak tartjuk... a kitelepítést.” Csak az ártatlanokat nem kellett volna kitelepíteni. Ezt állítja Fehér akkor is, amikor a valamivel több mint 300 ezer kitelepített kor szerinti megoszlását veszi számba. „Megrázó ez a statisztika. A 12 éven aluli gyermek és a 60 éven felüli 97 653 fő volt, s ebből több mint 60 000 a 12 éven aluli gyermek, akik nyilvánvalóan nem lehettek a Volksbund tagjai, nem lehettek önkéntes SS katonák, háborús bűnösök sem, s nem nagy a valószínűsége annak, hogy a magyar nemzet ellen vétésüket követtek volna el.”²² Fehér egész könyvét belső bizonytalanság hatja át, mely az Aczél-beszéd recepciójából származott: egyrészt döntő impulzusokat köszönhet neki, másrészt viszont a rajta való túltekintés is felmerült, de ettől „idejében” visszariadt.

3

Az 1987. március 5-én és 6-án a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében megrendezett konferencia ugyan a magyarországi németek történetének egészét próbálta áttekinteni, a középpontba mégiscsak a kitelepítések kerültek. A kitelepítésekre vonatkozó vita Aczél beszédének konzervatív és radikális értelmezői között robbant ki.

A konzervatív értelmezők táborát Balogh Sándor (az akkori hivatalos történészvilág vezéregyénisége) képviselte. Szerinte mindössze *sajnálatos véletlen* volt (és nagyrészt külső okokra vezethető vissza), hogy a magyarországi németek megbüntetésében végül is a kollektív felelősségre vonás elve érvényesült. Balogh szerint 1944-ben, az illegálításban lévő kommunista párt Központi Bizottsága nemzetiségbarát programtervezetet dolgozott ki. Az 1944 decemberében Debrecenben megalakult Nemzeti Kormány is csak a földosztást helyezte kilátásba. A kitelepítést egyrészt az vetette fel, hogy 1945 tavaszán és nyarán kitelepítették a bukovinai székelyeket, és őket csak (?) a Dunántúlon lehetett elhelyezni. 1945. május 14-én a koalíciós pártok egyeztető értekezletet tartottak a magyarországi németek helyzetéről. Ennek eredményeként Gyöngyösi János külügyminiszter tájékoztatta a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) elnökét, hogy 300 ezer németet szeretnének kitelepíteni. A levélből kiderül –

állítja Balogh –, hogy a kitelepítés ügye már korábban is szerepelt a SZEB és az Ideiglenes Nemzeti Kormány tárgyalásaiban. A magyar kormány *nem akarta* érvényesíteni a kollektív felelősség elvét, a kitelepítendőket magas száma *mindössze* rossz becslésre épült, a kormány ugyanis *csak* a volt Volksbund-tagokat akarta kitelepíteni. A kollektív felelősség elvének érvényesítésére aztán azért került sor, mert 1945. augusztus 9-én a SZEB még erre a számra is rálicitált azzal, hogy 450 ezer fő kitelepítését követelte, s ez végül is teljes körű kitelepítést jelentett. Ha Baloghra hallgatnánk, akkor a magyar kormányt és a magyar politikát semmiféle felelősség sem terhelné (ha egy rossz létszámbecsléstől eltekintünk), a kollektív felelősség elvének érvényesítésére külső körülmények hatására került sor. S ezek után némileg meglepően és rendkívül arrogánsan zárul az előadás: *„Távol áll tőlem, hogy a korabeli magyar kormányok tévedéseit és hibáit, valamint a felelősségüket kissébbítsem ezekben a kérdésekben. [...] Önkritikánk azonban nem szolgálhat alapul arra, hogy mások [ezek csakis a magyarországi németek lehetnek] mentesüljenek saját magatartásuk és tevékenységük önvizsgálatától.”*²³

Ezzel a beállítottsággal (anélkül, hogy váltalta volna a nyílt vitát) Bellér Béla szállt szembe a leghatékonyabban. Az 1945. május 14-i koalíciós egyeztetés után a magyar kormány *kérte* a SZEB segítségét, hogy 300 ezer (majd ezt később 200–250 ezerre csökkentette) németet – Volksbund-tagságuk miatt – kitelepíthessen. A magyar kormány a kitelepítésekben *kezdeményezőleg* lépett fel. És nincs szó róla, hogy ez az ajánlat a SZEB valamiféle előzetes várakozásának próbált volna megfelelni. Ezt igazolja, hogy *„az Egyesült Államok budapesti politikai missziója... 1945. június 12-i emlékiratában figyelmeztette a magyar kormányt, hogy nemzetiségeket csupán nemzetközi egyezmények alapján szabad áttelepíteni.”*²⁴ A figyelmeztetés haszna az volt, hogy a magyar kormány betápta, hogy a németek helyzetét törvényes úton kell rendezni. Ennek érdekében 1945. május 4-én felállította a „Népgondozó Hivatalt”, melynek feladata volt a magyarországi németek háború alatti viselkedésének felmérése. Ennek eredménye volt a következő háttér: 1. Akik hitlerista szervezetek vezetői voltak, azokat a földbirtok elkobzásán túl

még internálással is sújtani kellett. 2. Akik hitlerista szervezetek tagjai voltak, azokat a földbirtok elkobzásán túl munkaszolgálatlalt kellett sújtani. 3. Akik hitlerista szervezeteket támogattak, azoknak át kellett adniuk ingatlanait az országos telepítési akciónak. És végül 4., akik sem vezetők, sem tagok, sem támogatók nem voltak, de nem tettek tanúbizonyosságot a magyar állam iránti hűségükről, azoknak is a házukba kellett fogadniuk az el- vagy összeköltözötteket. – Ez a rendelet, bár differenciálta a büntetést, de mégis csak *kollektív* büntetés volt, mert a „Hűség a hazáért” mozgalom tagjait leszámítva a magyar állam iránti hűség kinyilvánítására nem is volt mód. És ilyesmit elvárni egy kisebbségtől abszolút irreleváns is. De ennek a rendeletnek végül is semmiféle hatása sem lehetett, a felmérések még be sem fejeződtek, amikor elindultak az első vonatok. 1945. július 5-én a magyar kormánynak egy a SZEB-hez írott levele újra szorgalmazta a kitelepítés mielőbbi megindítását. 1945. augusztusában ennek a nyomásnak engedett a SZEB. A magyar kormány sürgetése mögött egy törvénytervezet állt, amely az állampolgárság elvesztésével sújtotta azokat a németeket, akik az 1941-es népszámláláskor német nemzetiségűnek vallották magukat, német fegyveres alakulat tagjai voltak, tagjai voltak a Volksbundnak, és a nevüket visszanevetesítették. Főleg az első és az utolsó pontból lehet látni, hogy elsősorban nem a politikai magatartás büntetéséről, hanem inkább a *németség* büntetéséről volt szó.

A konferencián elhangzott két olyan előadás, amelyek határozottan túlmutattak a fentiekben vázolt vitán. – Füzes Miklós hozzászólásának tézise az volt, hogy a kitelepítés kérdését nem lehet *csak* a magaspolitika síkján megközelíteni, mert igazi alapja németellenes tömegpszichózis volt. *„A magyarországi németység 1945-ben bekövetkezett tragédiáját bizalomválságként tudom felfogni, melynek gyökerei az 1920-as évekig nyúlnak vissza.”*²⁵ A németek ellen irányuló tömegpszichózis kialakításában döntő szerepe volt a népi íróknak és politikusoknak. Füzes Illyés Gyulát, Fülep Lajost, Kodolányi Jánost és Bajcsy-Zsilinszky Endrét említi.²⁶ E tömegpszichózis elemzésére azóta sem került (kerülhetett) sor. – A fenti vitában megfogalmazott szembenálláson Til-

kovszky Lóránt szerint azzal az észrevétellel lehetne felülemelkedni, hogy a magyar kormányok is vétkesek voltak abban, amivel később a magyarországi németeket vádolták. „A Volksbund egyfelől a náci Németországtól élvezett támogatást a magyar kormányokra gyakorolt külső német nyomás hatására, másfelől viszont a magyarországi ellenforradalmi rendszer kormányai súlyos felelősségéből juthatott mind nagyobb, de sohasem teljes befolyásra a magyarországi németiség felett. Az ellenforradalmi rendszer nem védte meg hatékonyan ettől a befolyástól a magyarországi németiséget, sőt sok tekintetben egyenesen kiszolgáltatta a Volksbundnak.”²⁷ – Ez a két hozzászólás jelentősen árnyalta azokat a kereteket, amelyek között a magyarországi németek felelősségét addig általában tárgyalták, de a kitelepítések egyenes és nyílt elutasítására még ezekben sem került sor.

4

A kitelepítések nyílt elutasítása pedig (absztraktsíkon) rendkívül egyszerűnek tűnik: mindössze azt kell meggondolnunk, hogy az állampolgárok jogi integrációjának egészen más síkon kell elhelyezkednie, mint az etnikai-kulturális identitásoknak. Ezért a büntetések is mindig csak állampolgárookra vonatkozhatnak, a jogrendszer lényegével ellentétben, ha etnikai-kulturális különbségeket próbál figyelembe venni. Ezért kitelepítések – jogszerű büntetési formaként – semmilyen körülmények között sem jöhetnek szóba. A kitelepítések ilyen jellegű elvi kritikájának lefojtása nagyon is érdekében állt a Kádár-rendszernek, még hozzá két ok miatt. Egyrészt azért, mert nem került sor a II. világháborús múlt feldolgozására. Ezen nem azt értem, hogy nem születtek történeti művek, filmek stb., de mégiscsak elmaradt az egész társadalmat megmozgató nyilvános önszembesülés.²⁸ Ehhez ugyanis a nyilvánosság sokkal fejlettebb formáira lett volna szükség, mint amelyet a Kádár-rendszer megengedett, és szükség lett volna a szabadságra. Mindenféle külső elnyomás ugyanis már eleve lehetetlené teszi a múlt feldolgozását. Másrészt a Kádár-rendszer nemzetiségpolitikájának érdekei is nyíltan szemben álltak a kitelepítések radikális megkérdőjelezésével. E rendszer nemzetiségpolitikájának két síkja volt. Az első síkon a nemzetiségek létének – létük jelentő-

ségének – elhazudására került sor. „Az iskolában, beleértve az egyetemet is – írta Oravecz Imre 1983-ban –, azt tanultam, hogy erőfelelő nemzetiségi politika pedig nincsen. Mert megszűnt a táptalaját képező bűnös előítélet. És mi, baráti népek... egyetlen, harmóniában élő nagy család vagyunk.”²⁹ A második síkon – az elhazudás mögött – láthatóvá válnak egy sajátos nemzetiségi politika körvonalai. Ez a nemzetiségi politika – legalábbis a magyarországi németek vonatkozásában – a leginkább a kitelepítések békés folytatásaként értelmezhető. Alapja egy cinikus tétel volt: a magyarországi németek eltüntetéséhez nincs szükség erőszakos eszközökre, mozgósításokra, marhavagonokra stb. stb., mindez a lehető legbékésebb úton is elérhető. A hatvanas évektől kezdődő két, két és fél évtizedben a Kádár-rendszer lényegében sikeresen beolvastotta a magyarországi németeket, ha nem is a szocializmus építésébe, de a többségi kultúrába mindenképpen.³⁰ Ezt a békés utat *kompenzációs javakra* épülő asszimilációnak nevezhetjük. A Kádár-rendszer azt ajánlotta a magyarországi németeknek, hogy ugyanolyan emberek lehetnek, mint az itt élő magyarok, mindent elérhetnek (gazdagságot, pozíciót, sikereket), csak *egyetlen dologra* kell lemondaniuk, a saját identitásukról.

A háborúban, majd az azt követő megtorlásokban kivérezett németek ezt az alkut készségesen el is fogadták, de ez – legalábbis hosszú távon – megpecsételte sorsukat.³¹

Jegyzetek

1. *Dunántúli Népszava*, 1945. augusztus 12. 4., idézi: Zielbauer György (szerk.): A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK ELHURCOLÁSA ÉS ELÜZÉSE. VÁLOGATOTT SZEMELVÉNYEK A KORABELI MAGYAR SAJTÓBÓL 1944–1948. Országos Német Önkormányzat, 1996. 44–45.
2. A beszéd szélesebb kontextusához lásd Révész Sándor: ACZÉL ÉS KORUNK. Sik Kiadó, 1997.
3. E politikai beszédek szerkezetének feltárása a prágai strukturalizmus – s ezen belül Vladimir Karbusický – egyik legnagyobb érdeme. Lásd Vladimir Karbusický: IDEOLOGIE IM LIED, LIED IN DER IDEOLOGIE. Musikverlage Hans Gerig, 1973. 45–68. (Köszönettel tartozom Erika Freundnak, aki erre a módszerre felhívta a figyelmemet.)
4. Aczél György: A NEMZETISÉGI JOGEGYENLŐSÉG –

TÖRVÉNY A SZOCIALIZMUSBAN. In: SZOCIALIZMUS, NEMZET, KULTÚRA. Kossuth, 1985. 341–342.

5. Aczél György: HOGYAN TOVÁBB? In: SZOCIALIZMUS, NEMZET, KULTÚRA. I. k. 340.

6. Aczél György: A NEMZETISÉGI JOGEGYENLŐSÉG – TÖRVÉNY A SZOCIALIZMUSBAN. I. k. 342.

7. Ezt a problémát – nagyon finom csúsztatások formájában – már Almási Miklós is felfedezte, lásd TANULJUK A DEMOKRÁCIÁT című dolgozatát. *Élet és Irodalom*, 1983. január 21. 4.

8. Aczél György, i. m. 345.

9. I. m. 342.

10. A magyarországi németekre irányított figyelemnek természetesen más alapjai is voltak. 1. Már egyre kevésbé lehetett eltekinteni a Magyarországon kívül élő kisebbségek helyzetétől, s ebből vetült némi fény a Magyarországon élő kisebbségekre is. 2. Elkészült Gyarmathy Livia EGYÜTTÉLÉS című filmje, amely igazán eredetien és provokatívan közelített a magyarországi németek helyzetéhez. De mindezeknél a Nyugat felé való nyitás valószínűleg mégiscsak fontosabb volt.

11. A hídszerep – minden bizonnyal – a kisebbségi irodalom egyik legvégzetesebb metaforája. Legkésebb a II. világháború utáni tapasztalatoknak rá kellett volna mutatniuk arra, hogy a „hídszerep” könnyen vezethet olyan helyzethez, amelyben a hid elveszti mindkét partját.

12. Fehér István: A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK ÚTJA A VOLKSBUINDTÓL A KITELEPÍTÉSEK LEZÁRÁSÁIG 1838–1945 (TÉZISEK). Doktori értekezés, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, D 10.748. 4.

13. I. m. 6. (Kiemelés tőlem.)

14. I. m. 7. (Kiemelés tőlem.)

15. Tilkovszky Lóránt: NEMZETISÉGPOLITIKA MAGYARORSZÁGON A 20. SZÁZADBAN. Csokonai, 1988. 171–172.

16. Fehér István: A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK KITELEPÍTÉSE 1945–1950, Akadémiai, 1988. 10. (Kiemelés tőlem.)

17. Uo. (Kiemelés tőlem.)

18. I. m. 165.

19. Uo.

20. Uo.

21. I. m. 171.

22. I. m. 68.

23. I. m. 153.

24. Bellér Béla: A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK MEGÍTÉLÉSE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN. In: i. m. II. köt. 167.

25. Füzés Miklós: KITELEPÍTÉS – KOLLEKTÍV FELELŐSÉG. In: i. m. II. köt. 208.

26. E tömegpszichózis felkeltésének egyik leglátványosabb színjátéka – fűzöm hozzá én – a *Nyugat* hasábjain folyó egykevita volt.

27. Tilkovszky Lóránt: A MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGI POLITIKA ÉS A HAZAI NEMZETISÉG 1919–1945 KÖZÖTT. In: i. m. I. köt. 135.

28. L. ehhez a FRANKFURTI ISKOLA című könyvem-

ben található fejtegetéseket (Áron Kiadó, 1997. 264–266.) és Boros János: EX LIBRIS. In: *Élet és Irodalom*, 1999. március 19. 13.

29. Oravecz Imre: FÁJÓ EMLÉKEK. In: *Élet és Irodalom*, 1983. október 7. 13.

30. A hatvanas évek közepén a zárt faluközösségekben iskolába került gyerekek még nem beszéltek magyarul, s mivel német iskolájuk nem lehetett, magyarul a németórákon tanultak. A nyolcvanas évek közepére viszont a szülők már csak a kétségbeesett múltmentés miatt iratták gyermekeiket németre, akik általában már mindenféle nyelvi háttér nélkül érkeztek.

31. Érdemes felfigyelni rá, hogy a kollektív büntetés elvének elutasítása – funkcionális szempontból – több problémát is takar. 1. Nem tudja megalapozni a kitelepítések *elvi* kritikáját. 2. A morális és a büntetőjogi felelősség egybemosásával ellene hat a múlt feldolgozásának. Olyan elméleti eszköznek (patentnek) tekinthető tehát, amely tökéletes összhangban van a Kádár-rendszer ideológiai és tudományos önértelmezésével.

Weiss János

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

„EZ IDERÁNT, AZ ODAHÚZ, MIND FOGDOS, VARTYOG, TASZIGÁL’

Attila József: *Complainte tardive*

Poèmes choisis

Adaptés par George Timár

Édition bilingue

Balassi Kiadó, Budapest, 1998

„A mintegy ötven verset magában foglaló válogatásnak az a célja, hogy a franciákkal és a francia nyelvűekkel megismertessen egy igen nagy költőt, aki szerencsétlenségére magyarnak született, és így egy kevésbé elterjedt nyelven írt.” – Ezzel a mondatdal kezdődik Timár Györgynek a kétnyelvű kötethez fűzött (és csak francia nyelven közreadott) utószava. Elmondja: a kötetben szereplő versek adaptálására az készítette, hogy az eddigi átültetésekben „*valami gyakran, túl gyakran zavarta*” őt („...*quelque chose me gênait souvent. Beaucoup trop souvent*”). Hogy elégedetlenségének okát ismertesse az olvasóval, „*néhány szóban*” felvázolja, „*mi a különbség a francia és magyar versfordítói hagyományok*

között”, felsorolja „*legigényesebb*” nagyjainkat, akik versfordításra adták fejüket. Majd még hozzáteszi, hogy „*sok más magyar költőt felsorolhattam volna (köztük önmagamot)*”, akik szenvedélyes adaptálókként idegenből érkező verseket „*magyarítani*” („*hongariser*” – írja franciául) igyekeztek.

Ezt a nehéz feladatot pedig, mondja Timár, „*csak komoly hagyományok birtokában és kivételesen finom költői hallással lehet megvalósítani [...] és valódi (authentique) verset alkotni, amelynek lehetséges idegensége, apró, meglepő elemei a sikeres költői adaptáció kettős állampolgárságáról tanúskodnak*”.

Timár itt utal a Gara-féle antológia „*hatalmas munkájára*”, melynek során, mint mondja, Gara fáradhatatlanul (és úgy tűnik, gyakran hiába) magyarázta az amúgy kiváló francia költőknek a „*magyar módszer*”, azaz a formái és tartalmi hűség mibenlétét.

Az utószót olvasván megértjük tehát, hogy a magyar anyanyelvű Timár György olyan kényes és igényes munkába fogott, amelyet csupán nagy fordítói (adaptációs??) hagyományokkal, „*kivételesen finom költői hallással*” és tegyük mi hozzá: tökéletes francia nyelvtudással és hallással megáldott költő valósíthat meg minőségi eredményt.

A Holmiban közölt ismertetőjében Lackfi János felhívja figyelmünket: „*Timár valóságos (háttér-)intézmény, mintegy árnyékkormány vagy nagykövetség [...] a magyar költészet francia nyelvtérületen való megismertetése terén.*” Noha napjainkban nem ildomos és nem kifizetődő megkérdőjelezni az intézmények vagy kormányok legitimitását, a kötettel kapcsolatban szeretnék felvetni két olyan kérdést, amelyről hallgat Timár utószava:

1. Milyen hagyományokra tekinthet vissza a magyarból, magyar anyanyelvű által idegen nyelvre (sikeresen) fordított (adaptált) költészet? (Az utószóban említett fordítói [adaptációs??] hagyományok ugyanis az idegen nyelvből magyar anyanyelvűek által magyarra fordított versekkel kapcsolatosak.)

2. A „*kivételesen finom költői halláson*”, a vers technikájának ismeretén túl vajon mi szükséges egy sikeres vagy akár csak egy elfogadható versfordításhoz? Azaz a vers „*kettős állampolgárságához*”?

Az első kérdésre könnyű és rövid a válasz:

ilyen *hagyomány* nincs. Feltehetően azért, mert a Timár által idézett versfordítói hagyományokat megteremtő nagyjaink tudták azt, hogy ehhez az „*érzékesi nyelv*” (*langue d'arrivée*, írja itt Timár), azaz a célnyelv tökéletes ismerete is szükséges.

A második kérdésre a választ a tárgyalt kötet kapcsán fogalmaznám meg. A „*finom költői halláson*”, a francia és magyar vers technikájának ismeretén kívül szükséges az, hogy az adaptáló (vagy fordító?) tökéletesen tudjon magyarul, franciául és József Attilául.

A kötet elolvasása után, kettős állampolgárként, mondhatjuk-e azt, hogy Timár György tökéletesen tud magyarul, franciául és József Attilául?

A feltett kérdésre felelendő vegyünk egy-pár példát.

„*Az éj komoly, az éj nehéz*” (KÜLVÁROSI ÉJ), Timár szerint: „*Lourde est la nuit, pleine de hargne*”, azaz: nehéz az éj, dühvel teli. A József Attilánál oly gyakori „*nehéz*” szó (legmegközelítőbb a „*pesant*” francia szó volna) a francia szövegben dühvé alakul.

„*Csilló véletlen szálaiból / törvényt szőtt a múlt szövészéke*” (ÉSZMÉLET). Timár adaptációja: „*des fils scintillants du hasard / y fut tissée la loi du temps*”. Azaz magyarul: a véletlen csillogó szálaiból ott megszőtték az idő törvényét. Itt Timár megfelel a József Attila-i megközelítésről: a jelen a múltból épül fel („*minden ami volt, van... a honfoglalók győznek velem holtan*” – hogy csak A DUNÁNÁL-ból idézzünk).

„*Csak most emlékszem rá, milyen volt*” (TEMETÉS UTÁN). Timár így mondja: „*jusqu'en ce moment-ci, je n'y songeais jamais!*” Magyarul: mindaddig sose gondoltam rá. Ami nem jelenti ugyanazt! „*Csak most értem meg*” – idézhetnénk József Attilát magyarul.

„*Piheg a meggy kicsattant ajka*” (PIROS HOLD KÖRÜL), franciául, Timár szerint: „*Griotte – sa bouche est gercée*”. Magyarul: Meggy: szája kiszáradt (repedezett). Tehát nem élettől duzzadó, egészséges piros színű, leveses.

Apróságok talán. De vannak ékebben szóló példák is.

„*De nem futja, már látom, az időből*” (KÉSEI SIRATÓ). Timár: „*mais on n'échappe pas au temps qui fuit*”. Azaz: a múlt idő elől nem menekülhetünk. Olvasatunk szerint „*az elmúlástól tetten ért*” József Attila soha nem menekült a

múlt idő elől. A múlt bennünk van, az „*idő egészt*” „százazerős szemléleti” József Attilával.

„*Nem lehet soha nem igaz szavad*” (LÉGY OSTOBA). Franciául: „*En te taisant, tu ne saurais mentir*”, azaz magyarra visszafordítva: Ha hallgatsz, nem hazudhatsz. (Ez nem kimondottan József Attila-i magatartás: „*én nem fogom be pörös számat!*”)

„*Gondos gazdáim nincsenek*” (MÁR RÉGES-RÉG): „*Je n'ai pas d'exigeants patrons*”, azaz: Nincsenek nagyigényű főnökeim. A gazda szó nem egyenértékű a főnök szóval, mint ahogyan a gondos sem jelent nagyigényűt.

„*...Én dolgozni akarok. Elegendő / harc, hogy a múltat be kell vallani*” (A DUNÁNÁL): „*...Je veux travailler. Il est suffisant, / ce combat, pour qu'on avoue le passé.*” Magyarul: Én dolgozni akarok. Ez a harc elegendő ahhoz, hogy bevalljuk a múltat. Ismét melléfördítés! Hiszen (fordíthatnánk csúf prózára) itt a múlt bevallásáért folytatott harc nehéz.

„*Láttam, hogy a múlt meghasadt / s csak képzetet lehet feledni*” (ESZMÉLET): „*J'ai vu se fendre le passé; / les idées fixes qu'on oublie*”, azaz: láttam, hogy a múlt meghasad, hogy a rögeszméket (kényszerképzeteket) elfelejtik...

„*Elmémben, mint fémbe a savak, / ösztöneimmel belemartalak*” (ÓDA): „*Comme les acides corrodent les métaux, / tu as par mes instincts corrodé mon cerveau.*” Timár szerint: Ahogy a savak szétmarrják a fémeket, ösztöneimmel szétmarrad agyamat...!

„*A tócsa ideges barom*” (SÁRGA FÜVEK). Az adaptáció: „*La flaque: une idiote irritable*”, azaz a tócsa ideges hülye (félkegyelmű).

Kivételesen finom költői hallásról tanúskodik-e az, ha valaki a „belemart” és a „szétmarrt” szót egyenértékűnek tekinti, vagy ha a („csontos öreg nő”) szélről borzolódó tócsát félkegyelművé adaptálja? Bocsánatossá ezt a *leitertjakabot* még a magyar „barom” szó kettős értelme sem teszi. Avagy Timár csupán az „*idiote irritable*” szép (?) alliterációjáért adta el József Attila elsőszülő(tti) jogait? Vagy merjük feltételezni, nem tudja, hogy a barom háziállatot is jelent? Valóban nem látja a legyek csipte ideges ló (vagy más *barom*) bőrének rágását?

Kivételesen finom költői hallásról tanúskodik-e az, hogy a technikailag ugyan sikeresen megoldott (és Lackfi által egekig magasztalt) SZÜLETÉSNAPOMRA Timár-féle fran-

cia változatának nyegle hangvétele teljesen eltér az eredetitől, és hemzsegek benne az argotikus szavak: *mec* (pasas), *éjecter* (kirúgni), *gaga* (gyagyás) stb.? Vajon Guillevic technikailag is tökéletes fordításánál Timár számára azért kielégítőbb a sajátja, mert neki sikerül visszaadni a csecse-becse-féle rímek szótag-számát? La belle affaire! (Hadd emlékeztessünk itt Arany szavaira: „*Ha irod a verset, nem öntöd azt / össze nem áll, hiába fúrsz, faragsz.*”)

Érdekes lenne felmérést végezni francia olvasók között, vajon hogyan értik a *reimette* szót („*vegyetek békákat neki*” [NÉMETH ANDOR] – „*donnez-lui des reimettes*”), ami valóban jelent levelibékát, a szó ismertebb jelentése azonban egy almafajta. Vagy egy francia (vagy akár egy magyar) olvasó mit ért azon, hogy „*je suis tablier, ne m'arrache point*” – azaz: kötény vagyok, ne szakíts (tépj) le („*köténykéd lennék, ne tépj össze*”) (SOK GONDOM KÖZT)? Vagy például hogyan értik azt a képzavart, hogy „*Voilà que tonne / l'os des vents*”? Timár adaptációja magyarul: Íme, dörög a szelek csontja („*bökődik nagycsontú szelek*”) (DERENGŐ RÓZSA).

Timár adaptációja még véletlenül sem veszi figyelembe a jellegzetes, ismétlődő József Attila-i szavakat, amelyeknek köszönhetően egy szorgos József Attila-olvasó éppen úgy ráismer a költő verseire, mint ahogy egy zenekedvelő biztos füllel felismeri Bach vagy Mozart zenéjét. Így például a József Attilánál oly gyakori „*komoly*” szó, amely leginkább és legtöbbször a francia *grave* szónak felel meg: „*pleine de hargne*” a KULVÁROSI ÉJ-ben, „*grave*” a MEGFÁRADT EMBER-ben, „*sérieux*” a TEMETÉS UTÁN-ban. Ékesebben szóló példa talán a LÉGY OSTOBA című vers adaptációja: „*Légy ostoba. Ne félj. A szép szabadság / csak ostobaság [...]* Légy ostoba. A jóság és a béke / csak ostobaság.” Timár franciául: „*Sois bête! N'aie pas peur: la liberté / n'est qu'un bobard [...]* Sois bête! La paix n'est qu'un boniment, / la bonté de même.” Az adaptáló választotta veresztchnika vajon jellegzetes szóismételek kiirtására? Nem volna helyesebb (igazabb) a Timáréhoz hasonló adaptációról mint „*átköltésről*” vagy „*utánérzésről*” beszélni? Vagy, mint Arany, szerényen, „*fordítási kísérlet*”-ről?

A nyelvvizsgákon és a kitüntetésekön kívül mi bizonyítja tehát egy magyar anyanyelvű adaptáló idegen és magyar nyelvi ismeretét?

A kérdésre válaszul Garát idézzük: „*L'essentiel – me semble-t-il – pour une adaptation poétique, c'est de faire passer d'une langue à l'autre le souffle de l'oeuvre poétique.*” („Úgy gondolom, versadaptációnál az a legfontosabb, hogy egyik nyelvből a másikba átadjuk a költői mű lényegét.”) Azaz egyetlen szóval: a hűség.

Itt csupán egy olvasó, kettős állampolgárságú olvasó emelte fel szavát. Nem törekedett a kötet mélyreható, tudományos elemzésére. Sorolhatná, oldalszám, a félrefordításokat, az apró és kevésbé apró áruításokat. Beszélhetne a Timár-féle francia József Attila nehézkességéről is: ó, az a sok lomha participe présent!, az a sok ólomcsizmás enjambement!, az a tömérdek csúf nyelvi bonyolítás! („*tu l'essaies à ce non-exister*”, KÉSEI SIRATÓ). Ennyi azonban elég. A „Gangesz partja” így sincs messze.

Bartócz Ágnes

TAR SÁNDOR LEVELE

Kedves Pali!

Igen sok levelet kaptam, kapok e nyomorúságos ügy kapcsán, íróársaktól, szerkesztőségektől és ismeretlen olvasóktól egyaránt, Neked is megköszönöm együttérző soraidat, mostanában rám fér, jólesik. Sajnos, a kellő időben nem tudtam sem bölcs, sem hős, sem gazember lenni.

Kedves Pali, azt hiszem, most az a helyénvaló, ha a szerkesztőbizottsági tagságomról lemondok. Ez természetesen nem befolyásolja kettőnk, valamint a folyóirat és köztem kialakult viszonyt.

Ismételten megköszönve leveledet, barátsággal üdvözöllek.

Debrecen, 1999. december 7.

Tar Sándor